

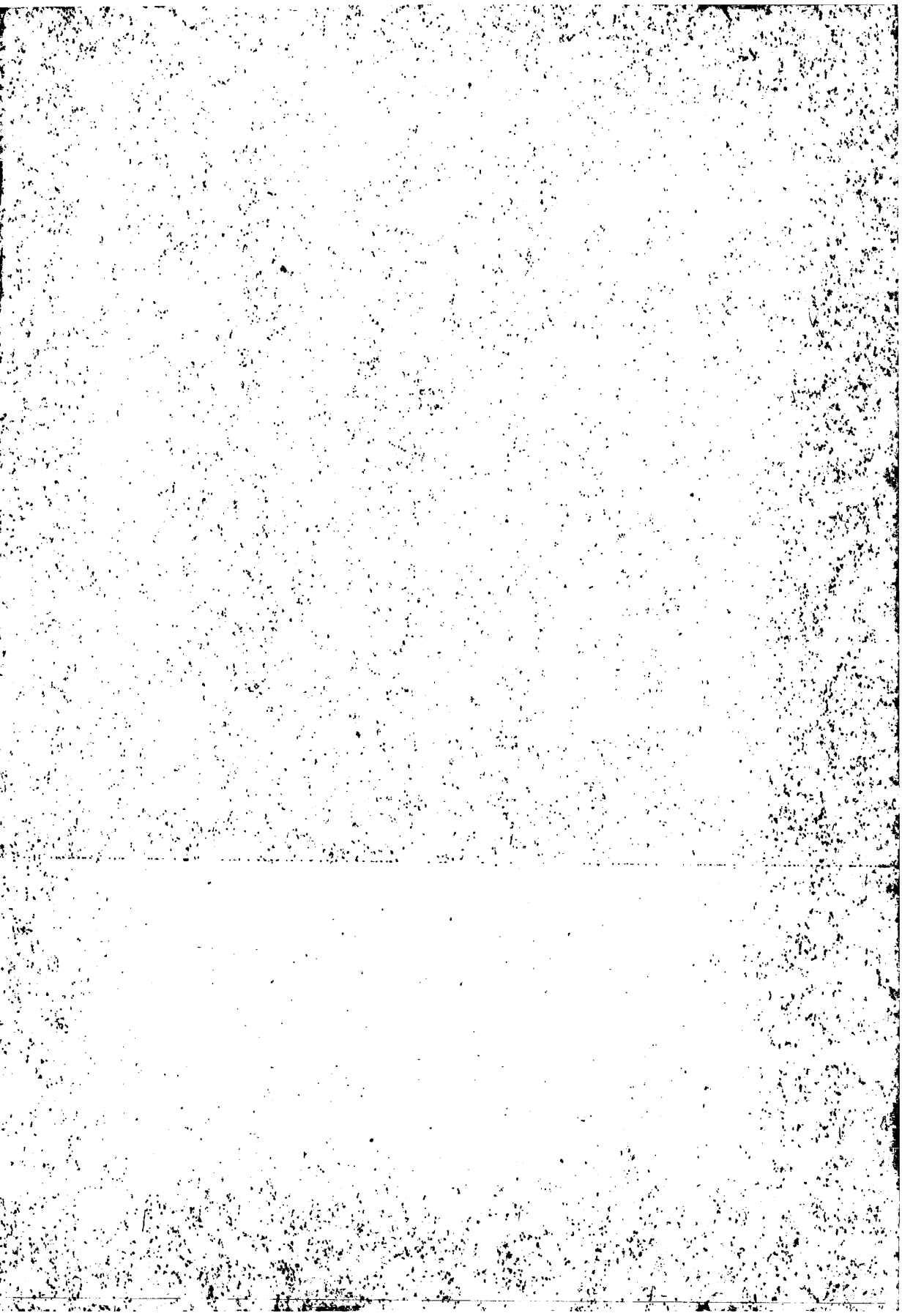
KERESZTÉNY MAGVETŐ

88. ÉVFOLYAM 3. SZÁM — ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1982

KERESZTÉNY MAGVETŐ

3. szám

1982

88. évfolyam

KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

Augusztus 23 125

TANULMÁNYOK

Dr. Reeves, Gene: A folyamat-gondolkodás és Isten fogalma . . . 127
Kelemen Lajos: Csokfalva és unitárius egyháza múltjából . . . 135
Binder Pál: Három unitárius értelmiségi életútja a XVI. századvégi
Erdélyben 139
Gaal György: A kolozsvári Unitárius Kollégium kéziratok lapjai . . . 144
Dr. Nagy Jenőné Murvay Júlia: A templom belső díszítése . . . 151

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Benedek Sándor: Tanítvánná lenni 155
Székely László: Az indulástól a hazatérésig 158
Simén Domokos: Kinek a fiai vagytok? 159
Kedei Mózes: Tökéletesség felé 161
Szász Ferenc: Alázatosan járj a te Isteneddel! 163
Prédikációvázlatok: Májay Endre, Székely László, Kedei Mózes . . . 165

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK 174
KÖNYVSZEMLE 181

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861
Megjelenik negyedévenként
Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9. Telefon: 146—09. Szerkesztő Bizottság: Dr. Kovács Lajos püspök (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős, szerkesztő helyettes), dr. Szabó Árpád, Szabó Dezső (szerkesztők), Sebe Ferenc és Andrási György (tagok).

AUGUSZTUS 23

Ez a nap hazánk legnagyobb nemzeti ünnepe. Valahányszor küszöbéhez érkezünk, mindig eláraszt gondolat- és valóságtartalmával. Az alig négy évtizedre terjedő múlt, a belőle kicsírázott eredményekkel, máris erős, a távoli jövődőt is meghatározó hagyománnyá ötvöződött. Lényegét hazánk, Románia Szocialista Köztársaság elnöke, Nicolae Ceaușescu így határozta meg: „Az 1944. augusztusi társadalmi és nemzeti, antifasiszta és antiimperialista felszabadító forradalom kirobbanása felavatta hazánk történetének új korszakát, megnyitotta népünk igazságosság- és szabadságeszményei, törekvései beteljesülésének, a nemzeti függetlenség és szuverenitás teljes kivívásának, annak az útját, hogy Románia szabad és méltó nemzetként érvényesüljön a világ nemzetei sorában.“

Minden, ami e történelmi sorsforduló után, annak jegyében történt, az építés, a béke, az emberi méltóság és élet fejlesztését és megvédését szolgáló cselekvés, egyetlen nagy igazolása e forradalomnak. Ez egyben azt is jelenti, hogy augusztus 23-a a nagy örömnemek közül való. És ez annál inkább lényeges és szembetűnő ma, mivel a világban számos tünet mutatkozik annak irányában, hogy a pusztulás és rettenet újra hatalmába kerítse az emberiséget. Nem véletlen, hogy országunk mint aktív tényező jelentkezik a béke megvédésére irányuló s az emberiség legjobbjait mozgósító hatalmas küzdelemben. Ha valamiről számot kell adnunk, mint helytállásról és munkáról, olyan erőfeszítésről, amellyel méltók akartunk lenni a 38-ik évfordulóra, akkor jogos büszkeséggel és felemelt fővel állhatunk meg, mert az a békeakarás, amely hazánk egész népét magával ragadta, és az az erő, amellyel szavunk az ENSZ-hez, a népek legmagasabb fórumához eljutott, bizonyítja, hogy a világ nemzetei között az első sorokban meneteltünk a békés, boldog, minden ember életjogát tiszteletben tartó jövődő megteremtéséért.

Az eddigi vívmányoknak országunk határain belül való megszilárdítása terén sem tettünk kevesebbet. Napról-napra tapasztaljuk, hogy egy új ország építése van folyamatban, állandóan mélyül a szocialista demokrácia, a dolgozó nép részt vesz a társadalom építésében, saját sorsának alakításában. Megbonthatatlan egységbe forrt a munkás-, földműves- és értelmiségi réteg, s létrejött a nemzetiségi különbségeket és megkülönböztetést teljesen felszámoló egysége a népnek. Ennek eredménye az anyagi termelés mennyiségi és minőségi fejlődése, amivel biztosítjuk az életszínvonal emelését és a világ nemzetei körében való megfelelő részvétel és megbecsülést.

. Az anyagi értékeken felül jönnek létre erkölcsi és szellemi értékeink. Ebben az időben egyházunk zavartalanul folytatta szolgálatát és gyarapodott anyagiakban és szellemiekben egyaránt. Templomaink, egyházközségi épületeink, régi és új egyházközségeink szépülnek, gyarapodnak. Hivatásunk és feladataink új tartalommal telítődnek. Az erkölcsi ösztönzés, a rend- és felelősségérzet fokozása, a közösségi szellem és felebaráti szeretet elmélyítése, mind olyan nemes elkötelezettség, amellyel vallásunk tanításait váltjuk valóra. Az ország népével együtt egyházunk és valamennyi hívünk a lelkesítő feladatok során elért kimagasló sikerek jegyében ünnepli a társadalmi és nemzeti felszabadító forradalom 38. évfordulóját.

TANULMÁNYOK

Dr. REEVES, GENE

A FOLYAMAT-GONDOLKODÁS ÉS ISTEN FOGALMA*

A folyamat-filozófia (process philosophy) alapjában metafizikai álláspont, mely szerint a valóság lényegében egyformán időleges és teremtő, ezért a létezés alapvetőbb mint a lét. Tág értelemben a folyamat-gondolkodás megtalálható a Theravada buddhizmusban, Herakleitosz és Gersonides filozófiájában, Socinus Faustus és Crellius János teológiájában. Sokan kivirágzását látják Hegel és Schelling idealista bölcséletében. Mindenesetre alapos ok áll fenn, hogy Bergson, Alexander, Pierce, James, Wieman, Berdjajev, Teilhard de Chardin és mások folyamat-gondolkodóknak tekintessenek.

A folyamat-gondolkodás nagymértékben, de nem kizárólagosan, Whitehead munkáját és az ő szellemi utódait jelenti, akik között Charles Hartshorne a legjelentősebb.¹ A 20. században meglehet, hogy senki sem dolgozott ki egy olyan teljes, átfogó és a jövő fejlődésére eszméltető folyamat-metafizikát mint Whitehead. A „Folyamat és valóság“ című munkája szükségképpen első helyet biztosít számára a jelenkori folyamat-gondolkodásban. Bármit is értsünk a folyamat-gondolkodás tágabb fogalmán, a Whitehead—Hartshorne folyamat-filozófiája volt az, amely növekvő érdeklődést és izgalmat váltott ki, s a további bölcséleti és teológiai elmélkedés alapjául szolgált. Dolgozatunkban folyamat-gondolkodáson Whitehead és Hartshorne filozófiáját értjük, és a felfogásaikban gyökerező későbbi filozófiai és teológiai fejlődést.

Ez alkalommal egy rövid beszámolót próbálunk nyújtani a folyamat-gondolkodás növekedéséről és fejlődéséről. Feleletet kívánunk adni arra a kérdésre, hogy ez a gondolkodási rendszer az elmúlt 15 év alatt miért hódította meg a gondolkodást, a képzeletet és sokak életét. Ugyanakkor számot akarunk adni a folyamat-gondolkodás növekedésével és fejlődésével kapcsolatban az Istenről való gondolkodás rehabilitásáról.

Mi nem állítjuk, vagy éppen nem sugalmazzuk, hogy minden folyamat-gondolkodó figyelmét elsősorban az Istenről való gondolkodás kötötte le. Filozófusok, teológusok és mások széles körű érdeklődéssel jönnek a folyamat-gondolkodáshoz és kapcsolódnak be munkájába. Egyikük pl. megkísérelte, hogy egy Whitehead-i metafizikát dolgozzon ki Isten fogalma nélkül. Mi viszont állítjuk, hogy az Istenről való gondolkodás központi jelentőségű a folyamat-gondolkodásban, és hogy a folyamat-

* F. év márc. 27-én a Protestáns Teológiai Intézetben tartott előadás; rövidített szöveg, angolból fordította D. dr. Erdő János.

gondolkodás fejlődése nagy mértékben annak az eredménye, hogy egy olyan fogalmi rendszert nyújt, melyben az Istenről való beszéd ésszerű.

Szükségesnek látjuk, hogy a folyamat-gondolkodás teológiai háttéréről rövid vázlatot nyújtsunk. A század korábbi évtizedeiben a Hegelben gyökerező idealista gondolkodás módjai, melyeket az Egyesült Államokban Bradley és Royce gondolkodásában ismertek, gyorsan veszítettek vonzásukból és háttérbe szorultak. Amikor egyetemi tanulmányaimat megkezdtem, a perszonalizmus még élt a filozófiában, de már hanyatlóban volt. A pozitivista gondolkodás, mely hirdette, hogy minden metafizika és teológia értelmetlen, sok filozófiai körben fölénybe került. A nyelvészeti analízis pedig arra irányult, hogy a vallásos értekezést az irracionális világba helyezze át. A teológiában a Barth-i neo-ortodoxia, a teológiai pozitívizmus egyik faja jelentkezett. Egy ideig nagy népszerűségnek örvendett, de azután gyorsan hanyatlott, és egy érdekes történetté vált. A katolikus egyházban mihelyt a tomizmust nem tekintették hivatalos filozófiának, a katolikus gondolkodók, mint süllyedő hajóról menekültek tőle. Eközben szembetűnő volt a tudomány és tudományos gondolkodás állandó haladása. A „scientizmus“, mely szerint az empirikus tudomány az ésszerűség egyetlen módja, sok ember értelmét megragadta. Végül a hitlerizmus borzalmi Európában tudatosították a gonosz rettenetes valóságát az emberi ügyekben.

Mindezek kétségbe vonták Isten valóságát és az Istenről való beszéd érvényességét. Okokat lehet találni a tömegek vallásainak a megtűrésére, de hol találhat valaki alapot arra, hogy Istenről ésszerűen beszéljen?

A folyamat-gondolkodásnak elkötelezettségei vannak. Bár a 20. század empirikus tudományának fejlődése erősen befolyásolta, végül is egy spekulatív metafizikába központosult, melyről sokan azt hiszik, hogy nélküle is jól meglehetnénk. A folyamat-gondolkodás magával hordja a maga szaknyelvének aktuális alkalmak, magatartás, szubjektív célok, elmúlás, összenövés, elégtétel stb. súlyos terhét. Ugyanakkor független Whitehead „Folyamat és valóság“ c. munkájától, mely nem került a felkapott és nagy példányszámban fogyó könyvek jegyzékére, még a filozófusok és teológusok között sem. Mégis meglepő, hogy mind többen és többen küzdötték át magukat ezen a munkán, megértve annak nagyobb részét. Kérdés tárgyát képezheti, hogy miért törődtek ezzel a könyvvel ilyen nagy mértékben?

Úgy gondolom, hogy Istennel kapcsolatban legalább három oka van annak, hogy a folyamat-gondolkodás az érdeklődés középpontjába került. Ezek a következők: tapasztalati, logikai és metafizikai okok, melyek utalnak Isten valóságára az emberi tapasztalatban, a tökéletesség logikájára és a metafizikai gondolkodás egységére.

Isten valósága az emberi tapasztalatban

A folyamat-gondolkodás növekedésének egyik okát abban a képességében látom, hogy beszélni tudott róla és megértetni Isten valóságát az emberi tapasztalatban. Ez az állítás összhangban állhat azzal a protestáns teológiai hagyománnyal, mely egy egész teológiai rendszert próbált a vallásos tapasztalatra alapozni. Amit ki szeretnénk mutatni és amiről

beszélni kívánunk, az nem egy sajátosan vallásos tapasztalat, hanem az, amely minden tapasztalat alapja, még a legvilágibbnak is.

Az emberi lények általában a világot úgy tapasztalják, mint amelyben választások és cselekedetek számítanak. A világot értékkel teljesnek tapasztaljuk, mint amelynek fontossága van. Eseményeket és dolgokat ismerünk fel, melyek jobbak és rosszabbak, többé-kevésbé szépek és értékesek. Az értékek felfedezői, tapasztalói és elfogadói vagyunk. De egyben értékhozzájárulók és értékteremtők is, akik megtesszük a magunkét nagy egészben. Ennek alapja, mint ok vagy előfeltétel, az a hit, hogy az élet értékes vagy jelentőségteljes, az az érzés, hogy az általunk felfedezett és alkott értékek nem csupán a mi értékeink, hogy van jobb és rosszabb, és hogy amit mi cselekszünk, az valóban számít.

Bizonyos, hogy ez az alapvető hit időről-időre komoly rázkódásnak van kitéve. Az emberek kétségbe vonják, hogy vajon életüknek van-e jelentősége, és a megnyugtató kívánsága mozgató erőt jelent-e számunkra? Schubert Ogden-nek igaza lehet, midőn azt állítja, hogy „a vallás különböző formáiban kísérlet arra, hogy az öntudatos hit szintjén feleletet adjon a végső kérdésekre, és ezáltal a szükségelt önbizalmat nyújtsa. A vallás közvetlenül fontos a konkrét erkölcsi döntésekre irányuló tevékenységünk számára.”⁴² Megnyugtató pedig valakit nem más, mint helyreállítani benne azt a bizonyosságot, amely megvolt, de valamilyen okból kifolyólag elveszett. Amint Ogden kifejti: „A vallásos állítás arra szolgálhatnak, hogy bátorítsanak minket, mivel ők maguk a meglevő bizalom újra-bemutatását szolgálják.”⁴³

Whitehead egy mindnyájunk számára közös hitnek ad kifejezést, amikor azt mondja: „a jelen cselekedet közvetlen tényei állandó jelentőségűvé válnak a világegyetem számára. A helyes és a rossz, a teljesítés és a bukás fogalma ettől a háttértől függ. Máskülönben minden tevékenység csupán a jelentéktelenség múló fuvallata.”⁴⁴

Az erkölcsi választások esetében, amikor kényszerítve vagyunk az egyik cselekedetet jobbnak ítélni mint a másikat, vagy legalábbis az egyiket látszólag jobbnak tüntetni fel a másikkal szemben, mi általában nem kérdezzük, hogy vannak-e jobb cselekedetek, hanem inkább, hogy melyik cselekedet valóban vagy valószínűbben jobb. Ugyanakkor igazolást, racionális alapot keresünk arra nézve, hogy miért választjuk az egyiket a másikkal szemben.

Hasonlóképpen a megfelelő vallásos kérdés nem az, hogy van-e fundamentuma a mi alapvető bizalmunknak, hanem hogy az ilyen bizalomnak van-e értelme, igazolható-e valamilyen értelemben.

A folyamat-gondolkodás állítja, hogy egy ilyen alapvető meggyőződés, ez a közös hit igazolva van. Először egy olyan világszemlélet kialakításával, melyben a szabadság, teremtettség, változás, fejlődés stb. valóságosak és fontosak, és amelyben a döntések központi fontosságúak. Az élet a körülöttünk levő eseményekre adandó feleletünktől függ. Másodsor a folyamatos gondolkodás azonosítja és megnevezi Istent, mint a mi közös hitünk objektív alapját. Más szóval a folyamat-gondolkodás megérteti a világról alkotott tapasztalatunkat, mely igazolja alapvető és közös hitünket önmagunkban és a világban.

A folyamat-gondolkodás nem mondhatja, hogy kétségen kívül megállapította azt, miszerint közös hitünknek objektív alapja van. Bárki ellent mondhat, hogy Isten nem alapja ennek a hitnek, hanem kivetítés abból,

hogy a mi alapvető bizalmunk a világban egy illúzió, mivel az „Istén“ szónak nincs objektív tárgya. Ez az érvelés nem kíván kísérlet lenni arra, hogy a közös emberi tapasztalatból bizonyítékot hozzunk fel Isten létezésére. A legtöbb, amit egy ilyen érv bizonyíthat, az, hogy a mi emberi tapasztalatunk és hitünk megegyezik Isten valóságával. Valóban van olyan felfogás, melyben Isten valóságának a kérdése nem vetődik fel, csak feltételezve van. Kutathatjuk, hogy közös hitünk alapja megfelelőbben hogyan fogható fel és érthető meg. Kérdezhetjük, hogy a különböző vallásos hagyományok közül melyek képviselik hatékonyan vagy nyilvánítják ki ezt az alapot. De kérdés tárgyává tenni, hogy van-e egyáltalában objektív alap, ez nem lehet ésszerű kérdés. Ez csak azt jelenti, hogy Isten, mint minden tapasztalat alkotó eleme, különbözik minden mástól, amit tapasztalunk. Isten lételet elvi szempontból, empirikus úton nem lehet bizonyítani vagy meghamisítani. Ennek az állításnak erénye az, hogy érthetővé teszi, miszerint az Istenben való hit lehetséges, bár sokan tagadják Isten létezését.

Amit a folyamat-gondolkodás állít és érthetővé tesz, az nem más, mint: hogyan lehetséges, hogy mindennapi világi döntéseink és cselekedeteink a teremtő létezésnek alkotó elemei, amely a valóság igazi anyaga, és így maradandó fontosságuk van. A folyamat-teológiában Istent úgy fogják fel, mint aki a legteljesebben viszonylagos; ő az, akire kihat minden, ami van és volt. Így életünknek nem csupán számunkra vagy mások számára van jelentősége, hanem az örökkévaló jövőre nézve is, amely Isten életé, és amelyben mi részesülünk, s amelyhez hozzájárulunk. Győzelmeink és örömeink, bukásaink és szénvedéseink hozzájárulnak Isten folytonos önteremtéséhez. Egymással és társ-teremtényeinkkel való viszonyunkban okunk van fokozni, amennyire csak tudjuk, a világ élvezetét abban a hitben, hogy életünk nem hiábavaló.

A folyamat-teológia nemhogy megtagadná vagy leértékelné a mindennapi világi tapasztalatot, hanem éppen erősíti igazi autonómiáját és jelentőségét. Amint az emberiség és a világ végső jelentőségében levő szekuláris hit is nem más, mint kifejezése az Istenben való mély hitnek, aki az alapja annak a hitnek.

A tökéletesség logikája

Charles Hartshorne csaknem egy fél évszázada felkarolta Isten lételemek ontológiai érvét, bár világos volt mindenki előtt, hogy Kant visszavonhatatlanul lezárta minden kísérletet arra nézve, hogy a gondolkodásból következtessünk a létezésre. Mégis Hartshorne „A tökéletesség logikája“ című munkájának 1962-ben való kiadása óta sok időt és energiát fordítottak az ontológiai érvre. Hartshorne sohasem támasztott nagy igényt az ontológiai érvvel szemben; nem állította, hogy képes vele Isten létezését bizonyítani. Meglátása szerint a tökéletesség logikája olyan, hogy Isten nem fogható fel létező vagy nem létező empirikus valóságnak.

A modern modális logika alapján Hartshorne kimutatta, hogy csak négy mód van, amely által valamit felfoghatunk: esetleges létezés és esetleges nem-létezés, szükségszerűleg létezés és szükségszerűleg nem-létezés. Hasonlóképpen kifejtette ezt az érvet a tételek lehetséges igazság-értéke tekintetében is. Ebben az esetben a négy lehetőség a követ-

kező: esetlegesen igaz, esetlegesen hamis, szükségszerűleg igaz és szükségszerűleg hamis vagy lehetetlen. Ha Istent tökéletességnek látjuk vagy határozzuk meg, — Anselmus tanítását követve, mely szerint Isten az, akinél nagyobb nem fogható fel, — következik, hogy Isten nem fogható fel mint esetlegesen létező, mert bizonyára nagyobb szükségszerűleg létezni, mint esetlegesen létezni. Így Hartshorne szerint, ha mi Istent tökéletességnek fogjuk fel, akkor logikailag fel kell tételezzük vagy azt, hogy Isten szükségszerűleg létezik vagy, hogy Isten egyáltalában nem létezhetik. Az a tétel, hogy „Isten létezik“ úgy tekintendő, mint amely vagy szükségszerűleg igaz, vagy jelentés nélküli. Tudomásunk szerint Hartshorne sohasem állította, hogy az ontológiai érv megoldja ezt a kérdést.

Hosszú idő telt el azóta, hogy Hartshorne-al tanultam, és amikor én az ontológiai érvvel szemben állást foglaltam. Éreztem, hogy Isten létele bizonyításának egész eszméje idegen. De fokozatosan megvilágosodott előttem, hogy ami kockán forgott, az nem Isten létele volt, amely egyáltalában nem függhet a mi érveinktől, hanem a metafizika lehetősége. Hartshorne álláspontja világos, szerinte nem lehet Istent úgy felfogni, mint akinek létezése vagy nem létezése, valósága vagy nem valósága, empirikus bizonyítékkal igazolható. Valójában az empirikus tények nem számítanak. Az egyik teológus, aki kapcsolatban volt a chicagói empirikus teológiai iskolával, kimutatta, hogy az empirikus teológia önmagában véve lehetetlenség.

Ami az Isten létezésével kapcsolatos vitában kockán forog, az nem Isten lehetséges vagy nem lehetséges létezése, hanem inkább a mi gondolkodásunk és beszédünk módja. És amíg nagy figyelmet szenteltek magára a bizonyító érvre, háttérbe szorult az a kérdés, hogy vajon lehetséges volna-e egy logikailag megegyező következetes, értelmes istenfogalmat kidolgozni.

A folyamat-teológusok állítják, hogy egy ilyen istenfogalom kialakítása lehetséges. Az elmúlt 20 év alatt nagy figyelmet fordítottak erre a bonyolult, nehéz feladatra, hogy kialakítsanak egy olyan istenfogalmat, amely belsőleg konzisztens és összeegyeztethető mindazzal, amit a világról tudunk.

A metafizikai gondolkodás egysége

Ha a folyamat-gondolkodás növekvő népszerűségének vallásos és logikai alapjai vannak, szerintünk egyenlőképpen fontos a metafizikai látomásának egysége. A folyamat-metafizika központi metafizikai fogalma: az aktuális alkalmak, végül is titkos valóságok, tér- és időbeli atomok.

Whitehead az „egy“ és a „sok“ problémájának megoldásában nem foglal egészen állást az „egy“ mellett. De metafizikai és kozmológiai terében megvan az egység érzése, amely éles ellentétben áll a legtöbb népszerű világfelfogásokkal szemben.

Mindaz nem vonatkozik közvetlenül Istenre. A Hartshorne által „panpszichizmus“-nak nevezett felfogás szerint a végső dolgok, az aktuális alkalmak bizonyos fokig alanyok, az érzelem aktív integrációi, melyeknek megvan a saját létezésük célja. Minden, Istentől a legkisebb

elektronikus eseményekig, mint forma értendő, ami az emberi tapasztalaton alapul és abból származik. Világos, hogy az ilyen kifejezéseket mint „alany“, „érzés“, „tapasztalat“, „cél“ stb. a legvégsőig ki kell tágítani. De fontos az a megállapítás is, hogy mi egy világ részei vagyunk.

Bizonyos fokig a folyamat-gondolkodás iránti növekedő érdeklődés összeesett a környezetvédelmi érzékenység növekedésével. Nem tudjuk, hogy azok, akik Whitehead követői voltak, később nem kerültek-e a környezetvédelem érdeklődési körébe? Úgy gondoljuk, nem véletlen, hogy Whitehead követői között sokat találunk azok közül, akik már korán tevékenyek voltak a környezetvédelmi mozgalomban. Tény az, hogy Hartshorne az 1930-as évektől nagy fogékonyságot mutatott az ekológiai kérdések iránt. Világos, hogy a természet iránti magatartásában a metafizika tükröződik, mely hangsúlyozza, hogy a földi élőlények hierarchiájában nincs értelme ún. nem érző, lelketlen anyagról beszélni.

Hasonlóképpen a dolgok összefüggésével, a valóság alapvetően társadalmi jellegével kapcsolatban a folyamat-felfogás a valóságnak egy erősen egyesített látomását nyújtja. Eszerint minden alkalom valamilyen úton-módon kapcsolódik más, előbbi valóságokhoz. Minden alkalom léte részben a másokkal való összefüggésének a funkciója. A világ, más szavakkal, a valóság minden szintjén radikálisan társadalmi.

Az egyetemes érzés és összefüggés, az egység erőteljes fogalma, mely mely érzéseinket fejezi ki, hogy egy világ integrális részei vagyunk. Világos, hogy sokan ezt az egyesített látomást nem találják vonzónak, s előnyben részesítik az anyag és szellem, a tudomány és emberiség dualizmusát; vagy egy három szintű világegyetemet, amelyben úgy fogják fel Istent, mint aki annyira különbözik tőlünk, hogy egészen más, és a természetet, mely kategórikusan különböző, egészen más; vagy egy teljesen pluralisztikus felfogást a sokrétegű valóságról. Feltételezzük, hogy az ilyen végső dualizmusnak és pluralizmusnak mindig lesz vonzóereje. Ezek végül is kifejezést adnak tapasztalataink egy részének. Azoknak, akik a világot egység a különbözőségben sarkalatos érzésével közelítik meg, a folyamat-gondolkodás rendkívül hatékony segítséget kínál az ilyen egység megértésére.

Bizonyos értelemben sem az egyetemes érzés, sem az egyetemes összefüggés nem szükségszerűleg teisztikus. Valaki megkísérelheti, mint ahogyan sokan tették, hogy ezeket belefoglalja egy istenfogalom nélküli metafizikai tervbe. De csaknem minden folyamat-gondolkodásban Isten eszméjének a jelenléte befolyást gyakorol azokra, és általuk maga is befolyásoltatik.

A folyamat-gondolkodásban az „antropomorfikus kategóriák“, melyek az emberi tapasztalatokból származnak és analógikusan alkalmazhatók a természet minden szintjére, az istenire is alkalmazandók. De amint Hartshorne kimutatta, adva van egy megérzés, melyben az ilyen kifejezések teljes értelme az Istenre való alkalmazásban található meg. Amikor azt mondom, hogy egy állat visszaemlékszik, ismer, vagy szeret, akkor én neki analógikusan olyant tulajdonítok, mint az én emlékezésem, megismerésem vagy szeretetem. De az emberi emlékezés, tudás vagy szeretet, amint azt mindannyian tudjuk, nagyon gyarló, részleges és gyenge. Az ember esetében az antropomorfikus kifejezések jelentése széleskörű, és a távoli múltban történt eseményről való megemlékezéstől egészen annak a cselekménynek eleven emlékéig, hogy néhány pillanat-

tal ezelőtt fölkeltem, hogy dolgozatomat elolvassam; vagy egy ismeretlen, távol levő gyermekre irányuló gondoskodástól a hozzáfik közel álló szereteteink iránti érdeklődésig. A folyamat-gondolkodásban Istent úgy fogjuk fel, mint aki megtestesíti az antropologikus kategóriák tökéletességét, mint akinek teljes vagy egyetemes emlékezése, ismerete és szeretete van. Bizonyos értelemben az ilyen tökéletességek megértésünkön túl vannak. Mivel a tudásunk részleges, nem tudhatjuk azt, amit Isten tud. De, más értelemben ezeknek a kifejezéseknek teljes és világos értelme számunkra nem jelent mást, mint a tökéletesség felfogásának funkcióját. Ámbár az egyetemes érzés metafizikája nem igényel teizmust, de az istenfogalom által teljessé és érthetővé válik.

Az egyetemes összefüggés metafizikája hasonlóképpen felfogható teisztikus nézetektől függetlenül, de belefoglalva Istent a rendszerbe, nem az alapvető kategóriák ellentétjeként, hanem mint azoknak fő példája. Ez mindenesetre nem azt jelenti, hogy Isten kategórikusan nem különböző sok fontos szempontból. Összefüggésben lenni mindennel, számunkra azt jelenti, hogy kapcsolatban állunk felebarátainkkal és feletteseinkkel éppen úgy, mint a nekünk alárendeltekkel. De Istennek nincsenek felettesei vagy egyenlő rangú társai. Ő az, akinek emlékezete tökéletesen magában foglalja mindazt, ami a múltban történt, ebben a tekintetben ő felül nem múlható. Ha Istennek egyenlő társa volna, akkor az abszolút módon azonos lenne vele. A folyamat-gondolkodásban Istent nem lehet úgy elgondolni, mint aki a természeti rendszeren kívül van és idegen tapasztalatunk számára, hanem úgy, mint a legfőbb példa, ebben az esetben mint a legteljesebben relatív Egy. Isten által a metafizikai rendszer összefüggőbb, átfogóbb és érthetőbb lesz.

Ezt a felfogást Hartshorne szerint summázhatjuk a „panenteizmus”-ban; ezt a kifejezést el kellene vetnünk, mivel szimultán alkalmakat nehéz befoglalni más tapasztalatba, így az Isten tapasztalatát is. Mégis a panenteizmust használhatjuk a teljes alkalmaknak, a minden létnek az isteni tapasztalatba való belefoglalása jelölésére. Ebben az értelemben a folyamat-teológia Istent a legátfogóbb valóságnak tekinti, aki különálló a világtól, de azt magába is foglalja, mint az „Egy”, aki összefüggésben áll mindennel, mint ok és okozat.

Mindennek értelme az, hogy a folyamat-gondolkodásban Isten központi metafizikai fogalom, de nem mint végső eszköz némely titok magyarázására. A teizmus lényeges az egész szempontra nézve, bár történelmileg nem tükrözi azt az utat, melyen Whitehead nézetei kialakultak. Nem kétséges, a metafizika keveset mond a világról. A világ „tényei”, mivel semmi pozitívumot nem zárnak ki, nagyon különböznek az empirikus vagy tudományos tényektől. Mégis nem valószínű, hogy metafizikai gondolkodásuk ésszerűen világos lenne mindaddig, amíg Istenről világosan nem gondolkozunk. Ebből kifolyólag állítjuk, hogy a folyamat-teizmusnak nagy vonzóereje van mindazok számára, akik valamilyen okból a metafizikai összefüggést és világosságot követik. A legtöbb folyamat-gondolkodó számára a metafizika és Isten eszméje együtt marad fenn vagy bukik, mert nem tudjuk elképzelni, hogy milyen lenne Isten nélkül egy összefüggő metafizika.

A kétpólusú, új-klasszikus Whitehead-Hartshorne-i istenfogalmat radikálisan bírálták két irányból: egyfelől akikre a jelen és a múlt felfogása közötti szakadék nagy hatást gyakorolt, másfelől akik elvetették a hagyományos fogalmakat, s nem akarják belátni, hogy a folyamat-felfogás gyökeresen különböző.

A bipoláris felfogás lehetővé teszi nem csupán állítani, de értelmet is adni annak, hogy Isten valósága vagy létezése szükséges, és hogy Isten aktualitása legteljesebben relatív, a teremtmények döntéseitől függ. Isten létezésének ez az elvont ténye, hogy Isten létezik, szükséges, semmi más-tól nem függ; bár annak a létezésnek konkrét állapota minden máshoz viszonyítva relatív. Hogyha közös hitünk alapja, cselekedeteink állandó jelentőségében való meggyőződés, szükségszerűleg létezik s nincs alávetve semmiféle feltételnek, akkor ezt a hitet nem lehet újra bemutítani vagy igazolni. De mivel ez a hit függ attól, hogy valóságosan különbséget tegyünk, Istent úgy kell felfogni, mint legteljesebben viszonylagost, mint olyant, akiért amit cselekszünk az a fontos. Az istenség bipoláris fogalmának ez az értelme ellentétben áll a teizmus hagyományos formáival.

Felfogásunk szerint a klasszikus teizmus a következő három stratégia egyikét involválja.

Az egyikben Jeruzsálemet vetjük el Athén érdekében. Itt a világgal való kapcsolatok Istenre nézve tisztán külsőlegeseek. A tiszta aktualitás, változatlanóság, közömbösség stb. Isten létén túl a valóságos belső kapcsolatok teljes tagadását foglalják magukba. Ennélfogva a filozófiai értelmezés tagadja Isten népi és bibliai antropomorfikus fogalmát és a világhoz való kapcsolatát, mely Istenből metafizikai abszolútumot alkot, minden más a szimbolikus világhoz tartozik.

A második stratégiában Athént vetjük el Jeruzsálem érdekében. Sok protestáns teológus számára, akik a Biblia tekintélyéhez ragaszkodnak és nem a görög filozófiához, a metafizikai Abszolútum és a Biblia Istene közötti látszólagos összeférhetlenség megoldást nyer a konfesszionális fideizmus javára, melyben a filozófiának és az értelemnek nincs helye.

A harmadik stratégiában Jeruzsálemet és Athént egyaránt elvetjük. Ennek értelmében a Biblia Istenét és a metafizikai Abszolútumot egyaránt állítják, az ellentmondásokat és összeférhetlenségeket úgy magyarázzák ki, mint amelyek egy felfoghatatlan titokban gyökereznek. Ez a misztérium végeredményben mind a filozófiát, mind a vallást hamisnak mutatja, vagy legalábbis olyan magasan szimbolikus beszédmódnak, amelyről pontosan nem lehet beszélni.

A folyamat-gondolkodás bipoláris istenfogalma nem oldja meg az összes teológiai és filozófiai kérdéseket, vagy nem vet véget minden titoknak, és ésszerű utat mutat arra nézve, hogyan lehet Athént és Jeruzsálemet, a szükségeset és a legteljesebb relativumot összefogni.

A hagyományos teizmus két különböző erőfeszítésének összetartása lehetséges a folyamat-gondolkodásban, mivel ez a létezés filozófiája. Eszerint Isten a létezés tökéletes vagy legfőbb példája az „Egy“, aki főképpen időleges és társadalmi. Ahelyett, hogy csupán abszolút lenne Isten, egy kölcsönös rokonszenves részesülés által összefügg mindennel. Isten mint mi, állandóan az önteremtés folyamatában van; ő teremti az isteni életet mint az egész megvalósított aktualitás szintézisét, megvalósítandó

lehetőségekkel. Világos, hogy Isten elvont jellemében a légteljesebben változatlan Lény. Hogy Isten összefügg mindennel — ez az istenség változatlan arculata. A folyamat-gondolkodás tehát megtartja Isten klaszszikus metafizikai atributeumait, vagyis, hogy Ő örökkévaló, változatlan, tökéletes stb., más szavakkal: Isten az Abszolútum. De az Abszolútum radikális különbséggel tartható meg, mert a folyamat-gondolkodásban Istent nem úgy fogjuk fel, mint aki azonos az Abszolútummal, hanem mint légteljesebben viszonylagos „Egy“, a „Te“, aki magában foglalja az Abszolútumot, mint Isten konkrét létezésének absztrakt jellemét.

Igy mondani igent Jeruzsálemnek és Athénnek, jelentős és egyszerű módja annak, hogy lehetségessé tegyük az Isten-beszéd rehabilitását. Ez azonban nem képzelhető el egy olyan általános filozófiai rendszer nélkül, melyben a problematikus viszony a lét és létezés, a megállás és folyamat között már megoldást nyert az utóbbi javára. Csak ha a konkrét létezés magában foglalja az absztrakt létet, akkor tesszük értethetővé Jeruzsálem és Athén összetartozását.

JEGYZETEK

¹ Lásd A. N. Whitehead következő műveit: *Science and the Modern World*, 1925; *Religion in the Making*, 1926; *Process and Reality*, 1929, Corrected edition, 1978; *Adventures of Ideas*, 1933. Vö.: Charles Hartshorne, *Beyond Humanism*, 1937; *Man's Vision of God and the Logic of Theism*, 1941; *Philosophers Speak of God* (with William L. Reese), 1953; *Reality as Social Process* 1953; *The Logic of Perfection and Other Essays in Neoclassical Metaphysics*, 1962; *Anselm's Discovery*, 1965; *Creative Synthesis and Philosophic Method*, 1970.

² *The Reality of God*, Harper Row, 1963, 31. 1.

³ Uo. 32.1.

⁴ A. P. Schilpp: *The Philosophy of Alfred North Whitehead*, 1941, 698.1.

KELEMEN LAJOS

CSOKFALVA ÉS UNITÁRIUS EGYHÁZA MÚLTJÁBÓL

Csokfalva csinos Kis-Küküllő menti székely falu, a régi Marosköz egyik keleti határfaluja volt. Kiesett a forgalomból, s nagy események színhelyévé már ezért sem válhatott. Neve a Csok személy- és családnévből származik. Ebből a családból a közeli udvarhelyszéki Küsmödn még a XVII. században is éltek családtagok. Nevét helyesen nem hosszú, hanem rövid o-val írjuk.

A falu első említése csak 1567-ből való, amikor a székely 25 dénáros adóösszeírásnál 22 kapuval szerepel. Csokfalva azonban kétségtelenül már századokkal előbb fennállott első reánk maradt írásos említésénél. Hiszen mint leány-egyházközség már századokig odatartozott a szomszédos Szentistván anyaegyházközséghez. Ennek pedig 1332-től 1337-ig háromszor is ott szerepel a neve a Szentföld fölszabadítására tervezett kereszteshadjárat adózási jegyzékében.

Annyi vagy több adózó kapuja, mint Csokfalvának, Marosszék 125 faluja közül 1567-ben mindössze csak nyolcnak, valamint Marosvásárhely városának volt még. Két évvel később a faluról újra említést találunk. János Zsigmond választott király 1569 nyarán a Habsburg Miksa császártól hozzászegődött Giczy Jánosnak adta a csokfalvi és bedei kincstári részjóságokat, 1569. december 23-án pedig ugyanő Pataki Imrének ad Csokfalván részjóságot. Másfél évtized múlva pedig (1583. május 19.) Borla Dániel és Sára kapnak Báthori Istvántól csokfalvi házukra és ennek tartozékaira új adománylevelet. Innen kedve a história mindaddig ismét hallgat Csokfalváról, míg 1602. augusztus 16-án a gyászos emlékü zsarnok Basta a többi marosszéki székelységgel a falu férfilakosságát is feleskette Rudolf császár hűségére.

Akkori székely lakói lófők, darabontok és szabadosok voltak. Főrangú székely úr (primor), címeres nemes vagy jobbágy a faluban akkor nem élt. A lófők — az egytelkes kisenemességgel egyenrangú székelyek, kik levon tettek hadi szolgálatot — Csokfalváról mindössze ötön kerültek ki. Nevük: András hadnagy, Benedekfi Gáspár, Farkas Lukács, Rafai Mihály és Zsigmond hadnagy. Kettőnél közülök a hivatali rang neve vezetéknévvé alakult, s a Hadnagy család Csokfalván ma is él. Darabant (gyalogos) csak három volt: Benedekfi János, Huszár András és Nemes János. Akkor a lófők után következő székely közrend azon tagjait neveztek így, kiket Báthori Zsigmond fejedelem Marosszéken 1591-ben állandó katonasággá szervezett s kiváltságolt. Legtöbben — harmincegyen — a szabadosok voltak. Ezek az 1562-i székely fölkelés után jobbágy-ságba jutott, de 1601 decemberében Báthori Zsigmond által felszabadított közrendű családok tagjaiból teltek ki. A Székely Oklevéltár alapján csak a családneveiket soroljuk fel. Ezek: Csender, Csibi, Csükecz, Faluvégi (4), Fodor, Huszár, Kamoncz (2), Kedei (2), Kilyén, Kis, Kovács (2), Markos, Nagy, Nigre, Osvát (2), Rafai, Sebestyén, Simon, Sipos, Szántó, Szász, Varga, Vas és Vitalius. Az esküt összesen 39 csokfalvi férfi tette le. Részben közülök aztán Báthori Gábor fejedelem 1608. június 10-én Csokfalváról Balási Istvánt, Benedek Jánost, Huszár Andrást, Kovács Györgyöt, Nemes Andrást és Varga Pétert más közeli székely faluk egyes lakóival közös oklevélben gyalog székely rendi kiváltságokkal ajándékozta meg. Közülök többek utódai máig is Csokfalván laknak.

Csakhamar került főrangú birtokos is. Már 1609. október 16-án Báthori Gábor *Kornis* Ferencnek Erdőszentgyörgyön, Csokfalván és Havadtón levő részjóságaira új adománylevelet adott. Ennek a székely főrangú úrnak a lakása Erdőszentgyörgyön volt, udvarházát csak 1940-ben bontották le, és anélkül hordták szét, hogy bár alaprajzot vagy fényképet készítettek volna róla. De került más főúri birtokos is. 1628-ban Szövérdi Gáspár Jánosné Bethlen Zsófia óvást emelt az ellen, hogy az ő pénzén vett csokfalvi jóságát Bethlen Gábor fejedelem Iklódi Toldalagi Mihálynak adományozta. A falu férfilakosságából abból a századból még 1652. március 13-án Huszár András, három év múlva, II. Rákóczi György Vasilé Lupu vajda ellen viselt hadjárata idején, 1655. június 18-án a ploiești-i táborban Faluvégi István és Péter, Gál Mihály, Nagy Balázs és

Megjelent *Művészettörténeti tanulmányok* c. művében, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 183—186 l.

Nemes Mihály nyertek vitézségükért lófőseget. Apafi Mihály pedig 1678. október 12-én Farkas Andrást címeres nemességgel ajándékozta meg.

Ezekon kívül e századból a falu történetére még csak egy hosszúra nyúlt erdőper nyomai maradtak reánk, amelyet a csokfalviak a szomszédos szentistvániakkal folytattak.

Az egyházi élet első történelmi följegyzései Csokfalváról csak a XVII. század első harmada végétől maradtak korunkra, bár a reformált eklézsiák, mint a Székelyföldön általában, úgy itt is bizonyára már a XVI. század végéig kialakultak.

Maga a község eleinte a szomszédos *Szentistván* anyaegyházközségnek volt leányegyháza, s ettől valószínűleg csak a XVI. század utolsó harmadában különült el s vált önálló unitárius anyaegyházközséggé, míg Szentistván református maradt. Azonban Csokfalván az unitáriusok annyira nagy többségben éltek, hogy 1630 táján megkísérették a kevés reformátust is kepefizetésre szorítani; ezek végül is panasszal fordultak emiatt a fejedelemhez, aki természetesen nem engedte ezt a megterhelésüket.

Az unitárius egyház legelső írott nyoma Csokfalván a régi Marosi Unitárius Egyházkörnek abban a feljegyzésében van, amely szerint Farkas János 1658-ban templomhoz járó útnak egy darab földet adott cserébe a régi temploméért. Azonban az emberek tovább is csak jártak a szántónak fogott régi úton, s búzáját taposták úgy, hogy a vizitáció 1658-ban arra az esetre, ha az egyház tenne kárt, 12 forintot, magánosra pedig 3 forint büntetést szabott. A templom ekkor már az unitáriusok kezén lévén, látszik, hogy Csokfalván eleitől fogva ez az egyház volt erősebb. Mindig önálló egyházközségként említik, míg a református egyház az 1662. évi első említése alkalmával is csak filia; a róla szóló külön följegyzések a marosi református esperesség 1579-ig fölmenő feljegyzéseket tartalmazó nagy anyakönyvében a XVIII. század közepén kezdődnek.

Az unitárius esperesség egyházvizsgálati jegyzőkönyveiben 1666-ból találjuk Csokfalváról az első bejegyzést. Ugyaninnen egy perlekedéssel kapcsolatosan 1667-ből megtudjuk az első ismert pap és mester nevét. Adámosi György pap felesége azzal panasolta be Szentmártoni Balázs mestert, hogy őt meggyanusította s azt híresztelte róla: egyházvégzés van arról, hogy tövissel csapják ki a faluból. Azonkívül a papot képmutatónak mondotta és a saját disznóját „huj, te pap!” szavakkal kergette. A panaszok alaposaknak bizonyultak, s a mestert megbüntették.

A későbbi papok közül meg tudjuk említeni 1719-ből Bölöni Miklóst, 1720-ból Szentmártoni Jánost, ki azután is évekig ott lelkészkedett, 1780-ból pedig Csáka Andrást. Ugyanezen években Csokfalvi Dániel, Karácsonfalvi János és Kováts Mihály voltak az iskolamesterek.

A papnak és mesternek együtt a bérfizető hívek 3—3 kalongya (kereszt) búzát és ugyanannyi zabot adtak, amelyből a mestert harmadrész illette. Akinek búzája, zabja vetésben nem volt, az a papnak 2 véka búzát, zabpénzből 20 dénárt fizetett, a mesternek pedig ezek felét. A szegény özvegyasszonyok 3 sing vásznat szolgáltattak, melyből 2 a papnak, 1 a mesternek jutott. Azonkívül minden gazdának be kellett szállítani 1—1 szekér fát, melynek két része a papé, harmada a mesteré lett. Az egyház a behozást már 1688-ban úgy szabályozta, hogy a hatökrös emberek két része a pap, egy része a mester számára szállítsa a fát, s hasonlóan megosztotta a négy- és kétökrös gazdákat is. A bérfizetés

1672-től az egyházi jelenlétében és felügyelete alatt, egy előre meghatározott napon történt. 1745-ben azt is megszabták, hogy a bérhordás délig végződjk, s az asztagot a bérfizetőknek kötelessége befedni. A mulasztót 24 dénárra büntették. Ugyanakkor elhatározták, hogy a szántástól, aratástól, a bérgabona behordásától a pap, a mester háza vagy a templom építésétől elmaradó egyháztagot kettős bírsággal büntetik. Azokat, kik a pap és mester telke, valamint a cinterem kerítésének boronakertjét Szent György napra el nem végeznék, 1 forintra bírságotlák, s azonkívül a munkát teljesíteniök kellett. Az adósokat a dékán és egyháziak 15 nappal előre megintették, s ha nem fizetett, a tartozás kérésére megzalogolták. A zálog a pap és mester kezébe ment, s ha 15 nap alatt ki nem váltották, náluk is maradt.

Az egyházi fölszerelések első összeírása 1688-ból maradt hátra. Volt akkor egy ezüstpohár egy boglár hijával, 2 darab ejteles (kupás), 1 darab félejteles ónkanna, egy óntányér, egy kés, egy karakai (krakkói) abrosz, egy borshimes és egy sáhos abrosz. Ezeket egy singes ládában tartották, s mindenestől 56 frt becsértékben írták fel.

Ezt a sorozatot időnként jószívú adakozók gyarapították. 1695-ben a generális vizitáción az unitárius püspök egy díszes abroszt tett le a dékán és a kurátor kezébe, melyet Kolozsvárról Karai Jánosné küldött az egyháznak. Ugyanennek hagyományából 1748-ban a dicsőszentmártoni zsinat egy aranyos ajkú ezüstpoharat adott az egyházközségnek, e felirattal: „*Zabó Benedek leánya Kata asszony, 1612.*“ Nagyon érdekes 1722-ből Dániel deák hagyománya, egy 1698-ban írott zöld pergamenkötésű gradual, melyet gazdája azzal a kegyes óhajással hagyott a templomnak, hogy „szüntelen az éneklőszéken tartassék és Isten dicsőségére énekeljenek belőle.“ 1750-ben ismét Rafai Jánosné Dombai Kata ajándékozott egy bőrbe kötött, viseltes Thordanus-féle gradualt; a régi marosköri unitárius esperesség nagy anyakönyve pedig több csokfalvi asszony nevét őrzí, akik az úrasztalára, papi székre, vagy a szószékre terítőt, abroszt, kendőt, posztót vagy gyolcsot adományoztak. Ily módon az egyház abba a helyzetbe jutott, hogy 1751-ben az udvarhelyszéki, alsóboldogasszonyfalvi unitárius gyülekezetnek egy borshimes abroszt ajándékozhatott.

Pénzt és gabonatökét is gyümölcsöztettek. Az utóbbi 1720-ban 57 véka új búzából, 12 véka szegényes óbúzából állott. Kézpénzük akkor 36 forint 23 dénár volt, s 1751 végéig 240 forintra szaporodott.

Az egyház beléletéről nagyon kevés adatunk van, de számos följegyzés tanusítja, hogy a hívek közt elég sűrűn voltak válóperek, apróbb perpatvarok és villongások. Többször találunk döntéseket templomi üléshelyek tárgyában. Ennek magyarázatát abban kereshetjük, hogy a Székelyföldön a templomokat hajdan közmunkával emelték, és a helyosztás annak idején a család rangja s pénz- és munkaáldozata szerint ment végbe. Az üléshelyek aztán az örökséghez tartoztak, s az utódok a jog és hagyomány alapján szívósan ragaszkodtak hozzájuk. Ezen sok helyt még az Unitárius Főtanácsnak az az 1762-i rendelete sem segíthetett, mely kimondja, hogy „a templomban senkinek tulajdon széke vagy ülőhelye ne legyen, hanem ki-ki üljön oda, ahol üres helyet talál“.

Mint kuriózumot említhetjük meg a hívek élete köréből Faluvégi János esetét, aki elhagyta feleségét, elbujdosott, s 10 évi távollét után a háromszéki Kőkösben egy más asszonnal kelt egybe. Négy évre rá azután hazatért vele, de itthon minden kiderült. A világi hatóság az

asszonyt megvesszőztette, férje pedig úgy látszik, hogy a fenyegető súlyos büntetés elől Dósa Tamás alkirálybiróhoz jobbágyságba állott, aki kegyelmet szerzett számára. Az egyház ezután első feleségétől elválasztván, a másodikkal új esküvésre kötelezte. Ugyanezen évben Poson Anna válópert indított ura ellen, s egyik okul azt adta, hogy férje nem tartja meg azt a kikötést, hogy vele együtt az unitárius istentiszteletre járjon.

Az unitárius hívek számáról 1693. elejéről kapjuk az első följegyzést, amikor a bérfizetők 58-an voltak. Erdélynek I. Lipót hadai által történt megszállása után, 1693—94-ben Csokfalva is német katonák álmóshelye lett, kik a falut kiélték, békéjét feldúlták. Majd a XVIII. század elején a pestis és éhség versenyt pusztítottak úgy, hogy 1720-ig a bérfizetők ötvenre fogytak. Mikor 1765-ben az unitárius püspök hivatalos létszám-kimutatását betérjesztette, Csokfalván 255 unitárius vallású lakos volt, kik közül 76-an fizettek bért. Ennek értékét pedig mindenestől egy 1780-beli összeírás a papnál 76 forint 54 dénárra, a mesternél 40 forint 19 dénárra becsüli.

JEGYZETEK

Eredeti címe: *Csokfalva és egyháza múltjából*. Megjelent: Erdélyi Hírlap 1907. 198. sz. 1—3.

A szerkesztő megjegyzései. A szöveget a szerző bővítette és javította.

Kornis Ferenc erdőszentgyörgyi udvarháza a XIX. században Zeyk-birtok. Vö. Kelemen 1977. 156.

Az unitárius egyház vizitációs jegyzőkönyveiről: Kelemen Lajos: *A marosközi unitárius esperesség vizitatori végzései 1681-ben*. KerMagv 1901. 39—42, 152—158.

Uő.: *Három marosközi unitárius egyház lélekszáma a XVII. század végén*. KerMagv 1908. 290. — Uő.: *Legrégibb adataink unitárius templomainkról püspöki egyházvizsgálati jegyzőkönyveinkben 1789-ig*. KerMagv 1922. 168—180.

A református egyház marosközi régi matrikulája: Kelemen 1977. 178—184.

A Thordanus-féle graduál az unitárius Thordai János zsoldárfordításait tartalmazó Thordai-kódexről (1627) készült másolat lehet. Vö. Szabó T. Attila: *Kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink a XVI—XIX. században*. Zaláu—Zilah 1934. 29.

BINDER PÁL

HÁROM UNITÁRIUS ÉRTELMIÉGI ÉLETÚTJA A XVI. SZÁZADVÉGI ERDÉLYBEN

A jezsuiták erdélyi térhódítása megbontotta a protestáns felekezetek között fokozatosan kialakuló egyensúlyt. A katolikusnak maradt székelv részektől eltekintve, belső Erdélyben csak néhány község és földesúr ragaszkodott a régi hithez. A jezsuiták egyik legfőbb törekvése volt, hogy színvonalas iskoláik révén új híveket szerezzenek a román, magyar és szász nemesi és polgári ifjak körében. A török-párti politikát Habsburg orientációval felcserélő Báthori-kori Erdélyben, a politikai és közjogi erkölcök mellett, megingott a vallási hűség. A társadalmi előnyökkel ke-

cségtető katolikus vallás híveket szerzett a protestáns értelmiség és diákság körében is. Így például katolikus lett az „eretnek“ szülőktől származó Tordai János;¹ a kolozsvári jezsuita kollégiumban pedig több száz evangélikus ifjú tanult.²

Ebben a zaklatott korban számos példáját találjuk a vallási hűségnek. A következőkben három erdélyi ifjú egybefutó, majd szétváló pályájának nyomkövetése révén szeretnénk bemutatni a korszak jellegzetes vallásváltoztatásait. Femmich János kolozsvári lektor és két tanítványának Szilvási Jánosnak és Deidrich Györgynek ellenkező előjelű életútja érdekes fejezete a hazai unitárius egyháztörténetnek.

1. Gál Kelemen a kolozsvári unitárius kollégium történetéről írt művének második kötetében összeállította a neves iskola igazgatóinak és tanárainak életrajzát. Ebben az összeállításban szerepel Neofytus Péter lektor neve is, akiről Gál azt tudja, hogy szász származású, a jezsuita rendben nevelkedett, de kilépett a rendből és a katolikus egyház kötelékéből, s az unitárius iskola lektora lett.³ Nevével először Antonio Possevino Kassáról 1583. okt. 20-án kelt levelében találkozunk, aki őt Szász Jánosnak (Joannes Saxo) nevezi, Veress Endre egy széljegyzetben Neofytus Péterrel azonosítja. Possevino értesíti Báthori István lengyel királyt, hogy ez a Németországból Kolozsvárra vetődött izgató magaviseletével közbotrányt okoz.⁴ Ez az „újhitű“ szász tanár tehát már 1583-ban otthagyta a jezsuita kollégiumot és az unitáriusokhoz ment. Gyulaffy Lestár is arról értesít, hogy 1583-ban Újhitű Péter (Petrus Neofytus) a jezsuitákat elhagyva „hozzánk“ jött.⁵ Ebből is kitűnik, hogy a neves erdélyi krónikás unitárius volt.

Érdekes, hogy a továbbiakban ezt az újhitű szásznt nem Jánosnak, hanem — akárcsak Gyulaffy — Péternek nevezik. G. P. Campani jezsuita több ízben is említi leveleiben az újhitű szász zaklatását. 1584. febr. 16-án Bolognetti lengyelországi nunciusnak említi, hogy három hete igyekszik határozatot hozatni az őket háborító ellen. Nyilván itt is Neofytusról van szó.⁶ Ugyanazon év febr. 26-án már arról ír, hogy hálát ad Istennek, mivel megszabadultak a jezsuita kollégiumnak nagy károkat okozó „szásztól“, aki az ariánus iskolához távozott.⁷ Campani magához hívta Neofytust, tárgyalta vele és távozásra szólította fel.⁸ Mindezekről Aquaviva jezsuita generálist is értesítette. Mikor Gyulafehérvárról visszatért Kolozsvárra, a szász elmenekült.⁹ Campani utolsó adata 1585 dec. 1-én kelt: arról értesíti Aquavivát, hogy sikerült elűzni az unitárius iskola rektorát, akit három napig kerestek, hogy átadják a jezsuitáknak. Ugyanakkor Francken Keresztély is eltávozott.¹⁰

Gál Kelemen nem tud mást Neofytus további sorsáról. Bár megemlíti, hogy Campani rektornak mondja, ő mégis csak a lektorok között szerepelteti.

A kolozsvári unitárius főiskola rektora 1585—1586-ban Femmich János volt. Életrajzát¹¹ Gál Kelemen egy újabban előkerült gyászvers-gyűjtemény alapján állította össze. Szilvási János dézsi származású tanuló egylevelés nyomtatványából¹² megtudjuk, hogy a szászföldi Újegyházból származó Femmich a kolozsvári iskola rektora, az 1586-os pestisben hunyt el júl. 27-én. A gyászvers adatai szerint Femmichet 1575-ben az iskola praefectusának, 1580 őszén lektorának, 1585 őszén pedig rektorának választották meg. Minthogy a szabályok szerint a diákfőnök a köztanítók elseje volt, vagyis a középfok legfelső osztályában a vallástanítói szerepet

is ő töltötte be, ezért feltételezhető, hogy ifjabb Heltai Gáspár az 1575 év körüli vagy előtti esztendőök valamelyikében volt tanítványa, mivel az idézett nyomtatvány nyomdai jelében Femmichről, mint leghívebb és különösen szeretett tanítójáról, és nem lektoráról vagy rektoráról emlékezett meg.¹³ 1585. dec. 1-én tehát ő volt a rektor, róla van szó Campani leveleiben, Femmich kb. 1576—77-ben nősült meg, s három gyermeke is az 1586-os pestis áldozata lett.

Ezek szerint a Neofytus János alias Péter szász tanító csak Femmich János lehetett, hiszen nincs tudomásunk, hogy 1583—85 között az unitárius kollégiumban más szász tanár működött volna. Elődje a rektorságban a lengyelországi Pinczovicz Mátyás, utóda pedig Szent-Margitai János. Femmich lektora 1585-ben Francken Keresztély, aki 1584 végén szabadelvű vallásos gondolkodása miatt volt kénytelen elmenekülni Lengyelországból. Eddig nem volt bizonyítható, hogy a kolozsvári jezsuita kollégiumnak volt egy Femmich vagy Leschkircher nevű tanára. Ezért döntő fontosságúak a medgyesi származású Michael Weiss¹⁴ latin versei, melyet 1583—85-ben, mint a kolozsvári jezsuita főiskola diákja írt. A volt tanulóársaitól és tanáraitól búcsúzó versek egyikében meleg hangon emlékszik meg Johann Leschkircher tanítójáról, aki őt a verselés tudományába bevezette.¹⁵ Véleményünk szerint kétség sem fér ahhoz, hogy az újegyházi Leschkircher-Femmich János azonos Neofytus Jánossal vagy Péterrel, aki kb. 1581—83-ban a jezsuita kollégium tanára volt, azután pedig az unitárius főiskolához ment át.

2. Femmich János kolozsvári tanítványai között volt az akkor még unitárius Dés városából származó Szilvási János, aki rektora halála alkalmából gyászverset írt. Szilvási és kolozsvári tanulóársai többsége kirtartott a jezsuiták által üldözött Femmich János rektor és Francken Keresztély lektor mellett.

Szilvási a kolozsvári iskola befejezése után, 1587 tavaszán elkezdte külföldi peregrinációját. Valószínű, hogy csatlakozott Sombori Sándor, a nagyhatalmú Sombori László ítélőmester fia társaságához, és nemsokára szoros barátságot kötött Sombori szász nevelőjével, a tekei Deidrich Györggyel. Deidrich útleírásából megtudjuk, hogy „Janus Zylvasinus“ Kolozsváron csatlakozott a társasághoz.¹⁶ 1587. jún. 30-án „Johannes Silvasius Ungarus Transsylvanus“ majd „Alexander Samborius Transsylv. injuratus“ a heidelbergi egyetemre iratkozott be.¹⁷ Szilvási külföldi tanulmányai alatt is ápolta a hazai unitárius kapcsolatait; 1587-ben Heidelbergből Szent-Margitai János kollégiumi rektornak írt levelet.¹⁸ Itt úgy látszik a három ifjú útjai elváltak. Deidrich a strassbourgi egyetemen 1589. márc. 20-án magister címet nyer.¹⁹ Ugyanazon évben Rómában találjuk, ahol még mindig Sombori társaságában lehetett.²⁰ Deidrich és Szilvási már 1591-ben állásban van Erdélyben, Sombori pedig csak 1593 nyarán tér haza Itáliából.²¹

Szilvási János 1588—91 között esik át az első valláscserén. Az unitáriusként nevelkedett Szilvási 1591-ben már mint református lelkész vett részt 1591 jún. 13-án a marosvásárhelyi zsinaton, és mondta el a nyomtatásban is megjelent beszédét.²² Ebben a Bibliára és az egyházatyákra hivatkozva erősíti álláspontját az unitáriusokkal szemben. Ebben a művében üdvözlő verset ír Deidrich szebeni rektornak, peregrinációs társának, kinek szerepe lehetett ezen református vitairat szebeni kinyomtatásában.²³

-Szilvási János ezután szászvárosi református lelkész lett. „1581 körül sikertelen kísérlette meg — írja a szászvárosi ref. egyház története — egy Ludovicus Arianus nevű [Szegedi Lajos sz.j.] Plebanus oda az unitárius vallást bé vinni, nem ért célt — sőt hiába próbálta ott a római catholica vallást helyre állítani Szilvási János 1594 körül, aki 1595-ben a Báthori Zsigmond által elfoglalt Fejérvári nagy Templomot rom. cath. templommá újra szenteltette fel; a Fejedelemnek minden pártfogása daczára a Plebanusságból a Szebeni Zsinat által 1595-ben kitétetett“.²⁴ Itt tehát az a különös helyzet állt elő, hogy a reformátusok által Szászvárosra helyezett unitárius-ellenes támadásairól ismert Szilvási katolikus lett.²⁵

A gyulafehérvári katedrális katolikus újrafelszentelése és az akkori protestáns környezetben szokatlan körmenet nagy feltűnést keltett. Ezért az Album Oltardinum krónikása említésre méltónak tartotta feljegyezni, hogy a gyertyavivők között volt a hajdani szászvárosi pap, Szilvási János, Jósika Miklós kancellár és a brassói Marcus Benkner.²⁶

Szilvási nemsokára Gyaluba került mint katolikus pap. 1597-ben a kolozsvári Heltai nyomdában jelenik meg egyházi jóváhagyással vitairata, melyben a reformáció által támadott katolikus hittételeket tárgyalja nyolc fejezetben.²⁷ Mivel Báthori Zsigmond fejedelemhez intézett ajánlását a gyalui várból címezi, valószínű, hogy nem Gyalu mezőváros, hanem a katolikus püspöki székhelyként szolgáló vár papja volt.

3. A sors különös iróniája, hogy 1598-ban Kolozsvárra került Deidrich György, aki luteránus hitét elhagyva, ifjúkori barátja, Szilvási János hitét, az unitárius vallást választotta. Ekkor azonban az egykori barát, már a kálvinizmust is megtagadva, katolikus lett. Regénybeillő téma lehetne a Gyaluból Kolozsvárra látogató katolikus Szilvási és Deidrich unitárius szász lelkész találkozása.

Az erdélyi vallási viszonyokat érdekesen tükrözi Deidrich György egész életútja. A tekei származású ifjú, a besztercei luteránus iskola elvégzése után az unitárius Sombori Sándor környezetében kezdi külföldi tanulmányútját. A strassburgi egyetemen a neves Johannes Sturm tanítványa, és 1587-ben megkapja a magiszteri fokozatot. 1589-ben egy olaszországi utazás alkalmával Rómába is eljut, de egy korcsmai verekedés miatt elfogták és börtönbe zárták. A megszorult literatus egy jezsuita priornak verset írt, akinek segítségével visszanyerte szabadságát. Egyben az a megtiszteltetés is érte, hogy V. Sixtus pápának be is mutatták. Visszatérése után 1591-ben a szebeni iskola igazgatója lett. A következő évben Hermann Lukács az iskola lektora vádat emelt és gúnyverset írt Deidrich ellen.²⁸ A bíróság 1593. máj. 12-én a rektort ártatlannak nyilvánította, s ellenfelét rágalmazónak, állásából pedig eltávolították. Azonban ez a pereskedés mély árnyékot vetett Deidrich magánéletére, végülis a rektori állás elvesztésébe került. A rövid három év, amit a szebeni iskola élén töltött azonban csak pozitívan értékelhető. Átszervezte az iskolát, a könyvtárat és rendbehozta a régi Szt. László kápolnát, a neves „Capellenbibliothek“ szállásadó termeit.²⁹ Ugyanakkor a szebeni Crato nyomdájában több könyvet adott ki.³⁰ Miután édesapja 1594 áprilisában meghalt, Deidrich megkapta a tekei lelkészi állást. Szász életrajzírói még csak azt tudják róla, hogy 1598-ban eltávolították tekei állásából, mert unitárius elveket hirdetett. Seivert említi, hogy Radecius Bálint

1620. évi énekeskönyvében „Deus creator omnium“ kezdetű ének német fordítása a Deidrich műve.³¹

Nyilvánvaló, hogy a sokat tapasztalt és kiváló szellemi képességgel rendelkező Deidrichet Tekén mind jobban befolyásolták az unitárius hitelvek. Ezzel magyarázható, hogy a besztercei evangélikus esperes eltiltotta a prédikálástól. A kolozsvári szereplésének első bizonyítéka Simon Fischer 1599-es kolozsvári nyomatványára, melyben egy distichon Georg Deidrich, a kolozsvári szász unitárius egyház akkori lelkészének a műve.³²

JEGYZETEK

1. 1593-ban a katolikus iskola tanulója: „Joannes Thorday Ungarus, patria P'ordensis, diocesis Albensis in Transylvania, parentibus nobilibus haereticis. Promotus a P. Provinciale Poloniae venit ad Collegium 16 Decembris“. Vö. Andreas Veress, *Matricula et acta hungarorum in Universitatibus Italiae studentium, Vol. secundum. Roma: Collegium Germanicum et Hungarorum I. Matricula (1559—1917)* Bp., 1917, 6.

2. Collegium Claudiopolitanum: Lucas Schif, Transylvanus ex Saxonibus, bone valetudinis, admissus Claudiopoli 1582. Novit Saxonica et Ungarice. Est soius sartoris, non habet vota“. Vö. Veress Endre, *Epistolae et acta jesuitarum Transylvaniae temporibus principum Báthory (1571—1613)* vol. II. Bp., 1913, 28.

3. Gál Kelemen, *A kolozsvári unitárius kollegium története. 1568—1900* II. Kolozsvár, 1935, 508—510.

4. Accidit item Claudiopoli, ut quidam e Germania Joannes Saxo, quil aliquam se finxit unum esse nostris, in haereticorum castra confugerit. Nuno vero apud Arianos, nunc apud alios agens collegium oppugnare et adolescentes subvertere nititur. Vö. Veress A. *Epistolae et acta i.m.*

5. 1583 Hoc ipso anno Petrus Neositus Collegio Jesuitico relicto, ad nos transiit Claudiopoli. Vö. *Gyulaffy Lestár följegyzései. Mon. Hung. Hist. II. Scriptores, XXXI.* kötet, Bp., 1881, 15.

6. *Călători străini despre Țările Române* vol. III. Ed. Maria Holban. București, 1971, 81.

7. Così anche la, Dio gratia, siamo liberati de quel Sassone che piantatosi nella scuola Ariana, portava grandissimo danno a questo collegio et seminario. Vö. Veress Endre *A kolozsvári Báthori egyetem története. Erdélyi Múzeum, 1906,* 367.

8. Călători i.m. III. k. 82.

9. Uo. 84.

10. Scholam haereticam, cujus rectorem Saxonem illum Apostatam, Veress E.: *Epistolae et acta jesuitarum... i.m.*

11. Călători, i.m. III. k. 88.

12. Gál K. i.m. 384.

13. *Epicedion de morte viri et doctrina et pietate egregie exculi Joannis Femmigeri Leskircheri, rectoris scholae Claudiopolitanae fidelissimi a. D. 1586. 27 die Julij defuncti.* A. Joanne Szilvasio Desino discipulo grati animi ergo, scriptum. Claudiopoli 1586 a discipulo Caspare Helt. Vö. R.M.Ny. 587.

14. Valószínűleg Michael Weiss apjának, Johann Weiss a csehországi származású medgyesi poigármester rokona (fia) az 1682-ben Rómában tanuló Franz Weiss: „Franciscus Albinus Transylvanus (Mediensis circulo BIRTHALBENSIS) parentibus non nobilibus, semperque haereticis, ipse conventus ante dios annos Claudiopoli. Vö. Veress A, *Matricula et acta. i.m. II, 13.*

15. (Michael Weiss) von 1583—85 besuchte er als Schüler das 2 Jahre vorher errichtete Jesuitenkollegium in Klausenburg. Das aus dieser Zeit stammende lateinische Gedicht (Honerusgymn. Fol 16 II, 527) mit dem er sich im Schulauditorium von Lehrern und Mitschülern verabschiedete, und worin er seines Lehrers Johann Leschkircher, der ihn in der Dichtkunst unterwies, mit besonders warmen Worten gedankt, zeugt von nicht gewöhnlicher Begabung des jungendlichen Verfassers“. Vö. *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó. V. 1909, XXXIII.*

16. Hermann Schuller, *Georg Deidrich und sein Hodoeporicon*, Deutsche Forschung in Südosten, 1943, 83.
17. Fr. Teutsch, *Die Studierenden aus Ungarn und Siebenbürgen aus der Hochschule in Heidelberg*, Archiv des Vereins X, 183.
18. Gál K. i.m. 385.
19. Joseph Trausch. *Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen I*. Kronstadt, 1868, 252.
20. Gál K. i.m. 513.
21. 1591-ben Szamosközi István Sombori Sándor kíséretében Rómában jár, ugyanezen évben Sombori a páduai juristák anyakönyvében is szerepel. Vö. Veress A., *Matricula et acta i.m. 273. 1593. 11. Junii Alexander Sombori ex Italia rediit* (más kéz:) *Albam. Vö. Szilágyi Sándor, Szamosközi István történelmi maradványai*. Tört. Tár 1889, 33; Kornis György anyjának 1593. júl. 25: „Mihály öcsémnek küldtem vala Sombori Sándor uramtól egy szép kis könyvet”. Veress A, *Matricula et acta*, i.m. 519.
22. *Oratio Joannis Zilvasii praemissa disputationi publicae in synodo orthodoxorum Vngarum Vasarhelyini celebratae, anno 1591, mensis Junij die 13 Cibinii MDXCI Crato*. Vö. R.M.Ny. 675.
23. Ad . . . Joannem Zilvasium Desinum, amicum suum integerrimum. Georgii Deidrichii anagrammatismus: Ovis salva es in sinu Dei.
24. *Szászvárosi és Tordai sz. Ecclesiák múltja és jelene*. Az Erdélyi reformata Anyaszentegyház Évkönyve 1863-ra. Kolozsvár, 1863, 392—3.
25. In causa Joannis Szilvasii pontificiorum castra sequentis et propter e parochia Szaszvarosiensi ejecti. 1595. 22. Junii. Per multas supplicationes nostras impetravimus a serenissimo principe, ut Zilvasius prius ei loco prospecto a nobis emigraret, sed adhuc restat unus scrupulus, quo nisi prius amato a nobis secedere non vult vir Albert Amlacher, *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos*, Archiv des Vereins XV. 1880, 469—470.
26. Die Lichter haben hietzu getragen der Apostata Szilvasi Janos, ehedems Pfarrer zu Zazwaros, D. Cancellarius Stephanus Josika, Markus Benknerus Coronensis und viele andere mehr, vö. Eugen von Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben*. Kronstadt, 1860, 33.
27. *Antiquitas et perpetua dvratio fidei Catholicae [. . .] Collectae per Joannem Szilvasi concionatore m catholicum*. Claudiopoli, 1597 typis Heltanis. Vö. R.M.Ny. 808.
28. Respondebat dominus rector (Deidrich): ego id feci partium visendi, partim et devotionis gratia. Subjecerat dominus Lucas (Hermann): ergo factus es apostata, nam minime hoc fecisse debe. Das Prozessakten Deidrich—Hermann, Herm. Vö. Fr. Teutsch, *Geschichte des ev. Gymnaziums A.B. in Hermanstadt*, Archiv XVII 35—36.
29. Pavel Binder, *Date despre picturile murale din secolul al XVI-lea de la Braşov şi Sibiu*, Buletinul Monumentelor Istorice: 1971 nr. 2, 16—18.
30. R.M.Ny. 673, 674, 706, 707, 708, 734.
31. Seivert, *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten*. Pressburg, 1875. 73.
- Vö. Gál K. i.m. 514.
32. R.M.Ny. 859.

GAAL GYÖRGY

A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS KOLLÉGIUM KÉZIRATOS LAPJAI*

„A feltörő szellemet földi hatalom ideig-óráig gátolhatja ugyan emelkedésében, de időfolytán kinő a bérci sas szárnya, s szabad röptében kineveti az ólálkodó vadásznak szégyenbenmaradt golyóit“ — így kezdi Kozma Ferenc *A kolozsvári Unitarium Collegium Ifjúsági olvasó és iro-*

* Utunk 1982. 23. számában „Barátság láncai 1829—1982” címen jelent meg.

dalmi körének múltjáról a kiegyezés évében megjelentetett könyvecskéjét.¹ Akkor már közel négy évtizedes önképzőkori munka történetét rögzíti kronologikus összeállításában.

Az Unitárium Kollégium diákjai ugyanis az elsők között érzékelték a reformkor új szellemét, álltak a kor haladó eszméinek szolgálatában. Az általános politikai célok mellett leginkább a kollégium maradi oktatási rendszerének megváltoztatásáért és a latin helyett a magyar tannyelv bevezetéséért küzdöttek. Már az 1810-es évek végén ismételtlen kérték, hogy egyes tárgyakat magyar nyelven adjanak elő, de mindig elutasító választ kaptak. Még az 1840-es években is büntették a magyar szó használatát tanítás idején. Nem csoda hát, hogy a felsős diákok egy csoportja Gálfi Sándor vezetésével az 1829/30-as tanévben Baráti Kört alapított a tantervből kiszorult anyanyelvi műveltség ápolására, fejlesztésére. Rövidesen Szentiváni Mihály és Kriza János is csatlakozott a körhöz. Magyar folyóiratokat olvastak, egymás írásait vitatták meg, s a sikerültebbekből kéziratok köteteket állítottak össze. Első ilyen gyűjteményük *A Barátság Láncja* címet viseli, s címlapján az 1829 októberi dátum olvasható. Rövid időn belül Kulcs, Emlény, Rózsabokor (1831, 1833), Viola-émlékfüzér (zsebkönyv 1833) címmel készültek verseket, beszélyeket, színdarabokat tartalmazó kötetek: Gálfi, Kriza és Szentiváni kritikai cikkei egy önálló Bírálattárban (1832—1839) kapnak helyet. E kötetek legtöbbször mindmáig fennmaradt a kollégium kéziratárában.²

A bölöni Farkas Sándor ösztönzésére 1833-ban megalakult kolozsvári úri kaszinó példájára az unitárius diákok 1834-ben Olvasó Társaságot alapítottak. Ennek célja a külföldi könyvek beszerzése mellett a gondolkodás és anyanyelvi beszédkészség fejlesztése, valamint a tudásvágy felkeltése volt. A Társaság hivatalos díszkönyve a *Remény* címet viselte. Ide jegyezték be kézírással a legjobban sikerült, megvitatott irodalmi alkotásokat. E kezdeti szakaszból a Reménynek 3 kötete maradt fenn: 1834/35, 1836/37, 1837—39. Bár nincs rajtuk évfolyamjelzés, periodicitásra utaló adat, e Remény-köteteket a kolozsvári diáklapok első jelentkezésének tekinthetjük. Mellettük két évig *Serdület*, majd *Virulat* és *Ebredő* címmel is állítottak össze kéziratok gyűjteményeket. Az utóbbi zsebkönyvet 1837—38-ban a későbbi híres történészek, Kőváry László és Jakab Elek szerkesztik. Ekkor indul meg az Olvasó Társaságban elmondott hivatalos beszédek jegyzőkönyve is, a *Beszédvár* (1834—1853).

Az Olvasó Társaság legjelentősebb teljesítménye azonban a kéziratok gyűjteményekből összeválogatott és nyomtatásban közzétett *Remény* zsebkönyv (1839) volt. 377 lapján 31 szerző versei, prózai írásai olvashatók. A kötetet megküldik Toldy Ferencnek, aki lelkesedéssel ismerteti azt a Figyelmezőben, sőt átvesz anyagából, dicséri az erdélyi példamutatást.³ A rendkívüli siker szemet szúr a Főkormányzékénél, s megtiltják, hogy az egyes kollégiumokban létrejött önképzőkörök kapcsolatot tartsanak fenn, nyomtatott könyveket adjanak ki. Erre Szentiváni falusi magányából visszatér Kolozsvárra, kezébe veszi a *Remény* szerkesztését, s magánvállalkozásként jelenteti meg a második és harmadik kötetet.⁴ A Remény körüli szerkesztői-kiadói munka egész mozgalmat hozott létre, a reformkori erdélyi fiatalság legjavát, Szentivánin kívül Krizát, Kőváryt, Jakab Eleket, Mentovich Ferencét és Medgyes Lajost serkentette munkára. A Remény szellemében nevelkedett a 48-as kolozsvári ifjúság legöntudatosabb csapata.⁵

Ma már nehéz megállapítani, hogy a negyvenes években folytatták-e a kézírásos Remény szerkesztését, egyetlen kötete sem maradt fenn, lehet azért, mert a forradalom idején hadikórházba átalakított iskolában az Olvasó Társaság könyvtára őrizetlenül hanyódott.

Míg a reformkorban az önképzőkori munka a latinnyelvűség ellen irányult, az 1848-as forradalmat követően Bécs németesítő iskolapolitikájának ellensúlyozására alakulnak újra az olvasótársaságok. Erdélyszerte a kolozsvári Unitárius Kollégiumé az elsőség érdeme: már 1850-ben újjáalakítják olvasótársaságukat. Gyűléseik rendszertelenek, de 1851/52-ben *Heti Lap*, a következő tanévben *Rózsa Levelek*, végül 1853-tól újra Remény címmel állítanak össze diáklapot. Ez már periodikus kiadvány, számozzák, dátummal látják el, 1857-től alcíme is van: „Közlöny a szépirodalom köréből“. A diákok ekkor egyes tanárok többé-kevésbé nyílt támogatását is bírják, s céljuk az eredeti alkotások megvitatása mellett a magyar irodalom kiemelkedő műveinek, a forradalmat tükröző költészetnek minél alaposabb megismerése, az anyanyelv pallérozása. Mindezek ugyanis hiányoztak a tantervből. A Remény a szokásos verseken, beszélyeken kívül a diákélettel is foglalkozik, leírja például egyik tűzoltási akciójukat. Az 1860-as évektől a receptre készülő versek, beszélyek mellett „tudományos“ cikkek is olvashatók oldalain. 1865-től nyomtatják a Remény címlapját, kéthasábosan írják szövegét. A Reménnyel párhuzamosan 1862/63-ban *Kikelet*, 1864—1875 között *Fény és Árny* címmel állítottak össze kézírásos lapot. Ez utóbbi „Közlöny a kritika, esztétika és tudomány köréből“ nem egyszer vitába keveredett a Remény szerkesztőivel. Valóságos sajtóélet folyt a kollégiumban. 1871-ben 224 lapos Remény-Emlékkönyvet⁶ jelentettek meg: 26 szerző verseiből, jeleneteiből, elbeszéléseiből válogattak. Közöttük Jékei Aladár. Kozma Ferenc, Rédiger Géza, Pálfi Károly néhány műve.

— A kiegészítést követően az 1870-es években az önképzőkör hivatalos fórummá vált. Működését az iskolai szabályzatok írták elő, tették kötelezővé a két felső gimnáziumi osztály számára. Felügyelete egy-egy megbízott tanár hatáskörébe tartozott. Tanév elején megválasztották a diákelnököt, a titkárt, aki legtöbbször a lap szerkesztője is volt, a jegyzőt, valamint a lap egy-két kiadóját — rendszerint alsóbb osztályos diák —, aki csekély fizetség ellenében a lapszámokat kézírással összemásolta. Hetente tartottak köri gyűlést, az ott felolvasott anyagból állt össze a lap egy-egy száma. A Reménynek évi 20—25 száma készült el. Ekkoriban hasonló önképzőköre és diáklapja volt mindegyik felekezeti kollégiumnak. A kolozsvári Református Kollégiumban 1863-tól szintén Remény, a Római Katolikus Főgimnáziumban ugyancsak 1863-tól *Hajnal* címmel állítottak össze kézírásos lapot.⁷

A századfordulón a legtöbb kollégium diákköre és diáklapja teljesen a tanterv függelékévé válik, munkájának eredményességét nagyrészt az iskola szelleme és az irányító tanár rátermettsége határozza meg. A kézíratos diáklap is többnyire elveszti jelentőségét, sikertelenül a nyomtatott folyóiratokat utánozza vagy emlékkönyvvé alakul át. A katolikus diákok *Hajnala* 1901-ben meg is szűnik.⁸ Az Unitárius Kollégium demokratikus szelleme és sok tehetséges diákja azonban elég színvonalas önképzőkori életet alakít ki, a Remény továbbra is fórum marad. Az Önkép-

zökör 1901-ben, mikor az iskola új, modern épülete elkészül, felveszi Kriza János nevét. Létrehozzák a Remény-alapot, hogy egy nyomtatandó zsebkönyv anyagi fedezetét biztosítsák. A századfordulótól 1922-ig Pálfi Márton, a jőnévű filológus a kör irányítója. Az egyes Remény-számok az iskolai élettel kapcsolatos vezércikket, 5—6 verset, 1—2 elbeszélést, vagy fordítást, esetleg ünnepi beszédet, valamint szerkesztői üzeneteket tartalmaznak. A cikkek legtöbbször álnévvel jegyzik, de a lap végén feltüntetik a munkatársak névsorát.

A századunkban megjelent Remény-évfolyamokat érdemes alaposabban szemügyre vennünk, mivel az ekkori szerkesztők, munkatársak közül többen a romániai magyar irodalmi-művelődési élet neves személyiségeivé lettek.

Az 1902-ben érettségizett Orbók Lóránd Gyöngyösi-tanulmánya és Goethe-fordításai még nem sejtetik, hogy szerzőjük a magyar művészi bábszínhátszás megteremtője, majd Lorenzo Azertis néven spanyol drámaíró lesz, akinek Kuncz Aladár a Fekete kolostorban állít emléket. Varga Béla Brassai- és Dávid Ferenc-életrajzai sem utalnak a későbbi rangos filozófusra. Annál korszakalkotóbb a lap történetében az 1903/1904-es év, amikor Borbély István a szerkesztője. Ő maga ír elbeszélést, megemlékezést (Garay Jánosról, E. Kovács Gyuláról, Fadruszról, Jókairól), összehasonlító tanulmányokat. Az utolsó számban így jellemzi a lezárt évfolyamot: „Évek hosszú során át Reményünket a sok vers töltötte meg, hol sikerrel, hol sikertelenül, néha megjelent egy értekezés vagy elbeszélés is. Az idén változtak a viszonyok. Az ifjúság közül csak a tehetségesebbek verseltek, nem nagy számmal, de kielégítő sikerrel. [...] Az ifjúság munkakedve az idén a prózairásban nyilvánult. Elbeszélést, értekezést egyforma kedvvel, nagy számban írtak. Meg kell említenem végül, hogy a Reményben az idén nyitottunk tért a matematikai dolgozatok előtt, mi eddig nem volt még. Az újításhoz tartozik az is, hogy az eredményesebb dolgozatokat illusztráltuk, sőt önálló rajzok[at], festményeket is közöltünk.“

Az így megújult lapban már az álnevek használatáról is lemondanak. 1905/6-ban Müller Gyula elnök a kör merev ülései ellen lép fel, néprajzi cikkek, a nemzetiségeket bemutató írások közlését, az önálló esztétikai gondolkodás fejlesztését szorgalmazza.⁹ Gálffi Zsigmond, a későbbi klasszika-filológus, műfordító, az iskola igazgatója, Orbók Attila a neves szerkesztő, regény- és színműíró valamint Kiss Elek, a leendő püspök verseket közöl, Borbély Ferenc a kollégium majdani irodalomtanára itt jelemteti meg első tanulmányait. 1907—1910 közötti Ligeti Ernő novella-kísérletei (és tanulmánya Kiss Józsefről), Kapp Elemér — későbbi botanikus — történelmi írásai, valamint Tóth István rendkívüli tehetségét már ekkor sejtető illusztrációi teszik érdekessé a számokat. 1910-től a rajzok, festmények mellett feltűnnek a beragasztott fényképek, sőt a kották is — eredeti szerzeményekkel. A 10-es évek elején a zenei rovatnak ad új lendületet Lakatos Imre [István], a leendő zenetörténész.¹⁰ Bemutatja a zeneirodalom klasszikusait, megemlékezik Farkas Ödön zeneszerzői pályafutásáról, dolgozatot közöl *Liszt Ferenc és a cimbalom* címmel. Ekkoriban állandósul a külön Természettudományi, Néprajzi valamint Zenerovat. A versírás terén Báró József és Nyiredy Géza tűnik ki.

A világháború utolsó éveiben Balázs Ferenc versei, jelenetei, szerző munkája előrevetítik nem mindennapi tehetségét. Mint a kör el-

nőke 1918 őszén részletes munkatervet állít össze.¹¹ Különösen három tevékenységi területet akar fellendíteni: a zenei kultúra terjesztését, az új kor íróinak (pl. Ady, Babits, Kosztolányi, Balázs Béla) megismertetését, a székely népméret tudatosítását (népdalok, balladák gyűjtése, előadása). 1919 februárjában felveszik a kapcsolatot a református és katolikus iskolák önképzőkörével, kölcsönösen eljárnak egymás üléseire, sőt néhány lapszámot litografálnak, s így azt eljuttathatják a testvérkollégiumokba. Ekkor jelenik meg László Gábor szerkesztésében a *Remény*. A *Kriza Önképzőkör lapja versszáma* című 48 lapos litografált füzet Balázs Ferenc, Baiiz Dénes, Jakab Géza, Erdős László és Singer József verseivel.¹²

Az 1920-as évek elején Kemény János a lap szerkesztője és legszorgalmasabb költője, írója, mellette Jakab Géza, a későbbi ismert költő verseivel, Végh József — neves újságíró — novelláival, Ferenczy Sándor — biológianaként tér vissza — illusztrációival kelt feltűnést. A lapot gépelik, litografálják. Beszámolnak a református Gyulai Pál Önképzőkör nyomtatásában megjelenő Reményének első számairól. Az újonnan kibontakozó sajtóéletben mindkét Remény fórum akar lenni, mely az intézet falain túl is észrevételi munkatársai nevét, 1921 februárjában Kriza-önképzőköri tárlatot rendeznek, melyen Nagy Albert is kiállít, 1922-ben pedig Kriza-diákbalált. 1922-től Borbély István volt diákelnök lesz a kör felügyelő tanára. Ekkoriban tűnik fel Székely [Szabédi] László verseivel, s Borbély Samu, a tudományos rovat szerkesztője (utóbbi európai hírű matematikus) természettudományi írásaival. A lap szerkesztése elég felületesen történik, sok a fehér oldal, képek kihagyott hely, befejezetlen szám.

A 20-as évek közepétől Mikó Imre és osztálytársai közül a színművész Kovács György, a fizikus László Tihamér terelik új irányba a kör munkásságát. Főleg Mikó ébreszti rá diáktársait a romániaság tudatára, az erdélyi kultúra hagyományainak vállalására. 1927 őszén elnöki megnyitójában célul tűzi ki a román irodalom és történelem alaposabb megismerését, majd így folytatja: az önképzőkörben „Tartottak felolvasásokat nagy emberekről, szavaltak idegen költőktől, de egyet elfelejtettek: Erdélyt. Azt, hogy itt nekünk erdélyi irodalmunk, erdélyi költészetünk van, és hogy Erdély az, ami hozzánk legközelebb áll. Nem foglalkoztak erdélyi problémákkal, nem szavaltak erdélyi költőktől. Pedig ha a középiskolából kikerülünk, a mi számunkra nincs más hátra, mint itt maradni ezen az erdélyi rögön.“ Ennek szellemében ír Mikó cikket a transzilvanizmusról, Erdély történeti hivatásáról a fejedelemség korában, Mikes Kelemenről, Jósika Miklósról, Ady és Erdély kapcsolatáról, Brassairól, fordít Negruzzi, Caragiale, Brătutescu-Voinești novelláiból. És ő állítja össze a kör utolsó nyomtatott emléket: *Almanach a kolozsvári Unitárius Főgimnázium „Kriza Önképzőkörének“ 1927—28. évről*. A végzős osztály tanulóinak 12 verse, cikke, tanulmánya olvasható a 73 lapos, Borbély István előszavával kezdődő kis kötetben. Mint a Reménybe saját keze írásával bejegyzte Mikó: e kis kötetet egy szép hagyomány méltó lezárásának szánták.¹³

Míg a többi kollégium hiába kérvényezte önképzőköre engedélyezését, az unitáriusok mint „Ferencz József Unitárius Kör“ 1930 őszétől Vári Albert irányításával folytatják tevékenységüket, elég rendszertelenül a Remény is megjelenik. Kiadója Bodor András, a leendő történész,

aki népköltészetünkről ír, Gálffy Mózes, a későbbi nyelvész pedig a sakkjáték történetét ismerteti. 1935/36-ban Székely [Kormos] Gyula szerkeszti a Reményt, Ady költészetéről cikkezik, 1937/38-ban Márkos András a kör elnöke, Létay Lajos a szerkesztő és kiadó egyszemélyben. Első verseit őrzik e lapok. Jó harminc évvel később így emlékezett vissza ekkori munkájára: „Fiatalszívvel még, kézírásos, egyetlen példányban megjelenő lap fölé hajoltam szabad óráimban régi szombat, vasárnap délutánokon: egybeszerkeszteni, lemásolni a nagy gonddal meghúzott keretbe diáktársak írásait, novellát és verset, riportot és tudományos beszámolót, illusztrálni őket gallyal és virággal, mikroszkóppal és futball-labdával, ahogy azt a műfaj éppen megkívánta, szárítgatni, simítgatni a lapokat, ráhajtani szépen a borítót, rajta a Reménnyel — hogy betegyük aztán a könyvtárba, a régiék mellé. Lehetett-e reményünk rá, hogy bárki is elolvassa a szerkesztőn, szerkesztőkön kívül?”⁴⁴

1939 januárjától gépelik, 1940-től litografálva sokszorosítják a Remény füzeteit. Bennük Jánosházy György és Sinka Zoltán versei, Zsakó János elbeszélése.

1943-ban készült az utolsó Remény-szám. Az önképzőkör, mely 1940-től újra Kriza nevét viselte, 1947-ig folytatta munkáját. (A Remény hagyományait az immár Brassai Sámuel nevét viselő líceum 1967-ben megindított diáklapja, a *Fiatalszívvel* viszi tovább, újabb és újabb generációkat vezetve be az önképzés, írás, szerkesztés műhelytitkaiba, nem feledkezvén meg az anyanyelv és erdélyiség szép örökségéről.)

JEGYZETEK

1. A kolozsvári *Unitarium Collegium* Ifjúsági olvasó és irodalmi körének múltja. Írta Kozma Ferenc. Kolozsvárt, a Róm. kath. lyceumi nyomda betűivel. 1887. 44. l. (Kozma tanévenként ismerteti 1829—30-tól 1867-ig az olvasókörrrel kapcsolatos tudnivalókat, s jellemzi a fennmaradt kéziratok antológiákat, diáklapokat. Közli az álnévek feloldását. Kozma lehetett az első, aki elrendezte ezt a kéziratok anyagot.) Nagy részt Kozma adatait veszi át Józsa György *140 éve indult c. írása* (Fiatalszívvel 4—5, sz. 1970.).

2. Az Unitárius Kollégium kéziratára Románia Szocialista Köztársaság Akadémiaja kolozsvári fiókjának könyvtárába került, szakszerű katalógusát dr. Lakó Elemér készítette el (*Catalogul manuscriselor unitariene păstrate la Biblioteca filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S.R.* Vol. I—II. 973 l.; vol. III. [index] 241 l.). E gépiratos katalógus alapján véglegesen tisztázni lehet, hogy milyen cím alatt mi maradt fenn. Alább kivonatossan közöljük a diáklapok címjegyzékét és raktári számát: *Hajnal* 1875—1880. 397 l. (Ms. U. 957), külön iktatva: *Hajnal* 1874/75 (Ms. U. 1330), *Hajnal* 1881/82 (Ms. U. 1375); *Remény* I—XLVIII. kötet 1834/35 — 1943 (Ms. U. 1298), külön iktatva: *Remény* (1837—1839 (Ms. U. 1306/G). *Remény* I—II. kötet 1907/8—1908/10 (Ms. U. 1326), *Remény*. Planck — ünnepi szám 1924. (Ms. U. 1298/A); *A Kriza Önképzőkör jegyzőkönyvei* I—XXIV. kötet 1903—1947 (Ms. U. 1299); *Fény és Arny* I—IX. kötet 1864—1875 (Ms. U. 1299/A); *Heti Lap* 1845/46. 153 l. (Ms. U. 1304); *A Barátság Láncza* 1829/30. 72. l. (Ms. U. 1306/A); *Emlény* 1830/31. 80 l. (Ms. U. 1306/B); *Bírálati Tár* 1832—1839. 64 l. (Ms. U. 1306/C); *Beszédvár* 1834—1853. 140 l. (Ms. U. 1306/D); *Serdület* 1835/36. 123 l. (Ms. U. 1306/E), *Serdület* 1836/37. 44 l. (Ms. U. 1306/F); *Virulat* 1837. 71 l. (Ms. U. 1306/H); *Ébredő* 1837/38 (Ms. U. 1306/I); *Rózsa-levelek* 1853. 188 l. Ms. U. 1578); *Eszme bimbó* 1876/77. 108 l. (Ms. U. 1920/A); *Diák lap* I—II. füzet 1911 (Ms. U. 1920/B); *Kikelet* 1862/63 I—II kötet (Ms. U. 2169); *Diák*. Szerkeszti Székely [Szabédi] László. 1921 (Ms. U. 2172); *Múzeumkert*. Szerkeszti Fabinyi Rudolf. 1892. (Ms. U. 2259); *Jövendő* 1987. 33 l. (Ms. U. 2400); *Koppantó* 1869 (Ms. U. 2442). A diáklapokat rendszerint tanévenként számozták, a Remény esetében gyakran, csak elszórt számok maradtak fenn, két-három

tanévről alig egy kötegni, ezeket naptári évenként rendezték dossziéba. Különbösen az eredeti számozás néha hibás, nem következetes.

3. S. F. [Schedel Ferenc]: *Szépliteratura. Remény*. Zsebkönyv 1839. [stb]. FII-GYELMEZŐ az egyetemes literatura körében III. évf. (1839) 17. sz. (ápr. 30.) 273—282. h. Schedel (Toldy) Ferenc így fejezi be hosszú ismertetését: „Mindenesetre pedig az oly szűk eszközű, oly csekély módú, de annál lelkesb vezéreltű kolozsvári unit. collegiumé marad a' dicsőség, miszerint első volt, mely annyi szép erőt ébresztes és központositja a' literatura' egyik legfontosabb és hatóbb ága' ily, szerencsés művelésére. [...] Vajha e szent akarat 's hű szorgalom el ne múlnék, 's a' legszebb reménnyel biztató kezdet magához méltó lelkes folytatókat találja!”

4. *Remény*. Zsebkönyv 1839. Kolozsvártt. A' Királyi Lyceum betűivel. 377 + VIII. l.; *Remény*. Zsebkönyv. Szerkesztő Szentiváni Mihály. 1840. Kolozsvártt. A Kir. Lyceum betűivel. 308 l.; *Remény*. Zsebkönyv. Szerkesztő Szentiváni Mihály. 1841. Kolozsvártt. A Kir. Lyceum betűivel. 322 l.

5. A Szentiváni diákkorában összeállított kéziratok kötetéről és a Remény zsebkönyvekről Antal Árpád *Szentiváni Mihály* (Bukarest 1958) c. monográfiájában ír. Lásd még: Hofbauer László: *A Remény című zsebkönyv története (1839—1841)*. Cluj—Kolozsvár 1931. (Erdélyi Tudományos Füzetek 30. sz.)

6. *Remény*. Emlékkönyv. Kiadja a kolozsvári Unitárius Főtanoda Ifjúsága, Kolozsvártt, 1871. Ny. Gámán J. örökösei könyvny. 224 + IV l. Lendvay—Latkóczy Anna úrasszonynak ajánlva a kötet.

7. A kolozsvári diáklapokról lásd bővebben: Gaal György: *Diáklapok másfél-száz éve*. Korunk Évkönyv 1974. 269—281. l.

8. Vö. Gaal György: *Hajnaltól Hajnalig*. Hajnal. Új folyam 1. sz. (1972) 21—26. l.

9. „Legalább én sokkal többre becsülöm, ha valaki vidékének fekvéséről, éghajlatáról, gazdasági terméyeiről, ipari telepeiről, történelmi nevezetességéről, népe szokásairól, mondáiról, babonáiról könnyű vagy nehéz megélhetéséről s ennek okairól és kivándorlásáról tart egyszerű, saját tapasztalata szerinti értekezést, melyből mi kétségtelenül sokat tanulunk, mintha felolvas egy szerelmi nyögdelmekkel megrakott novellát, melyen csak frázisgyűjtése ügyességét mutatja meg” — írja többek között *Az önképző kör célja* c. folytatásos cikkében (VI. sz. 1905. nov. 11. 47—48. l.). Az 1905/6-os kötet végén tartalomjegyzék. Eszerint a prózai írások közül alkalmi 31, értekezés 11, elbeszélés 10, leírás pedig 3, a költemények közül önálló 36, fordítás 2.

10. Lakatosnak mindkettő keresztnéve, diákkorában *Imreként* szerepelt, érettségi idején osztályfőnöke javaslatára tért át az *István* használatára. (Lakatos István személyes közlése)

11. „Az önképzőkör feladata az, hogy a már az iskolában nyiladozó tehetségeknek teret nyisson, azokat fejlessze, csiszolja, esetleg megnyírbálja ha vad hajtásokat hajt[anak]. [...] De egy önképzőkörnek célja az is, hogy azt a nagyobb részt is művelje, amely nem szerepelni, hanem érdeklődni jött az ülésekre. [...] Így meg kell ismertetni a kör tagjaival a híres írókat, költőket, tudósokat, zene-költőket, a különféle népek termékeit, tehát népdalait, népszokásait, de ezt csakis úgy teheti meg [a kör], ha az év elején előterjeszti: mit akar az éven keresztül tenni, és abból a munkából mindenki magára vállalja az ő hozzá illő részeket” — kezdi Balázs az *Elnöki előterjesztést* a Kriza Önképzőkör 1918/1919 évi munkatervéről, majd programjavaslatát pontokba foglalja (II. sz. 1918. nov. 16. 4—5. l.).

12. Könyvtári jelzete: Ms. U. 2171.

13. *Almanach a kolozsvári Unitárius Főgimnázium „Kriza Önképzőkörének” 1927—28. évről*. Kiadja a Kriza Önképzőkör. Cluj—Kolozsvár, Corvin könyvnyomda 1928. Ajánlása: „Ezt a könyvet ajánljuk az ALMA MÁTERNEK, mely tíz emberöltő óta bocsátja a világba vendiákjait, s mely nyolc évig nekünk is a Múzsák és Erények jegyében volt nevelőanyánk”. A tartalomjegyzékkel ellátott, kötött szerkesztett kéziratban Remény-évfolyam végén Mikó ismerteti az *Almanach* történetét, költségvetését, megírja, hogy 350 fűzött és 50 kötött példányt nyomattak, sőt a sajtóvisszhangra is utal (Unitárius Közönlöny, Erdélyi Szemle, Ifjú Erdély, Vendiákok Lapja).

14. *Ifjúság és remény*. Fiatal szívvel 2. sz.

A TEMPLOM BELSŐ DÍSZÍTÉSE

Sokan feltették nekem a kérdést, hogy miért nem díszítik székelyföldi templomainkat is olyan szép népi himzések, szöttesek, varrottasok, mint pl. Kalotaszegen. Ilyen a Székelyföldön nincs, vagy nem varrják az asszonyok?

Mit felelhettem volna ezekre a kérdésekre én, aki a Székelyföldön nőttem fel olyan családban, ahol a hagyománytisztelet apáról-fiúra szállt. Ismertem ugyan a Haáz Rezső és dr. Molnár István néprajzkutatók fáradhatatlan munkával összegyűjtött székely népi himzések, varrottasok múzeumban őrzött anyagát, de sem szülőfalumban (Újszékely), sem a környékén nem láttam olyan székely asszonyt, aki ezt a himzést varrta volna, sem pedig egyetlen olyan lakás- vagy templombelsőt, amelyet ilyen székely népi himzés díszített volna.

Kelemen Lajos egyik tanulmányában arról olvashatunk, hogy „egy-egy egyházak ... a XVII. és XVIII. század házi iparának — mondhatni művészetének — sok becses emlékét őrizték meg ... csak a Maros-köri református esperesség régi matriculája többet sorol fel e két századon keresztül 1000 olyan kendőnél, terítőnél, varrottasnál és himzésnél, melyek régebbi vagy újabb ajándék gyanánt az eklézsiák birtokába kerültek; a sokkal kisebb Maros-köri unitárius esperesség egyházaiban pedig ugyanezek száma néhány százra ment ... A datáltak közül a legrégebbi 1696-ból származik ... A kétségtelenül XVIII. századi himzések sorát egy 1721-ben ajándékozott másfél méter hosszú és fél méter széles gyolcs kendő nyitja meg ... A terítő két végén az adományozás histórikumát olvashatjuk. Egyik végén: ÚJSZÉKELYI PAP ERZSÉBETH ADTA ISTEN DICSŐI/TÉSÉRE. Másik végén: ANNO 1721“.*

Ezt olvasva mind jobban kezdett foglalkoztatni az a gondolat, hogy vajon miért nem díszítik templombelsőinket most is „a háziipar művészetének“ ezek a „becses“ darabjai. Mi az oka annak, hogy templomaink nagy részében ma is a bársonyterítők az úrasztala, a szószek és a papiszék egyetlen dísze. S ha kis hányadába be is került a népi himzés, miért ütközik még napjainkban is megmagyarázhatatlan ellenállásba az a jószándék, amellyel hozzáértő, lelkes emberek próbálják bevinni ezt a himzést templomainkba.

Ennek magyarázatát annál is nehezebb megadni, mert országunk nemzetiségi politikája folytán lehetővé vált, hogy szakembereink feltárják és megismertessék a nagyközönséggel népművészeti értékeinket és hagyományainkat. Az utóbbi évtizedekben egymás után jelentek meg különböző tájegységeink népművészeti monográfiái, varrottas- és szöttesalbumok.**

* *Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1977. 175–176.

** Kós Károly — Szentimrei Judit — Nagy Jenő: *Kászoni székely népművészet*. Bukarest, 1972; Uők: *Szilágysági magyar népművészet*. Bukarest 1974; Uők: *Moldvai csángó népművészet*. Bukarest 1981; Péntek János: *A kalotaszegi népi himzés és szókincse*. Bukarest 1979; Csizsér Imre — Kovács Dénes: *Csikszentkirályi keresztiszemesek*. Csíkszereda 1974; Csulak Magda — Gazdáné Olosz Ella: *Százhuszonöt magyar szálánvarrott himzésminta. Arapatak*. Sepsiszentgyörgy 1972; dr. Molnár István — Molnár Kálmán — Kovács Dénes: *Sóvidéki keresztiszemesek*. Csíkszereda 1971; Szabó Botár Erzsébet — G. Biró Katalin: *Lóvétei szedettesek*. Csíkszereda 1978.

A templom belső díszítésével kapcsolatban egy érdekes folyamat, illetőleg szokás van kialakulóban a Székelyföldön, ahol unitárius templomaink nagyrésze található. Több templomba, amelynek belső díszítését felújítják, nem székely népi hímzés kerül a régi kopott bársonyterítő helyére, hanem kalotaszegi nagyírásos, vagdalásos vagy torockói hímzés.

Vajon mi lehet ennek az oka? Legkézenfekvőbb magyarázata mindannyiunk előtt ismeretes, éspedig az, hogy az utóbbi néhány évtizedben a kalotaszegi varróasszonyok varrottasaikkal, szőtteseikkel bejárják az egész országot, s így eljutnak ezek a hímzések a Székelyföldre is. Ha tehát valamely egyházközség ma népi hímzéssel akarja díszíteni templomát, akkor megrendeli vagy megveszi ezeket a könnyen hozzáférhető kalotaszegi varrottásokat. Hogy a Székelyföldön közkedtek ezek a szép varrottások, azt azzal is magyarázhatjuk, hogy a volt udvarhelyi református tanítóképzőben a 30-as években tanító kézimunka-tanárnő, aki kalotaszegi születésű volt, a székely népi hímzés mellett a kalotaszegi nagyírásos varrását is megismertette és annyira megszerettette tanítványaival, hogy az onnan kikerülő tanítónők ezt a hímzésfajta terjesztették a székelyföldi falvakban. Így ez ott sokkal jobban meghonosodott. Mint amennyire sikerült volna az éppen olyan gazdag és szép székely népi hímzést ezekben a falvakban felújítani.

A székely népi hímzés népszerűsítését szolgálja Cs. Gergely Gizella — Haáz Sándor: *Udvarhelyi varrottások** című albuma. Cs. Gergely Gizella tanárnő, a székely hímzés-mintakincs lelkes és hozzáértő gyűjtője és továbbadója, már a „tudatos hagyományörzésre“ hívja fel a figyelmet, mikor azt mondja, hogy célja „szívesen varró asszonyaink, leányaink kezébe egy igen változatos, régi, könnyen kezelhető használható mintagyűjteményt adni“. Ebben az albumban 57 darab eredeti nagyságú székely népi hímzés minta van a XVIII. századtól kezdődően, és ezeknek olyan tökéletes a leírása, hogy abból bárki el tud igazodni és elsőlátásra onnan le tudja varrni a mintákat. Ez a varrottásminta-gyűjtemény nagyjából felöleli a Székelyföld majdnem minden egyes vidékét, ahol ez a hímzésfajta virágzott. Az album előszavát figyelmesen olvasva, melyet Szentimrei Judit kutató írt, könnyen megtudhatjuk, hogy az a falu, község, város, ahol szolgálatot teljesítünk melyik vidékhez, néprajzi tájegységhez tartozik, és erre milyen hímzésfajta jellemző.

Ha nem is a szakember igényességével, de mint a templombelső díszítésének gyakorlati kivitelezésében jártas, szólunk hozzá ehhez a kérdéshez. Miért ragaszkodjunk ahhoz, hogy a Székelyföld templombelsőit székely népi hímzéssel díszítsük? Azért, mert mint ahogyan a székely ruhát magunkénak valljuk, és nem cseréljük föl más vidékek sokkal díszesebb népviseletével, ugyanúgy ne cseréljük föl a hagyományokban olyan gazdag és szép székely népi hímzésünket se más vidék hímzésével. Bennünk is visszatetszést keltene, ha például a körösfői templomot meglátogatva, ott udvarhelyszéki varrottást találánk, a torockói templomban meg gyimesi csángót. A székelyföldi templomok látogatója a székely népi hímzést szeretné látni ott. Próbáljuk tehát visszatenni a székely hímzést ahová az való, a Székelyföldre. Ha ezt tenni akarjuk, nem fordulhatunk, amint ezt — mondjuk — egy kalotaszegi vagy torockói faluban a lelkész teheti, ügyes kezű falusi asszonyainkhoz, hanem

* Bukarest 1976.

nekünk magunknak kell rávenni őket arra, hogy újból ezt varrják. Ezt annál inkább tehetjük, mivel nem egy helyen a falu asszonyainak nem megvetendő kereseti forrása a helyi népművészet — népi hímzés és varrás vagy a szövés — felkarolása. Ezen a téren a lelkészfeleségek nagyon sokat tehetnek. Az alábbiakban megpróbálunk néhány gyakorlati tanácsot, ötletet adni, hogyan készíttethetünk templomaink részére ilyen hímzést.

Cs. Gergely Gizella az *Udvarhelyi varrottások* c. album egyik szerzője kézimunka-tanárnő. Ő már nem egy székely népi hímzés-tanfolyamot szervezett falusi asszonyok részére, és tanáccsal, útbaigazítással látja el a hozzáfordulót. A székelyudvarhelyi unitárius templom népi hímzése is az ő irányításával készült. Nem rég készült el hasonló hímzéssel az újszékelyi templombelső díszítése, és az ottani lelkész szívesen ad útbaigazítást az ebben a kérdésben hozzája fordulónak. A hímzésminták előnyomtatásakor nagyon kell vigyázni arra, hogy a motívum ne torzuljon el. Ezért ajánlatos ezt hozzáértő szakemberrel végeztetni.*

A templom díszítésére szánt varrottások elkészíttetését rendszerint adakozó hiveink vállalják. Jó itt bevonni a faluból elszármazottakat is, akik szívesen adakoznak ilyen formában elhalálozott szüleik emlékére. Ilyen esetben az adakozó kívánságára a nevét is feltüntetjük a varrottáson, de csak a varrás visszájára hímezve, hogy ne sértsük azoknak a híveknek az érzékenységet, akiknek anyagi helyzete nem engedi meg az ilyen nagyobb kiadást. Természetesen a legjobb formája az adakozásnak az, ha egy ilyen munka az összes hívek bevonásával történik, és a legszerencésebb megoldás, ha hiveink közül néhány asszony megtanulja ezt a varrást, mert ezzel súlyos ezresekét takaríthatunk meg.

Néhány szót szeretnék még szólni a templombelső egyéb díszítményeiről elsősorban az úrasztalára kerülő virágról. Sajnos hiveink körében elterjedt az a szokás, hogy a templomot művirággal ajándékozzák meg. A felkészek elfogadják, hogy az adakozót ne bántsák meg, s így sokszor templomainkban évekig ott porosodik egy-egy csokor. A művirág helyett inkább álljon az úrasztalán egy odaillő vázában fenyőgally vagy élővirág, télen pedig elég, ha egy szép levelű cserépvirágot teszünk alkalmakként az úrasztalára.

A legtöbb templomban jól világító csillár kerül a régi, családi otthonba való, a célnak meg nem felelő üveglámpák helyett. Leggyakrabban fafaragással vagy kovácsoltvasból készülnek ezek az új lámpák. Nagyon kell vigyázni azonban arra, hogy ezek készítése a templombelső méretéhez szabva, hozzáértő szakember irányításával történjék, ha már nincs módunkban iparművésszel készíttetni.

Örvendetes jelenség, hogy mind több templomban igénylik a népi motívumokkal festett padelót. Sok helyen ezt nem szakemberrel, hanem avatatlan személlyel készíttetik el. Ez a munka pedig nagy elővigyázatosságot és hozzáértést igényel a lelkészek részéről, akik ilyen esetben tanulmányozhatják az ezzel kapcsolatosan megjelent szakkönyveket**, és ellátogathatnak olyan templomba, ahol ilyen festés van, hogy kellőleg tájékozathassák a padeló festésére vállalkozókat. Ismerünk olyan példát is, ahol a lelkész és felesége sajátkezűleg festette a padelókat a

* Ilyen szakember: pl. Kolozsvár-Napocán Albisi Csiszér Lóránd (Címe: Str. Dubălarilor 4.)

** Kós Károly: *A vargyasi festett butor.*

szakkönyvekből kiválogatott eredeti székely butorfestő motívumokkal. Kívánatos ennek elkészítésére is szakembert felkérni, hogy ne jellegtelen „pingálás“ legyen az a padelő festés, hanem „a XVI. század második felétől apáról-fiúra örökölt... nemes mesterség, a székely butorfestés sajátos formanyelvének... kifejezési eszköze“.*

A templombelső díszítésének egyik fontos kiegészítője a szőnyeg. Ezzel kapcsolatosan rendszerint az a feladat merül fel, hogy a meglévő — legtöbb esetben ajándékozott — szőnyeghez kell illeszteni az újat. A padok közötti futószőnyeg beszerzése nem jelent különösebb nehézséget, mert elég nagy választékban található a kereskedelemben. Itt csak a színre kell vigyázni, hogy az találjon a már meglévő úrasztal alatti nagyszőnyeg színével. Ha valaki ajándékozni akar a templom részére szőnyeget, kérjük meg az ajándékozót, hogy velünk válasszon; és így próbáljuk meg színben és formában összehangolni a templomba kerülő szőnyegeket.

Régen szép szokás volt, hogy aratás után, rendszerint az őszi háladás ünnepére a hívek újbúzából koszorút készítettek a templom részére. Ezt az úrasztala vagy a szószék fölé akasztották az előző évi helyébe. Ma már nem évente ajándékoznak ilyet, sőt legtöbb helyen már teljesen ki is halt ez a szokás. Ahol még él ez a hagyomány, a búzakoszorúnak, ha a csillár miatt nem akaszthatjuk az úrasztala fölé, találjunk méltó helyet a templomban.

Nem tartozik szorosan a templombelső díszítéshez, de a hívek kényelmét szolgálja a padokra helyezett ülőpárna. Sok templomban találunk példát arra, hogyan lehet a padokra megfelelő ülőpárnákat készíteni, textillel bevont habszivacsból. A bevono lehet fianell vagy házi-szöttes. Vigyáznunk kell azonban, hogy anyaga színben találjon a templombelső díszítéséhez, és ne legyen ríktó, hanem egyszínű.

A napjainkban mind jobban föllendülő turizmus szükségessé teszi, hogy a templomot látogató idegen valamilyen formában tájékozódhasson annak történetéről és nevezetességeiről. 1968-ban az egyházi főhatóság részéről intézkedés történt arra, hogy ilyen ismertető legyen minden templomban. Kívánatos, hogy ezt a meglévót újítsuk fel, gépeltessük újra és egészítsük ki; ugyanakkor szükséges, hogy a magyar és román szöveg mellett angol és német nyelvű tájékoztató is legyen. A templom díszítése érdekében szükségesnek látszik, hogy ezt a templomtörténeti ismertetőt ne egy egyszerű keretben akasszuk ki a falra, mint valami hirdetést, hanem izléses rámban tegyük a templombejáró védett falára. A szöveglapokat ragasszuk nagyobb kartonlapra, ennek szegélyét díszítse az a népi motívum, amely a padelő varrottasait. A gépelt lapok közé vagy elejére beilleszthetjük a templom fényképét vagy rajzát. Az így felújított templomtörténeti ismertető is dísz lehet a templomnak.

A templombelső díszítése terén felmerülő kérdésekben az egyházi főhatóság szakemberek segítségével megfelelő tanácsot és útbaigazítást nyújt.

* Uo.: Előszó.

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

BENEDEK SÁNDOR

TANÍTVÁNNYA LENNI

Lk 9, 1—2; Mt. 28, 19—20

Valahányszor a négy fal közül szabadult lélekkel a természet szépségeiben gyönyörködöm, mint jól szemléltetett leckét, az iskolás gyermek, értem meg és tudatosítom önmagamban: e csodálatos világ Isten alkotása. Színes, szép ez a szemléltető anyag. Tavasz, nyár, ősz és tél szabályszerű váltakozása bizonyosága annak, hogy Isten egy állandóan mozgásban, változásban levő, fejlődő világot teremtett. S e sokszínű világ a kötelességteljesítés és a megújulás isteni parancsát maradéktalanul betartja és követi.

Mіндеzen szépségek között engem leginkább a bűvópatakok érdekessége, szépsége, küzdelme köt le. Évszázadokon át minden akadályt legyőző örökös küzdelemben törtek utat maguknak a mélyből a felszínre.

S ha valaki megkérdezné hogy a kereszténység és közelebbről unitárius egyházam életét az Isten által naponként bemutatott színes és gazdag szemléltetőanyagból mihez hasonlíthatnám, én ezen utóbbit, a bűvópatak életét választanám, mint amely a „mindeneket megpróbálgatok“ parancs jegyében tör a sötétségből a világosság felé.

Bűvópatak-sors az emberi művelődés, a lélekben és igazságban való Isten-keresés útja. A kultúrának az a foka, amelyen az emberiség ma áll, nemcsak az életkörülmények által kiváltott keresés és munka eredménye, hanem a testi-lelki képességekkel megáldott haladni, fejlődni akaró embernek olyan diadala, amellyel lépésről lépésre céltudatosan, előre a magasba tör, és a közönségestől a fenséges felé igyekszik. Áll ez nemcsak az embernek a külső világgal való kapcsolatára, de benső énjének megismerésére, fejlesztésére, tökéletesítésére is. Mennyi gond, törődés, küzdelem az ára a vágyott magasság elérésének. És ebben a törekvésben nincsenek „végállomások“, csupán kisebb megállók az erőgyűjtésre, a tájékozódásra, újabb célok kitűzésére. Egy ilyen állomást jelölnek a felolvasott bibliai versek is.

Általánosan elfogadottá és megszokottá vált az az állítás, amely szerint a keresztény vallás az első pünköst alkalmával indult el útjára. Történeti tény azonban, hogy a jézusi evangéliumot, ennek az embert Istenéhez közelebb vivő, és vele szembeni kötelességeire figyelmeztető, minden emberben a testvért megláttatni akaró nagyszerű nevelő tevékenységnek a kezdetét korábban kell keresni. Lehet, hogy az nem volt annyira látványos, de a tanítványok elhívása „az emberhalászatra“, a magvetésre, majd kiküldésük a „lelkek megtisztítására, a betegek gyó-

gyítására“, s mindenek felett „Istenországa evangéliumának hirdetésére“, jelzik azokat az állomásokat, ahonnan mind szélesebb hullámgyűrűket verve halad előre az Istennel az embert szolgáló evangélium.

Ez így nagyon szép és látszólag egyszerű is. A valóságban azonban az evangélium terjedésével rendkívüli erők egymással való szembenállásának a harca kezdődött el. A törvény betűjéhez való merev ragaszkodás, látszatigazságok, külső formák korlátai közt való élés a megkövesedés egyik oldalán, az embert minden kötöttség alól felszabadítani akaró, önön belső lelki értékeire megtanító, Isten törvénye szerint való élés a másik oldalán. „Szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségeidet“ az egyik oldalán, „Szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat akik titeket átkoznak, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnék, és imádkoztatok azokért, akik háborgatnak és kergetnek titeket“ életmagatartás a másik oldalán. Ennek az életfelfogásnak és gondolkodásnak kialakítása kétség és bizonytalanság, nemes elszántság és versengés tüze égeti a szívek és lelkek talajába a tanítvánnyá levés jelét és teszi alkalmassá arra a nagyszerű munkára, amelyre Jézus elhívta őket. Nem áll rendelkezésünkre olyan részletes tudósítás, mely a tanítványok által végzett munkáról adna számot. Így csupán következtetni tudunk. Ez pedig megerősít minket abban a hitben, hogy Istenországát hirdető magvetésüknek, emberekhez szeretettel viszonyuló magatartásuknak megvolt a maga eredménye, melynek első nagy kivételése a háromezrek megkezesztelkedése, és az a tény, hogy ma több mint egy milliárd ember vallja magát Jézuskövetőnek.

A küldetés és megbízás állandó és folyamatos. Szól minden keresztényhez és ezek között fokozottan hozzánk, unitáriusokhoz. A felolvasott bibliai szavakon keresztül Jézus a kísértővel szemben helytálló, gyermekkorától kezdve haláláig az Atya dolgaival foglalkozó, a farizeusok minden fondorlatával bátran szembenéző és azok vádaskodását visszautasító, a prófétai hivatást vállaló és példaadó étellel előljáró tanító, az „Emberfia“ szól hozzánk: „Tanuljátok meg tőlem, hogy én szelíd és alázatos szívű vagyok.“ Csak ő mondhatja „Példát adtam néktek.“ „Arról ismerik meg, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok“. Ő hív ma is: „Tegyetek tanítványokká minden népeket“. Legyetek tanítványokká!

Jézus parancsolatai megtartásának feltétele: olyanná lenni, mint ő. A szív-lélek magatartás szerint. Tanítvánnyá lenni pedig azt jelenti: rendezni dolgaikat Istennel és embertársainkkal; ez volt életének foglalata és tartalma is. Ez a példa kötelez minket: alázatos szívűnek lenni Isten előtt, aki nekünk szerető Atyánk, lényege szerint szeretet és megbocsátás, aki teremtő és gondviselő Istenünk. Életfeladatunk: benne bízni, hozzá imádkozni és gyermeki viszonyunkat szüntelenül ápolni, erősíteni, amint Jézus tette!

Testvérré lenni minden emberrel, a jóra törekedni mindenki iránt, szeretetben élni mindenkivel „Mert ha azokat szeretitek, akik titeket szeretnék, micsoda jutalmát veszitek? Avagy a vámszedők is nem ugyanazt cselekszik-e? És ha a ti atyátokfiat köszöntitek, mit cselekesztek másoknál többet? Nemde a vámszedők is nem azonképpen cselekszenek-e?“

Segítőkezet nyújtani és felemelni az elesetteket könyörülő samaritánusként. Bátorítani a hitükben megrendülteket: A te hited megtart

téged. Letörölni sok-sok égető könnyet: „Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak“. Bekötözni sok fájó sebet, melyet sokszor a közöny, a meg nem értés üt érzékeny emberi szíveken. Sírni a sírókkal, és örvendezni az örvendezőkkel, s tenni mindezeket természetes emberi kötelességből.

Ezek jelentik a jézusi magatartáshoz való igazodást. Ezek az ő tanításából ránkharuló feladataink. Ezek a tanítványság feltételei. Megtartani, amire ő tanított, cselekedni úgy, amint ő cselekedett, szolgálni az embert, amiképpen ő tette, Istenben és Istennel élni, amint ő élt.

Van-e bizonyíték arra, hogy az elmondottak értelmében megtartottuk mindazt, amit parancsolt nekünk? Múltunk és jelenünk tükrözi-e az ő parancsai által körvonalazott magatartást? Mert csak így van létjogosultságunk a jelenben, s jövőnknek is ez a feltétele, és életünk csak így lehet bizonyágtéves. Akkor és ott csak tizenkét tanítványnak szólt a küldetés, de egyetemes érvényűvé lett, és ma mindenikhez szól! Komoly és felelősségteljes a parancs: megtartsátok mindazt, amit parancsolok néktek.

Hitelődeink számára ez elkötelezés volt, természetes velejárója életünknek. Kisgyermek koruktól életük végéig Jézus példája követése volt az eszmény! Ha csak annyit teszünk, amennyit elődeink tettek, már ez is sokat jelent. De nekünk többet kell tennünk, többet kell adnunk. Igény ez: beletagolódni a világfejlődés felfokozott ütemébe és a fejlődés ritmusához igazodni. Jézus példáját és parancsait elfogadó, tanításait másoknak továbbadó élet ma már nemcsak kívánalom, de követelmény. Versenybe szólítani azokat az értékeket, amelyeket örököltünk, és építő cselekvésre mozgósítani a bennünk feszülő erőket, ez jelenti a tökéletesedést, emberséget, az istenfiúságra való törekvést.

Életünk mérlege azt mutatja, hogy az így végzett munkában, megnyugtató és lelkesítő eredményekben benne van mindannyiunk imádsága, vallásossága, áldozata, egyetemes egyházunk egészének az evangélium szelleméhez való igazodása.

Tovább menni ezen az úton lehet, és kell tudnunk és akarnunk. Egyházi életünk 400 éve igazolja, hogy céltudatos akarásban nálunk nincs hiány. S ha nem tehattünk meg mindent a jézusi parancsolatok maradvékitalan megvalósítása érdekében, ez nem rajtunk múlt.

Múltban gyökerező, a jelenben becsületes helytállással, építő munkával megtartó és átadni akaró nemes szándék, biztatás a jövőre, és jóreménységgel tölti el mindannyiunk szívét.

Fel hát a további munkára és imádkozásra Istenbe vetett hittel az ő országának építésére. Álljon előttünk jóságos alakjával, és szelíd hangján szóljon hozzánk a názáreti Jézus: „Megtartsátok mindazt, amit én parancsoltam néktek“. Ámen.

AZ INDULÁSTÓL A HAZATÉRÉSIG

Lk 15, 11—32

A tékozló fiú életregényének három fejezete van: az eltávozás, a tékozlás és a hazatérés. A történetnek három fő szereplője: az apa, az elsőszülött gyermek és a tékozló fiú. Névtelenek, az evangélium mellőzi megnevezésüket.

A családban megszokott körülmények között zavartalanul folyt az élet. Észre sem vették, hogy múlnak az évek, s a munka, az egyhangúság malmában, a szívekben titkolt vágyak születnek, remények fészülnek, lelki robbanások készülnek.

Az apa, mindennapi elfoglaltságában elfeledkezett fiai neveléséről, lelki életük ápolásáról. Csak akkor döbbsent rá, hogy milyen óriási, szinte áthidalhatatlan úr keletkezett közöttte és kisebbik fia között, amikor az előállt, jussát követelte és távozási szándékát bejelentette. A fiú elhatározása változhatatlan volt. Az apa érezte, hogy hiábavaló minden érvelés, marasztalás. Talán ha élt volna az édesanyja, nem történt volna meg ez a szakadás, apától, testvértől, szülőföldtől.

A fiú magabiztosan vállalta az önálló élet terhét, felkészületlenül, terv nélkül és céltalanul. Elhatározását könnyűvé tette a vagyoni részesnek átadott része, de őt könnyelművé tette. Búcsú nélkül távozott.

Az eltávozott fiúnak sorsa ismeretes: pénzzel megszerzett barátság, gondtalansággal elszórt apai hagyatéknak nyomán hízélgés, zajos ünnepeltetés, képrmutató ragaszkodás, könnyelmű, felelőtlen élet. Még az is jólésetett neki, ha mások csodálták, vagy irigyelték. Nem vette észre, hogy a baráti társaság érdek-emberei a hagyatéknak apadásával idegenednek el tőle. A barátok, a hízélgők, a vélt pártfogók, mind elmennek, és a tékozló fiú egyedül marad.

A városok zajában, az ünnepeltetésben, a megvásárolt hódolatban elfelejtette régi otthonát, édesapját és testvérét.

Az édesapa nem hallott hírt fiáról. Elveszettnek hitte, de mégis reménykedett, hogy egyszer hazajön. Ezért titkon, de várta szüntelenül. Sok álmatlan éjszakán elképzelt, hogy ha haza jönne egyszer, mindent megbocsátana, mert egy szülőnek sohasem lehet és nincs rossz gyermeke. Nyári estéken, amikor elcsendesült minden, kiállt a kapuba, s messze nézett, lelkében könnyek, gondolatok fakadtak, a hazahívás és hazavárás messzire küldött üzenete: Gyere vissza édes fiam, adj fogyó életnek célt.

A szülői féltés, az elhanyagolt nevelés jóvátétele, a gyermek jövőjével szembeni apai mély aggodalom szötte tovább a várakozás türelmetlen, de sohase lankadó reményét.

Évek teltek el. A szégyen, a megalázottság, a nélkülözés és szolgai sors megpróbáltatásain keresztül, lassan érlelődött a fiú lelkében a hazatérés gondolata. Döntő elhatározását még akadályozta, nem a dac, mert az már összetört a szenvedés perzselő tűzében; nem a ráncoktól, lelki sebekből való szégyen, hiszen az már régi fájdalom volt számára; nem a mélyre süllyedés tudata tartotta vissza, hiszen ő már a megalázottság gyermeke. Nem a bocsánatkérésből való félelem állította meg lépéseit.

Minden hazatérésnek, még a végsőnek is, csak a kezdete, az első lépés megtétele nehéz, s ez is csak akkor következik be, amikor a lélek állapota megérett az indulásra. Amikor minden kötelék, amely a bűnös múlthoz, a könnyelmű tékozláshoz, legjobbik énünk, istenfiúságunk feladásához vezetett, végleg elszakad, és belső parancsá válik a hazatérés elhatározása egy jobb, tisztább élet hajnalhasadása. A hazatérés vallásos élménnyé akkor válik, amikor árbochoz kötött Odisszeusként szabadulni próbálunk, és végleg megszabadulunk bűneink kötelékiből, mert vár, szólít egy felsőbbrendű világ jézusi szava, s indulni kell más úton az atyai ház felé.

A tékozló fiú ideje is elérkezett. Útra kelt. Lábaikat felsebezte a görgy, szívét a tövis, útját állta a bogáncs, rémítette az éjszaka csendje, a viharok, mert a visszatérés útja mindig nehezebb, mint a távozásé. De ő ment szakadatlanul tovább apát, otthont, bocsánatot nyerni. „Apja már messziről meglátta őt, megszánta, eléje futott, nyakába borult és megcsókolta,“ mert minden atya, az örökkévaló is, elébe jön megtérő gyermekeinek és átöleli, segít, hogy egészen közel kerüljünk hozzá s az ő országába legyen otthonunk.

Még jóformán haza sem érkezett és a nagyobbik fiú, vele szembeni méltatlan eljárásnak látta az apa kitáruló szeretetét. Úgy érezte, hogy ő, aki annyiszor várta, nem kapta meg kitartó hűségének jutalmát. Hányszor zúgolódunk mi is, hogy háttérbe szorulunk s nem kapjuk meg kitartásunkért a megfelelő jutalmat. Az apa így szólt: „Te mindig velem vagy és mindenem a tiéd.“ „A te testvéred elveszett és megtaláltatt.“ Mintha Jézus szeretetet árasztó szavait mondta volna: „Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek.“ (Lk 5, 31).

Ezelőtt 5 esztendővel a leningrádi Ermitázs-múzeumban lenyűgözötten álltam meg Rembrandtnak „A tékozló fiú“ című festménye előtt. A vágyak vándorát ábrázolja, amint megtérve úttalan útjairól, végtelen csatangolásaiból, bűnbánóan, reszkető szívvel, de ugyanakkor lelkének felujjongó diadalával odaborul atyja elé, hogy elnyerje bocsánatát. A hazatérés mozdulata, mindenki számára öröm, mert a szeretethez való érkezésnél nagyobb örömet nem lehet elképzelni.

A bennünk dúló viharok, tévelygéseink, kétségeink, könnyelmű tékozlásaink után jólesik hazatérnünk, Istenhez menekülnünk, a szeretet forrásához. Mert bármilyen messziről érkezünk is, Isten szeretetével befogad, megvigasztal és megáld, mint hazatért gyermekeit. Ámen.

SIMÉN DOMOKOS

KINEK A FIAI VAGYTOK?

Mt 5, 9

A Hegyibeszéd felolvasott szavai nem annyira emberségünkre, mint inkább minősítésünkre nehezeden hangsúlyukkal. Születésünkkel Isten az emberiség nagy családjába hívott el, hogy neki gyermekei, egymásnak testvérei legyünk. A földi lét ajándékaival táplált, szélesen terített, gazdag asztala mellett. Addig növekednek bennünk az esztendők, míg lassan megfogyatkozik bennünk a földi lét. Isten azonban önzetlen gondviselésével nemcsak életünkön át szeret végig, hanem azon túl is.

Hitünk szerint mi mind Isten gyermekei vagyunk, mert embernek születünk. Egyesek szerint éppen ez a sokszori boldogtalanságunk forrása, mert amivel megáldott Isten: értelmi, érzelmi és akarati világunk, ez szorít két vállra. Bár születtem volna fának, csillagnak, vagy sziklának — mondják sokan, mert akkor boldog lehetnék. Mint embernek született Isten-gyermekekben a boldogság naponta hajótörést szenved bennünk, mert nem a boldogság van adva születésünktől, hanem annak a lehetőség, hogy boldogságra, istenfiúságra igyekezzünk.

Az Ószövetség csak Izrael népét, egy fészekalja embert tekintett Isten választott népének. Jáhvé fiainak. A kiválasztottság tudata éles vonalat húzott ember és ember közé, a népi és vallási öntudatukban boldoggá tette azokat, akik a „bűvös körön“ belül érezték magukat. Jézus volt az, aki az istenfiúság ajtóját szélesre tárta az egyetemesség felé, és hirdette, hogy minden ember egyformán Isten fia lehet. Bőrünk színe, vallásunk, anyanyelvünk, nemzetiségünk mind elenyésszik Isten atyaságában. Ő ajándékozott meg az Isten-ember közvetlen viszony gyermeki tudatával.

Jogos kérdés, hogy a jók és a rosszak egyformán Isten gyermekei-e? A válasz határozott igen, de hangsúlyozni kívánom, hogy nem egyformán mondatnak annak. A felolvasott bibliai vers ezt a minősítést tisztázza. Ennek alapján nyilvánvaló, hogy azok, vagy csak azok mondatnak Isten fiainak, akiknek életéből, szavából, cselekedetéből minden szépítés nélkül meglátszik: úgy élnek, ahogy Isten megkívánja. Úgy cselekednek, hogy nyilvánvalóvá válják, hogy ők kinek a fiai.

Életünket láthatatlan sorompók vallatják. Egy ilyen láthatatlan sorompó az az állandó kérdés, amit az élet tesz fel: kinek a fiai vagytok? A feleletet nem biológiai értelemben kell felfognunk, mert cselekedetünk minősít emberségünkről. A kérdésre válaszolnunk kell, mert a haligatás bűn. Feleletünknek kettős kára vagy haszna lehet: a magunké és embertársainké, az egyetemes emberé.

Kinek a fiai vagyunk? Bár ez a kérdés egyidős az emberrel, mégis mindig időszerű, mert a felelet mindannyiunkról vall. Mondják, hogy a nagy tatárjárás idején (1242) egy eltévedt tatár harcost fogtak el. Az európaiától elütő öltözködése, harci felszerelése és kinézése, valamint az őket megelőző hír miatt — miszerint az „ördög fiai“ — megkérdezték tőle: Ki vagy? A tatár a hagyomány szerint így felelt: Batu kán fia, aki Dzsusi fia, aki Dzsingisz kán fia. Ha ismerni akarsz, nézz végig nyomunkon, Keleten kő kövön nem maradt utánunk. Apánk parancsára minden meghalt utánunk, csak mi élünk, Batu fiai. Megmutatták, hogy a halál, a rombolás fiai voltak.

1634-ben a Kézdiszentléleken lakó Tarnóczi Sebestyén csodálatos szépségű leánya kosarat adott a Zabolán lakó, erőszakos természetű Mikes Jánosnak. Mikes úgy érezte, hogy Tarnóczi Sára nélkül nem élhet, ezért rokonai és szolgálai segítségével elrabolták a szülői házból a lányt. Az édesanya hiába könyörgött lányáért, Mikes semmi pénzért és könyörgésért nem volt hajlandó visszaadni őt. Az édesanya végső kétségbeesésében I. Rákóczi György fejedelemhez ment panaszra. Mikes felvén a fejedelem haragjától és meggondolatlan tettének következményeitől, Vasile Lupu moldvai vajdához menekült. A hagyomány szerint a vajda első kérdése ez volt: Kinek a fiai vagytok? — A zabolai Mikes fiai, — felelték. Ti az „erőszak fiai“ vagytok, mondta a vajda. A múlt században a

kolozsvári unitárius kollégium diákjait, a nagy polihisztorról, Brassai Sámuel fiainak mondták Erdélyszerte.

Az elmondottak alapján tiszta beszéddé válik, miszerint eligazító fontosságú az ember életében, cselekedetében, munkásságában az, hogy kinek ismernek az emberek, ki fiának mondanak minket. Lehet, hogy első hallásra nem találjuk fontosnak sem a kérdést, sem a ráadandó feleletet. De egyszerre figyelmeztetővé válik a kérdés, ha rádöbbenünk arra, hogy a jövő, a holnapi kenyér, az emberek nyugalma, a világ biztonsága, a lét megmaradása és az élet folytonossága is attól függ, hogy az ember, az egész emberiség milyen választ ad erre a kérdésre.

Születésünk adottság, lehetőség arra, hogy felneveljük magunkban azt az egész embert, akit élete és cselekedete után Isten fiainak mondhatnak, aki az élet minden viszontagságában boldog tud lenni.

Ennek a minőségi törekvésnek egyik, de nem egyetlen igénye „a békességre való igyekezet“. A könyvekből, a háború-hurcolta emberek elbeszéléséből, a naponként ránk meredő háborús veszély réméből mindnyájan tudjuk, hogy milyen nagy öröm, megnyugvás, egyszóval boldogság a szilárd békesség. Nem a külön békét, az egyetemes béke rész megvalósítását értjük ezen, hanem minden ember külső és belső békességét. Ezt az óhajtott egyetemes jót valljuk az élet egyik legnagyobb boldogságának. Aki ezt munkálja, az Isten akaratát szolgálja, nemre, fajra vagy felekezetre való tekintet nélkül. Az ilyen ember Isten fiának érezheti magát, az emberek is annak mondhatják, Isten pedig békességgel jutalmazza.

Mit mondasz magadról, kinek a fia vagy? Gondolkozz a válaszon. Hallgatni nem lehet, mert élni kell! Választ vár tőled családod, falud, városod közössége, hittestvéreid csoportja, néped és országod és mindezen túl ez a föld, az emberiség közös otthona. Békességed által méretel meg. Ha tudsz mosoly lenni a kesergők ajkán; ha tudsz békejobb lenni a gyűlölködők között, ha van szíved, nemcsak magadhoz, hanem másokhoz is; ha úgy tudsz cselekedni, ahogy Isten és az embertárs elvárja tőlünk; ha a magad békesség-lámpájából másoknak is tudsz fényt adni, meglásd, kivirágzik benned a jézusi igazság: „Boldogok a békességre igyekezők: mert ők Isten fiainak mondatnak“. Amen.

KEDEI MÓZES

TÖKÉLETESÉG FELÉ

Mt 5,48

A nyelv „könnyben, fájdalomban, a szükségnek s a magasra törésnek hatalmas gondolatában született meg.“ Az idő ködébe tűnt ősünk arcát hányszor eltorzította a szenvedés, amíg sikerült kimondania az első értelmes szót. Évezredek teltek el, míg az első tagolatlan szótagból kialakult a nyelv. Olyan a nyelv, mint az élet, törvény benne a fejlődés, és nyitott a végtelen felé.

Elnézem két éves lányomat, hányszor selypít, újrakezd egy-egy szót, mit végül sikerül helyesen kiejteni. Mi, felnőttek elfelejtjük, hogy nekünk is éppen ilyen nehéz volt megjárni a fejlődés útját. Azt szeretnénk,

hogy gyermekeink máról-holnapra megtanuljanak járni, beszélni, helyesen viselkedni.

Hányszor elesik a gyermek, amíg megtanul járni, csetlik-botlik a nyelve, míg megtanul beszélni. Neki kell megszereznie a tudást a tárgyról és jelenségekről. Meg kell égetnie ujját, hogy megtudja, mit jelent a tűz. Az életben átugrások nincsenek, ezért a szülőkből lerakódott tapasztalatot. — a fejlődés törvénye szerint, ha rövidebb idő alatt is — a gyermeknek kell megszereznie.

Isten a tökéletesség foglalata. Űgy teremtette a világot, hogy belehelyezte a fejlődés törvényét, mint lendítő erőt. A fejlődő élet Isten felé törekszik.

Az ember mélyről indult és magasra küzdötte fel magát a végtelen időben. Külsőjét nézve, erősebb, gyorsabb és okosabb lett. Külső világát átalakította a maga igényei szerint. Viszont ha az emberiség lelki arcát vizsgáljuk, már közel sem kapjuk az előbbi képet. Nem a fejlődés tagadásáról van itt szó, csak arról, hogy az ember belső világában sokkal később tisztul és fejlődik, mint külső világában. A növényeket azzal szoktuk elintézni, hogy a fejlődés alacsonyabb fokát képviselik. Pedig őszinteségben és megbízhatóságban tanulhatnánk tőlük. A lilium fehér, már távolról érezzük sajátos illatát. Az ibolya minden tavasszal kéket nyit, a muskátlik nem rejtik el a piros színüket, nem akarnak változtatni, sem a színükön, sem az illatukon, ez az övék, ezt adják.

Növekedésünkben, tökéletesedésünkben, útkeresésünk vívódásaiban Jézus Isten felé irányít minket: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes“. Külső világunk szüntelen tökéletesedik. A technika és a tudomány kényelmesebbé, tökéletesebbé teszi a minket körülvevő világot. Belső tökéletesedésünk a nehezebb, mert itt a harcot mindenkinek önmagával kell megharcolnia. Belső emberünk tökéletesítésében ma is eligazít a Názáreti Mester. Életében olyan értékeket valószínű meg, melyeknek tökéletes foglalata az Isten. Fordulj hozzá, és ő megtanít szeretni, békében élni, igazat mondani és megbocsátani.

Nem akar jönni a tavasz. Segesváron hideg, apró eső permetez. A vár az alacsonyan szálló ködfelhőkbe fúrja magas tornyát. A vonat ablakánál egy ismerős arcú férfi áll, s az ólmos ködön át a várost fürkészi. Beszédbe elegyedünk. Kiderül, hogy Ruha István, hazánk egyik kiemelkedő hegedűművésze áll mellettem. Megkérem, szöljön valamit önmagáról. „Nagyon nehéz gyermekkorom volt“ sóhajt fel. Elmondja, hogy sokszor annyit gyakorolt, hogy úgy érezte kilyukadt az ujjja. De odaadással és szeretettel tette és hitt abban, hogy a kitartó munkának meg lesz az eredménye. Rajongással, hihetetlen szívóssággal gyakorolt úgy, mint egy megszállott. Aztán beszélni kezd külföldi útjairól. A sok-sok élmény idézése után elmerengve mondja: „... ha mindenki arra törekedne, hogy munkáját tökéletesen végezze, mennyivel kevesebb volna a szenvedés és milyen hamar megoldódnának az emberiség nagy problémái.“ Sokat volt külföldön, nem szédítette meg a pénz? — kérdelem. „Sohasem gondolok a pénzre, amikor játszom, csak a hegedűmre. A lelkemet nem tudnám eladni, nekem többet ér, ha itthon az emberek rám köszönnek és kezet nyújtanak nekem.“

Kolozsvár. utcáit rovom, és még mindig Ruha István jár az eszemben, aki a művészet csúcsára is felvitte igaz emberségét. Ha mindenki arra törekedne, hogy munkáját tökéletesen végezze, újra és újra ismét-

lem, és minden ismétlésnél mélyebb értelmet nyer bennem ez a megálapítás. Életprogram lehet ez a mondás az egyén és a közösség számára egyaránt.

Isten azzal a gondolattal állított minket a világ folyásába, hogy általunk is tökéletesebb legyen a világ és nagyobb az ember. Végezzük munkánkat becsülettel, álljuk meg helyünket ott, ahová a gondviselés állított, és akarjunk mindig többet, nagyobbat, tisztábbat, szebbet alkotni. Tegyük széppé magunk körül és magunkban a világot, és meglátjuk, ránk mosolyog a minden értékek forrása, Isten. Amen.

SZASZ FERENC

ALÁZATOSAN JÁRJ A TE ISTENEDDEL!

Mik 6,8

Az utóbbi időben egyre gyakrabban gondolkozom el azon, hogy a Biblia világa, az általa megőrzött események, vallásos élmények és hitigazságok mind távolabb kerülnek a mai embertől. Ezt a szakadékot nemcsak a nyelvi, megértésbeli nehézségek mélyítik állandóan, hanem az életforma s az ebből fakadó életérzés szüntelen változásai is. A beszédem alap gondolatául választott bibliai vers — az első pillanatban cáfolni látszik az elmondottakat. „Alázatosan járj a te Isteneddel“ — mi lehet ebben a nehezen érthető? Mindannyian tudjuk, érezzük, mit jelent az alázat, az alázatosság. És mégis, legalábbis én, így érzem, távol állunk Mikeás szavainak igazi megértésétől, nagyon el kell gondolkoznunk életünkön, hogy e vers igazi tartalmát, rejtett szépségének mélységét felfedezzük. Az, ami Mikeásnál egy egész életre szóló eszmény, belső tartalom, folytonosság, a mi életünkben mint pillanatnyiség, esetlegesség nyilvánul meg. Nagy általánosságban mi az alázat fogalmának csak két, hiányos értelmezését ismerjük: a megalázást és a megalázkodást.

Talán semmitől sem félünk, viszolygunk annyira, mint a megalázástól. Arcpíró szégyennek érezzük. A bennünk levő méltóságérzet fájdalmasan tiltakozik ellene, s mi mindenre képesek vagyunk, hogy az ilyen helyzeteket elkerüljük. Kiszolgáltatottságot, gyengeségünk tudatára való ráébredést, a szeretet kapcsát nélkülöző függést érezzük a megalázás percében, amelytől testünk és lelkünk egyaránt visszariad. Sokmindent elvisel — látszólag szenvtelenül — az ember, a megalázást a legkevésbé.

Már a gyermekek világában így van ez. Felnőtt, nagyobb testvér, erősebb játszótárs bármikor durván érvényesítheti a gyermekkel szemben a maga akaratát, megsértheti — szeretetlenül — kibontakozó személyiségének öntörvényeit. Halálunkig magunkban hordjuk valamenynyien a Kisfiút, akit állandóan kínoztak, megaláztak, akinek játékait elveszi, s akit a közös játszótérről mindig elűz a Nagyfiú, — aki végül felcsukló zokogással emeli ütésre vézna karját. A diák férfiasan viseli el a szekundát, de ébredező igazságérzete azonnal ítélkezik, ha méltánytalanságot, kivételezést, rosszindulatú elcelődést tapasztal nevelői részéről. És egyszer kiegyenesíti meggömbült gerincét a naponta megalázott beosztott, s „odamond“ feljebbvalójának. Válopert indít, s nem törődik többé a látogatokkal a naponta fizikailag és lelkileg megalázott házastárs, vissza-

dobja a fontoskodó könyörületességgel adott alamizsnát a szegény. Minden bántást begyógyít az idő, minden bántást megbocsátunk egyszer: a megalázó szándékot a legritkábban. Pedig embertársaink megsebzésére mesterien tudjuk felhasználni a megalázás fegyverét: ezer közül a legsértőbb szót, az alkalomhoz leginkább illő kétértelmű mosolyt.

A megalázáshoz hasonló érzésekkel társul bennünk a megalázkodás. A különbség csak az, hogy ilyenkor önös érdekből vagy kényszerből elébe megyünk a megalázó szándéknak, önként vállaljuk a megalázó helyzetet — önmagunkért vagy hozzánk közelállókért. És ilyen esetekben még ritkább a magamentegetőzés lehetősége, az enyhítő körülményekre való hivatkozás, melyekkel sebzett méltóságunkat borogathatnánk! Még jó, ha ilyen esetek után megszólal bennünk a lelkiismeret, ha nem kívánunk tükörbe nézni, oda, ahol — sokan vagyunk ilyenek is — gyakran előre be is gyakoroljuk az alázatoskodás színpadi arcjátékát!

...Megalázás és megalázkodás... Az igazi alázat eme torzulásaiban mintha az Ősz homálya húzódna végig a mi életünkön is, a múlt, amelytől Mikeás — Isten és ember nevében — épp elszakadni készül! A megalázásnak és megalázkodásnak abból a taposómalmából lép ki, azokat az elavult gönceit veti le, amelyek hitéletben és magatartásban a zsidó nép vallásának magvát képezték: „Jáhvé megaláz, ha akaratától eltérsz, de ha bűnbánóan megalázkodsz, visszafogad kegyeibe és megjutalmaz.“

„...alázatosan járj a te Isteneddel...“ Vajon mi az a többlet, ami Mikeás szavaiban kifejezésre jut, s ami a mi életünkől jórészt hiányzik? Miben áll az igazi alázat lényege?

Abban egy percig sem kételkedhetünk, hogy az alázatot Isten ma is éppúgy elvárja az embertől, mint régen. De hiszem és vallom, hogy sohasem emberi méltóságunk árán kéri ezt, s hogy az alázat ma is az egyik legszebb emberi és keresztényi erény, ha nem kényszer vagy érdek szüli vállalását és megélését, hanem a nagykorú, felnőtté váló ember szabad döntése nyilvánul meg általa. Az ilyen alázat, mely a szolgálat éltetője, Isten szándéka szerint nem a fájdalmas megosztottságot hordozza magában, hanem maga az emberi nem egységének és közös örömének záloga.

Alázatosnak lenni jelenti Isten akaratának tudatos, őszinte, szabad elfogadását és annak észrevétlen, hivalkodás nélküli szolgálatát. Tudomásul kell vennünk: véges, teremtett, függő lények vagyunk. Önmagunk számára mi vagyunk ugyan e mindenség központja, célja és értékmérője, de e világ, az élet szelleme nem az önzés, az én akaratának mindeneken és mindenekfelett való érvényesítése, hanem a szolgáló szeretet, alázat, közösségvállalás.

Aki alázattal jár az ő Istenével, alázattal fordul mindazok felé is, amiket ő teremtett. Barátja fűnek, fának, virágnak, a legapróbb rovarnak is, — nem vak ura, megalázója és elpusztítója. Őrizője és továbbadója mindazoknak az értékeknek, amelyeket az emberi szellem évezredekken át alkotott, amelyeket senki ki nem sajátíthat. Türelemmel, megértéssel, segíteni akarással szereti az embert, aki e rövid földi úton vele együtt jár, szolgálja és nem megalázza, — vagy: a megalázkodásban nem teszi neveltség tárgyává az emberi nem fenségét. Olyan sok a tennivaló és olyan kevés az időnk, hogy a teljes emberi élet eszménye csak „alázatosan járva“ közelíthető meg.

Az egyház századokon át hirdette az alázatosság jelszavát, és el-

mondhatjuk, hogy szellemét is megőrizte: a díszlet, a szerzetesi szőr-csuha mellett a lényegét is: a legjobbak, a legnagyobb lelkek élő hitében és nemes szolgálatában. Mit kell jelentenie hát az „alázatosan járásnak“ a ma egyházában, ha „programjához“ hű akar maradni? Semmiképpen sem külső mázat, olcsó szemfényvesztést, szerepjátszást, mosolygó udvariaskodást, hanem a szolgálat belső, megújító szabályozó és megtartó erejét! Szüksége van rá mindenkinek, aki az egyházi életben valamilyen tisztséget betölt!

A lelkészi életnek sok csábítása és sok, a kívülálló által nem is sejtett nehézsége van. Ha ezek vonzása és taszítása között nem születik benne állandóan újra — gyakran fájdalmasan — az alázatosság szelleme, könnyen felszínessé, hanyaggá válhat, vagy végezheti munkáját továbbra is kötelességtudóan, de megfosztva magát a belső öröm, elégtétel üdítő itálától, robotnak, tehernek érezve munkásságát. És hasonlóképpen, minden világi tisztség előlegezett bizalommal és a közösség elismerésével jár. Ha betöltőjében nincs alázat, tisztsége lassan üres címmé kopik, hivalkodás tárgyává válik csupán. Számunkra ezért lehet időszerű Mikeás figyelmeztetése: „alázatosan járj a te Isteneddel“, — mert szolgálatunk feltétele, belső tartalmának hordozója s a belőle fakadó lelki elégtételei megélése mind benne foglaltatik az alázatban. Az alázatosan járás tan-könyvét, Bibliánkat, oly sokszor vesszük kezünkbe és olvassuk a megszokás hatalmával mindannyian. Pedig az evangélium minden lapján és szaván átsüt, átdereng az alázat tiszta fénye és megtartó melege. Hív és tanít: aki első akar lenni szolgálatával érdemelje ki azt, aki az asztal-főre vágyik, várja meg az őt odaültető hívást. Isten és a közösség végső, tárgyilagós értékrendjében a látszatalázatosság nem jut szóhoz, ott az igazi alázat a fokmérő. Megalázással vagy megalázkodással nála érdemeket vagy kedvességet nem nyerhetünk.

„...alázatosan járj a te Isteneddel...“ Jézus legyen a mi példaképünk ebben is, a szolgáló ember, aki így hívta és hívja magához az őt követőket: „Vegyétek fel magatokra az én igámat és tanuljátok meg tőlem, hogy én szelíd és alázatos szívű vagyok; és nyugalmat találtok a ti lelkeiteknek.“ (Mt 11, 29).

Nála keressük hát az alázat igazi, Istennek tetsző szellemét. Amen.

PRÉDIKÁCIÓVÁZLATOK

MÁJAY ENDRE

Isten: hajlék

Zsolt 90, 1

Jézus egy elkeseredett pillanatában mondhatta: „A rókáknak barlangjuk van, és az égi madaraknak fészük; de az ember Fiának, nincs fejét hová lehajtania.“ Életében volt olyan eset, hogy nem volt hol megpihenjen. Nem fogadták be, hajléktalan volt. A zsoltáríró szellemében és megfogalmazásában Jézus teljes egyetértése zeng: „Uram, te voltál nekünk hajlékunk nemzedékről nemzedékre!“

A hajlék, otthon szerzése ösztönös. Valahová meg kell húzódni, ahol munka után pihenhetünk, ahova vihar elől menekülünk, ahol meleg és tisztaság van és biztonságban érezzük magunkat. A madár fészket rak, a mókus faodút rendez be, a medve a barlangot teszi hajlékává. Az ember? Neki is egyetemes és jogosult vágya: otthont teremteni. Kunyhót vagy palotát? Mindegy. Madách nagy művében, a Paradicsomból kirekedt Ádám szavait így fogalmazza meg, miközben az Édenen kívül leveri az első cöveket: „Ez az enyém, a nagyvilág helyett e tér lesz otthonom!” Az angol közmondás állítja: „Az én házam, az én váram!”

Ma is vannak országok, ahol földbevált odúkban, bádogból tákolat viskókban laknak emberek százezrei. Ilyen az „otthonuk”, mert másra nem telik. Nálunk a hajlékok százezrei épültek és épülnek. 25 évvel ezelőtt, a városra került híveink szükségfalak között, átalakított fásszárnyakban laktak; ma csak a brassói Virágnegyedben, szép tömbházlakásokban 70 fiatal családjuk él, teljes kényelemben, egészséges módon, emberhez méltó feltételek között.

De ez volna minden? Hiszen palotákban éppúgy vannak síró emberek, mint a blokklakásokban. A technika, jólét, kényelem, anyagi függetlenség nem minden. A hajlék csak akkor szépül otthonná, ha szeretet, békesség, megbecsülés lakozik benne. Ha ott valóban jól érzem magam lelkileg, pihenhetek, és szépnek látom benne az életet.

Tamási Áron arra a kérdésre, hogy mi célunk e világon? — azt feleli: azért élünk, hogy valahol otthon legyünk benne.

„Uram, Te voltál nekünk hajlékunk nemzedékről nemzedékre!” így vall a zsoltáríró. Én is ezt mondom: az Úr legyen a mi otthonunk. Hogyan? Úgy, hogy közeledjünk Istenhez, cselekedjük az ő törvényét, s akkor Ő lesz a mi hajlékunk, benne boldog az életünk. Ámen.

Tisztesség-alázatosság

Péld 15, 33

Mikó Imre „Akik előttünk jártak” c. munkájában népünk nagyjait számos unitárius elődünket írja le mesterien. Ők azok, akik utat egyengettek s kicsiholják szellemükkel a mai nagyokat.

„A tisztességnek előtte jár az alázatosság”. A tisztesség az ember erénye. Úgy is mondhatjuk, hogy nemes életcélja. Tisztességesnek lenni nemcsak erény, hanem emberi kötelesség. Micsoda kitüntetés, amikor valakiről azt mondják: tisztességes ember.

Jézus a farizeus és publikánus imájában mutatja be az erkölcsi tartalmú alázatosságot, mint emberségünk velejáróját.

De hogy eljusson oda, hogy a tisztesség ismertető erénye legyen, gyakorolnia kell magát az alázatosságban. Gógból, önteltségből nem születik tisztesség. Alázatos magatartásból ered az igazi tisztesség.

Az alázatosság nem jelent szolgai alázatot, hanem erkölcsi kiállást az ember mellett. Fadrusz János szobra Wesselényi Miklósról és jobbágyáról remekmű, de engem mindig bántott az az alázat, ahogy a jobbágy meghajol ura előtt.

A Példabeszédek könyve nemes alázatról beszél, mely nem függvénye sem oklevélnek, sem kitüntető címnek, hanem az ember sarkala-

tos erénye. Ennek gyakorlása felemelkedésünk és boldogságunk feltétele. Isten gyermeke és felebarát akarsz lenni? Légy alázatos! Mert a „tisztességnek előtte jár az alázatosság.“ Ámen.

„A dolgok summája“

Préd 12, 15—16

Az esztendő első vasárnapja van, áldott alkalom, hogy az elmúlt és az előttünk álló esztendőre gondoljunk. A templomba jövünk és itt — az alapigét hallva — igazat adunk a Prédikátornak: „A dolgoknak summája, mindezeket hallván, ez: az Istent féljed és az ő parancsolatait megtartsad, mert ez az embereknek fő dolga.“

Mi emberek mindig summázunk. Számbaveszünk, összeadunk, mérleget készítünk. Esténként az elmúlt napról, hó végén a tovatúnt hónapról, évszak múltával az odalett évszokról. Az esztendő végén az elmúlt évről. Mit valósítottunk meg és milyen százalékban? Mit valósíthattunk volna meg? Mit mulasztottunk el? Summázunk, mert itt az alkalom. De őszintén végezzük, csak így van érteime. Ugyanakkor készítsünk tervet a jövőre, az előttünk álló évre, úgy is mint egyének, úgy is mint egyház. Lelkünk könyvében fordítsunk tiszta lapra. Az elsőre írjuk fel: „Követel“, azaz, hogy mit várhat a lelkünk az új évben munkánktól, népünktől, hazánktól, családuktól, egyházunktól. Ne túlozzuk el a vételezendőket, maradjunk hűségesek a valósághoz és önmagunkhoz. A másik lapra írjuk fel: „Tartozik“, — azaz, hogy lelkünk kinek mivel tartozik, mit kell adjon családuknak, hazánknak, népünknek, egyházunknak.

S miközben készítjük a mérleget a múlttól és a tervet a jövőről, figyeljünk a felolvasott bibliai versre: „A dolgoknak summája, mindezeket hallván, ez: az Istent féljed és az ő parancsolatait megtartsad: mert ez az embernek fődolga.“

Nem tudjuk mit hoz az új esztendő, de bízunk Istenben, mert ő mindig velünk van. — Ha pèdig Isten velünk, kicsoda lehet ellenünk? Ámen.

SZÉKELY LASZLÓ

Próféták küldetése

2Móz 6, 10—13; Mt 3, 1—3

Két próféta: Mózes és Keresztelő János küldetéséről szól a felolvasott bibliai rész.

Mózes az Ószövetség nagy prófétája, Keresztelő János az Újszövetség előtti idők kiemelkedő egyénisége. Működésük időben nagyon távol esik egymástól, de küldetésük azonos: népük elékészítése egy magasabbrendű valláserkölcs életre.

Célkitűzésük megvalósításában azonban elindulásuk, útjuk és módszerük különböző.

Mózes, a faraó iskolájában magas műveltségre, mély bölcsességre

és előrelátásra tesz szert. Az iskolázott, kifinomult érzésű ember eszközeivel próbál kitérni Isten parancsa elől. Keresztelő János egyszerű ember, teveszorból készült a ruhája és a szabad természet az otthona. Gondolkozás nélkül kész elfogadni a küldetést: készíteni az Úr útját, és egyengetni az ő ösvényeit.

Mózes negyven éves korában, Keresztelő János szintén a férfikor delén fogadja el az Úr parancsát. Próféta munkájuk adottsága azonos: a zsidó népet az Ígéretföldre kell vezetni. Az egyik Egyiptom földjéről, a másik a heródesi és farizeusi világból, a jézusi világ küszöbére.

Mindkettőjük útja meredek és nehéz. Küzdeniök kell reményvesztett emberek bizalmatlanságával és lemondásával szemben. Közönyösöset, sokszor ellenséges magatartást kell legyőzniök. Hitet, bizalmat kell ébreszteniök az elesettekben, fényt kell nyújtaniok ott, ahol évszázados lelki sötétségben éltek. Mózes tanítás és példaadás által törekszik rab-szolgákból Isten törvényét követő embereket nevelni. Keresztelő János élesen prófétál: „A fejsze a fák gyökerére vettetett. Azért minden fa, amely jó gyümölcsöt nem terem kivágattatik és tűzre vettetik.“

Emberfeletti erőfeszítésük és próféta küldetésük jutalma is hasonló. A beteljesedés előtt mindketten meghalnak. Mózes a Nébó hegyén, az Ígéretföldre közelében, Keresztelő Jánost pedig kivégzik Heródes börtönében.

A két próféta állásfoglalását Jézus hozza szintézisbe: „Nem azért jöttem, hogy a régi törvényeket eltöröljem, hanem inkább hogy betöltssem.“ A tiltás és a megfélemlítés helyett a szeretet törvényét hirdeti: „Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek.“

Tisztelettel adózunk a nagy próféták emlékének, akiknek szolgálata láncszem abban a folyamatban, amely Jézus világához vezet. Ámen.

Kincskeresők

2Tim 1, 14; Ézs 33, 6

Értékek keresése és megőrzése életünk velejárója. Pál apostol Timoteusznak ezt a feladatot adja: „A rád bízott drága kincset őrizd meg.“ Az apostol azokra az értékekre gondol, melyeket előző levelében így jellemez: „Jót tegyetek, legyetek gazdagok a jócselekedetekben, legyetek szíves adakozók, közlők.“ E kincsek fölé emeli az evangélium a hitet, mely megvolt Timoteusz nagyanyjában és édesanyjában.

A lelki szellemi értékek felelős keresésére és gondos megőrzésére hívja fel Jézus követői figyelmét: „Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön, hol a rozsda és a moly megemészti, és ahol a tolvajok kiássák és elloppják; hanem gyűjtsetek magatoknak kincseket a mennyben, ahol sem a rozsda, sem a moly meg nem emészti, és ahol tolvajok ki nem assák, sem el nem lopják“. Mert a lelki javak örökkévalók.

A szellemi kincsek gondozása és gyarapítása szüntelen éberséget és odaadó szolgálatot igényel. Erre utal Ézsaiás próféta is, amikor békéről, boldogságról, bölcsességről és tudományról prófétál.

Aki a reá bízott drága kincset megőrzi, annak lelkiismerete nyugodt, élete pedig boldog. Aki a szellemi javakat másokkal is megosztja, tulajdonképpen jézusi hivatást vállal és teljesít. Ha pedig a lelki értékek

egy közösség közkincsévé válnak, az a közösség gazdagabb lesz jóságban, igazságban és szépségben, Istenországa épül benne.

Az értékek megőrzése a jó szolga feladata, mely nehéz, de boldogító emberi hivatás. Ennek betöltésére kell vállalkoznunk, mint tanítványok és Isten elhívott munkatársai. Amen.

KEDEI MÓZES

Testi és lelki kenyér

Mt 6, 11; Mt 4, 4

Talán édesapja verejtékes arcára, édesanyja munkában kikérgesedett kezére emlékezett Jézus, amikor az Úri imádságba belefoglalta a mindennapi kenyeret. Korán megértette, hogy az élethez hozzátartozik a kenyérért való harc is.

Tágabb értelemben a mindennapi kenyér testi életünk szükségleteit jelenti. Amíg gyermekek voltunk csak azt láttuk, hogy a kenyér ott van az asztalon, s ha kértük, édesanyánk a kezünkbe adta. Nem láttuk mögötte a sok munkát, küzdelmet, aggodalmat, álmatlan éjszakákat, azt gondoltuk, ennek így kell lennie. Amikor értelmünk világosodni kezdett, s ahogy szemünk egyre tágabbra nyílt, megláttuk, hogy az élet nem játék, hanem kemény küzdelem. Elszállt a gyermekkor, és mi belenőtünk az életbe. Jól tudjuk, hogy mit jelent a mindennapi kenyér. Ahogy elmegy a hó már hívnak a földek, a hajnal elviszen és a sötétség hoz haza. Dolgozunk, reménykedünk és félünk a kenyérért. Ha elfogy az asztalról a kenyér, félelem és pusztulás költözik házukba. Testünk kenyér nélkül nem élhet, ereje elfogy és elpusztul.

Az ember azonban nemcsak testből áll, hanem lélekből is. Ezért tanította Jézus „Nemcsak kenyérrel él az ember, hanem minden igével, amely Istennek szájából származik.“ Jézus evangéliuma a lélek kenyere. Ezt kínálja minden alkalommal a templom. Szeretni tanít, Istent és embert. A szeretet az élet melege; hidegben élni nem lehet. Békeségre hívja a békétlenekeket, a megbocsátás útját mutatja a haragosoknak, irgalmasságra szólítja a hatalmasokat, bűnbánatra hívja a bűnösöket, a tévelygőket a hűség útjára állítja, egyszóval: nemesít és megtisztít.

A toronyban zengő harangok minket keresnek, hogy figyelmeztessenek: ember, lelked is van, azt is táplálni, gondozni és művelni kell. Ha tudna követelőzni, sírni a lélek, mint a test, akkor sok emberben egyebet sem csinálna, csak zokogna, hogy táplálék hiányában el kell pusztulnia. A templomok lelki kenyeret adnak. Miért hagyjuk árván őket, miért dugjuk be füleinket, ha vasárnap megzendülnek a harangok. Jöjjetek, mert vár a templom, hogy lelkünk asztalára kenyeret tegyen.

Dolgozzunk becsülettel, hittel és reménységgel a mindennapi kenyérért, de ne feledkezzünk meg a lelkünkről sem. Amen.

Boldogok, akik sírnak

Mt 5, 4

Textusunk első hallásra ellentmondásosnak tűnik. Akik az élet felületén élnek, és nem ismerik a lélek mélységeit, kétkedőn teszik fel a kérdést: hogy lehetnek boldogok a sírók? A közvélemény is általában

azt az életet tartja boldognak, amelyben nincsen szenvedés, sírás, fájdalom. Akik azonban mélyebb életet élnek, azok igazat adnak Jézusnak.

Isten sokszor az ágakat metszi le életünk fájáról, amelyekre a legbüszkébbek vagyunk. Itt a testi erő fogyatkozik meg, ott a szépség múlik el, amott a vagyon úszik el, van aki gyermekét veszíti el. Mindezek nyomán könnyes lesz a szemünk, elszáll bizakodottságunk, de ugyanakkor érni kezdenek bennünk a hitnek, szeretetnek, önmegtagadásnak, áldozatnak és örökélet hitének gyümölcsei. A könnyek nagy mélységeket nyitnak meg. A fájdalomban van valami megindító, magasra vivő. A síró ember láttán megmozdul bennünk az együttérzés. Vannak könnyek, melyek az arcot mossák tisztára, s vannak amelyek befele folynak és a lélekre hullanak.

Az acélt magas hőfokon, izzó tűzben edzik keményre. Az ember a szenvedésekben növekszik. „Babérkoszorú csak vérző homlokokon terem“ — mondja Tasso. Homérosz és Milton vakon írják a legszebb költeményeket. Beethoven süketen, a lélek izzásában alkotja meg a IX. szimfóniát, Dosztojevszkij élete csupa szenvedés, de éppen így van ereje leszállni a lélek mélységeibe és megalkotni a „Bűn és bűnhődés“-t, Jézus élete a kereszten lesz meggyőző bizonyúságtévés.

Sokan vannak, akik a gondtalan életet tartják boldog életnek. Mégis azok a legértékesebb emberek, akiket az élet nehézségei keményre edzettek. Átélt keserű órák, titkon elhullatott könnyek önmaga fölé emelik az embert.

Sírtál-e valaha? Utána érezted-e, hogy valami megmozdul benned, megkönnyebbültél, mélyebbre szálltál? Lelkednek addig ismeretlen rejtekei tárultak fel előtted. Megszólalt benned egy halk, csendes hang, s mintha könnyettörő kéz simogatását érezted volna magadon. A napfényben rejlő gazdagságot csak akkor látjuk, amikor a sugár megtörik a síró fellegeken, úgy az emberi lélek is akkor lesz mélyebb és gazdagabb, amikor Isten megvigasztalja.

A lelki növekedésnek útítársa a szenvedés és a sírás. A zoltáríró is így látja az életet: „Aki vetőmagját sírva emelve megy tova, vigadozással jó elő, kévéit emelve.“ Jézus a síróknak ígéri, hogy ők megvigasztaltatnak; akiket pedig Isten megvigasztal, azok valóban boldogok. Amen.

A szenvedés Isten csiszoló köve

Gal 3, 4

Sohasem érzi az ember annyira kicsinységét, tehetetlenségét, mint amikor a betegség ágyhoz köti a fájdalom karjaival. Hozzászegődik a szenvedés, együtt fekszik és virraszt vele. Ha kinéz a kórház ablakán, és látja az örömök után futó egészséges embereket, még inkább nő benne az elkeseredés. Kérdések szakadnak fel lázban égő ajkáról: miért kell nekem szenvednem? Miért éppen csak én szenvedek? Miért az én fájdalom a legnagyobb?

Nagyon régi ez a kérdés, egyidős az emberrel. A galáciabeliek is felpanaszolják Pál apostolnak a sok szenvedést és megpróbáltatást. Az a véleményük, hogy hiába szenvedtek. Pál apostol már többet tud a

szenvedésről, saját magán tapasztalta nemesítő és tisztító erejét. Ezért kérdi: „Annyit szenvedtetek hiába? ha ugyan hiába.“

Vallásos emberektől is sokszor halljuk a keserű kifakadást: én hívő vagyok, mégis kell szenvednem. Miért nem menti fel Isten a benne hívőket a szenvedések alól? Az ilyen emberek elfelejtik, hogy Isten nem személyválogató, és hogy neki a szenvedésekkel is célja van.

A fejlett országokban egyre több robotembert használnak az iparban és a háztartásban. Sok minden be van táplálva ezekbe a gépekbe. El tudnak végezni nehéz és veszélyes munkákat, s mindezeket pontosan és jól csinálják, Egyet azonban nem tudnak; sírni és szenvedni. Erre csak az ember képes.

A szenvedés miatt zúgolódók tekintsenek Jézusra. Ő megtanít, hogyan kell beleépítenünk életünkbe a szenvedést, lelki növekedésünk érdekében. Nem kereste, de nem menekült a szenvedések elől. Az evangéliumokban igen sokan rágalmazzák, vádolják Jézust. Testileg és lelkiileg szenvedett. Azonban a szenvedést magában átalakította, tanításokba, példázatokba sűrítette. Így születtek meg azok a válaszok, amelyek lelki életünk kérdéseire ma is feleletet adnak.

Jézus szenvedése nem passzív, hanem aktív. A kereszten is megbocsát; „Atyám bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekednek.“ Lelki rokonságot létesít édesanyja és a kedves tanítvány között: „Íme a te fiad“, „Íme a te anyád“.

A szenvedés megnemesít, megtisztít és átalakít minket. A kis vadoncnak törzsét keresztül metszik, úgy nemesítik. Levágott törzséből felgyöngyözik a gyökerek nedve, s mint a fájdalom könnye, tisztára mossa oldalát. Hogy tiltakozna, panaszkodna, ha tudna! Miért éppen engemet? Az én szenvedésem a legnagyobb. Csak gyümölcsstermő korában tudja meg, hogy a nemesedésnek útja a szenvedés.

Pál apostolt és tanítványát Silást, Filippiben elfogják; letépi ruhájukat, megvesszőzik és tömlőbe vetik. Lábaikat kalodába szorítják, hogy mozogni se tudjanak. Ők azonban nem csüggednek, hanem imádkoznak és énekelnek. Lelkükből olyan erővel szakad fel az ének, hogy magával ragadja és reményt önt a többi foglyokba is. Pál és Silás a szenvedést imádsággá és énekké alakította. Az énekből új élet született, lelki élet; a börtönőr megtért.

A falu fölött fekete felhők gomolyganak, sötét sátor terül a házakra. A fák ágait szaggatja, tépi a vihar. Fullasztó hőség borul mindenre. Hirtelen eláll a szél, és a zápor mossa, paskolja a poros, tikkadt mezőket. Egy óráig se tartott, hamar tovább vonult. A fák tisztán, fényesen nyújtózkodnak bele a leömlő aranyszínű fénybe. Minden üde, friss és fényes lett, mintha minden újjászületett volna.

Minket is néha úgy látogatnak meg a szenvedések, mint nyári zápor előtt a tomboló vihar. Beborul felettünk és mi lázongunk, kifakadunk miatta. A szenvedések viharának elmúlása után aztán úgy érezzük, mintha tisztábbak lennénk, mintha nemesebbé vált volna lelkünk.

Istennek a szenvedésekkel is célja van. Csiszoló kő a kezében, mellyel lecsiszolja lelkünkéről a rárakódott salakot. Tisztábbá, értékesebbé, mélyebbé tesz általa. Tekintetünket a külsőről a belsőre fordítja; lelkünknek szárnyai nőnek, s mi érezzük, hogy emelkedünk a csillagok felé, Isten felé. Ámen.

Életünk egyik legnagyobb ellensége a félelem. Ki nem tapasztalta már azt a szorongató érzést? Amikor átremeg testünkön és lelkünkön, elfogy az erőnk és szörnyű bizonytalanságban érezzük magunkat. Ha ez az érzés belénk költözik, akkor valóban „fél“ emberek leszünk.

Mitől félünk? A holnapok ismeretlenségétől és bizonytalanságától. A mindennapi létfenntartási gondoktól. A természeti csapásoktól: nehogy tűz, árvíz, földrengés pusztítsa életünket és javainkat. Félünk, hogy betegek leszünk, s a szenvedés karjai kórházi ágyakhoz kötnek. Félünk az emberektől, hogy valamiben kudarcot vallunk, hogy észrevétlenül maradunk, hogy hibát követünk el, hogy mások keresztül látnak rajtunk, hogy kiesünk szerepünkéből. Félünk a megaláztatástól, hogy nevetségessé válunk, hogy feltűnünk vagy nem tűnünk fel. Néha még önmagunktól is félünk. Vajon meg tudjuk-e állni helyünket, eltudjuk-e végezni a vállalt feladatot, nem mondja-e fel eszünk és erőnk a szolgálatot. Rettegünk a háborútól: féltjük a magunk és családjunk békéjét.

Életünk darabokban fogy el. A ráncok és fehér hajszálak súlya alatt felszakad a legnagyobb félelem, a halálfélelem.

Hogyan győzhetjük le a félelmet? Úgy, ha biztonságot szerzünk magunknak. Ezt a biztonságot megszerezhetjük az Istenbe vetett erős és feltétlen hittel.

Az evangéliumok megrendítő őszinteséggel írják le, hogy Jézus is félt kereszthalála előtt. Szeretné, ha tanítványai itt virrasztanának mellette. Félrevonul és imádkozik. A haláltusában retteg és gyötrődik, „az ő veritéke olyan vala, mint a nagy vércseppek, melyek a földre hullanak“. Az Istennel való kapcsolata e gyötrelmes órán is megmarad. Az Atyába vetett törhetetlen hite ad erőt neki, hogy elinduljon a Golgota felé.

A zsoltáriró szerint a félelmet a kimélyült és erős istenhittel győzhetjük le „... az Istenben bízom, nem félek...“

Az életben biztonságra, erőre és határozottságra van szükségünk, hogy nőni és alkotni tudjunk. Erről beszél Winterfeld is „A magányos cédrus“ című kis versében: „Míg-lassan-lassan növekszem, / Időm csak hosszú türelem. / És minden növel engemet, / Se fagy, se dér nem állít meg. / Növel a sötétség, melyből születtem, / És növel a fény, mely ragyog felettem. / Növel a féreg is, mely rajtam rág, / S növel a vihar, mely döngét és ráz. / Mindent erőbe ültetek át, / Hogy növeljek magas, szép koronát. / Tűröm, ha tépnek vad zivatarok, / Csak azt tudom, hogy nőni akarok.“

Mélyítsd és erősítsd hitedet az Istenben, a mi Atyánkban és akkor határozottan tudsz megállani a félelmek között is. Tamaszt találsz lelkednek, felszabadulnak erőid, és egész emberként alkotni fogsz. Megnyugvás, erő és biztonság árad el benned, és minden körülményben így tudsz szólani: „Mikor félnem kellene is, én bízom te benned.“ Ámen.

Miért szebb a jövő a múltnál? Mi az az erő, ami a megfáradt embereket a holnapokba hívja? — a remény. Olyan lenne életünk nélküle, mint törött szárnyú madár, kiszáradt folyómeder, céltalan út, esőnélküli nyár, virágtalan fa, értelmetlen élet. Hatalmas erő a reménység. A csüggedt léleknek szárnyakat, a megfáradt testbe erőt ad, hogy az ember az élet mélységeiből újra és újra felküzdje magát.

Madách: Az ember tragédiája c. műve nemcsak a magyar, hanem a világirodalomnak is kimagasló alkotása. Az utolsó mondat nélkül olyan volna ez a prófétai látomás, mint egy reménytelen csonka torony. A filozófus költő főhősét az emberi öntudat hajnalhasadásától indítja útnak. Ádám a történelem fókuszpontjain halad keresztül. Keserves csalódás és kiábrándulás éri mindenütt. Az olvasó érzi, hogy színről színre tágul a céltalanság hideg úrje. Keserű kérdések szakadnak fel benne: ez hát az ember? ennyi az élet célja és értelme? nincs értéke a nagyságnak, tisztaságnak, jellemnek, becsületnek? A szerző felismerte, hogy az embert mindentől meg lehet fosztani, de a reménységét elvenni nem szabad. Ha elveszik, összeomlik benne az élet. A csonka toronyra, égbenyúló aranykupolát, a reménységet helyezi: „ember küzdj és bízva bízál”. Az olvasó megkönnyebbülve sóhajt fel, tehát mégis van célja, értelme életünknek, mégis érdemes élni.

Súlyos betegeknek az utolsó szalmaszálát jelenti az Istenbe vetett reménység, hogy talán mégis elérik az egészséges élet partját.

Ha az ember elveszíti reménységét, megtörik benne az élet. Hányszor láthatni, hogy erőtől duzzadó, éptestű emberek öngyilkosságot követnek el, mert megbomlik bennük a lélek egyensúlya, összeomlik a holnapok reménysége.

Mi ad erőt a beteg gyermekét gondozó édesanyának, a munkába siető édesapának, a szerető szíveknek búcsúzásakor, a haldoklónak, aki viszontlátást rebeg? — az Istenbe vetett reménység.

A világban annyi minden hiánycikk: a munka, az élelem, az ivóvíz, az igazság, szabadság, a béke stb. Egyének és közösségek mindent el tudnak viselni, csak a reménytelenséget nem.

Nyári alkonyat van. A házak mély árnyékot vetnek az útra. Nehéz terhükkel jönnek a gabonát és takarmányt szállító járművek, hozzák a holnapok reménységét. Dolgoznak, küzdenek és bíznak az emberek.

Az élet labirintusaiban néha nem látjuk a célt, mélységeiből sokszor nem vesszük észre a csúcokat. Ha a csalódás köde telepszik lelkünkre, nehéz helyzetbe kerülünk, megbomlik lelkünk egyensúlya. Emeljük fel tekintetünket és nyújtsuk ki a kezünket Isten után, aki hív minket napfényes csúcokra, hogy szépítsük és építsük az életet.. Amen.

EGYHÁZI ÉLET – HÍREK

Egyházköri közgyűlések

A *sepsiszentgyörgyi egyházkör* aug. 29-én tartotta évi közgyűlését a kálnoki egyházközségben. A közgyűlés megtárgyalta az esperes évi jelentését, a képviselőtanácsi leiratokat, a bizottságok jelentéseit, a fegyelmi szabályzat-tervezetet és az egyházkör 1983. évi költségvetését. A vasárnapi istentisztelet szószéki szolgálatát Gál Jenő nagyajtai lelkész, az énekvezéri teendőket pedig Nagy István bölöni kántor végezte.

Az egyházi központ képviseletében Sebe Ferenc előadótanácsos volt jelen a közgyűlésen.

A *kolozs-tordai egyházkör* szept. 4—5 napjain tartotta közgyűlését az aranyosrákosi egyházközségben. A gyűlés napirendjén az esperes évi jelentése, a főhatósági leiratok, a bizottságok előterjesztései, a fegyelmi szabályzat-tervezet, valamint az 1983. évi költségvetés szerepelt. Szombat este Kiss Zoltán kövendi és vasárnap Pálfi Árpád verespataki s. lelkész prédikált. Az énekvezéri szolgálatot Pálfi Dénes várfalvi kántor végezte. Az istentisztelet keretében az egyházközség énekkara Lőrinczi Károly lelkész vezetésével több énekszámot adott elő.

A vasárnapi istentisztelet keretében az aranyosrákosi gyülekezet megünnepelte Fodor Antal gondnokságának 20. és Lőrinczi Károly lelkész szolgálatának 10. évfordulóját.

A közgyűlésen az egyházi központ részéről jelen volt D. dr. Erdő János főjegyző és András György előadótanácsos.

A *maros-küküllői egyházkör* szept. 4—5 napjain a székelykáli egyházközségben tartotta közgyűlését. A tárgysorozat főbb pontjait képezték az esperes évi jelentése, a különböző bizottságok jelentései, a fegyelmi szabályzat-tervezet és az 1983. évi költségvetés. A szombat esti istentiszteleten Szász Ferenc marosvásárhelyi s. lelkész, vasárnap pedig dr. Szabó Árpád teol. tanár végezte a szószéki szolgálatot. A kántori teendőket Dénes Lajos nyárádszentmártoni énekvezér látta el.

Az egyházi főhatóságot a közgyűlésen dr. Szabó Árpád teol. tanár képviselte.

Mindhárom egyházköri közgyűlés szeretetvendégséggel ért véget.

Lelkésznevelés

Szakvizsgát tett a Protestáns Teológiai Intézetben júl. 14—17 napjain Buzogány Sándor, Balázs Tamás és Rjusz Domokos IV. éves hallgató.

Lelkészképesítő vizsgát tett és lelkészi oklevelet szerzett júl. 15—16 napjain Szén Sándor kolozsvár-napocai segédlelkész.

Felvételi vizsgát a Protestáns Teológiai Intézet I. évfolyamára júl. 15—21 napjain tartották meg.

A Protestáns Teológiai Intézet rektori tisztségét az 1982—83-as tanévtől dr. Péntek Árpád teol. tanár tölti be; szolgálatára Isten áldását kérjük.

Az 1982—83-as tanév megnyitása szept. 15-én történt. A szept. 19-én tartott tanévnyitó istentisztelet szószéki szolgálatát D. dr. Erdő János főjegyző végezte.

A teológiai hallgatók szept. 16—29 napjain a kolozsvár-napocai állami mezőgazdasági vállalat keretében részt vettek az őszi termény-beta-karításban.

Énekvezérképesítő vizsgát tett és kántori oklevelet szerzett Csete Sándorné Szabó Erzsébet, a magyarszováti egyházközség tagja.

Lelkésztovábbképző tanfolyam

Egyházi Képviselő Tanács júl. 26. aug. 6 napjain lelkésztovábbképző tanfolyamot rendezett a Protestáns Teológiai Intézetben. A tanfolyamon 22 lelkész vett részt: Pataki András magyarszováti, Ferencz Gábor torockói, Nagy Ödön várfalvi, Seres T. László tordatúri, Szathmári József alsójárai, Nyitrai Levente komjászegi, Balázi László szentháromság-kisadorjáni, Csongvai Attila szentgericei, Kiss Mihály nyárádszentlászlói, Kovács Sándor magyarzsákodi, Bíró Barna h-szentpéteri, Bíró József kadácsi, Fazakas Dénes oklándi, Fekete Attila firtosváraljai, Kiss Gergely tordátfalvi, Kozma Albert recsenyédi, Szombatfalvi József csehétfalvi, Albert Lőrinc bölöni, Fekete Dezső árkosi, Kiss Károly baróti, Pálffy Tamás h-jánosfalvi és Vass Mózes köhalom-homoródi lelkész.

A tanfolyam résztvevői az unitárius teológiai hallgatók bentlakásában laktak és a Teológiai Intézet konviktusában étkeztek.

A tanfolyam megnyitása júl. 26-án d.u. volt az E. K. Tanács termében. A lelkészeken kívül jelen voltak. D. dr. Erdő János főjegyző-rektor, dr. Izsák Vilmos, dr. Szabó Árpád teol. tanárok, valamint András György és Sebe Ferenc előadótanácsosok. Főjegyző-rektor köszöntötte a tanfolyam résztvevőit, és ismertette a tanfolyam célkitűzését és munkaprogramját. A rendszeres továbbképzés az egyház létérdeke, hogy a lelkészek minél eredményesebben betölthessék Isten- és emberszolgálatukat.

A tanfolyamon teol. tanárok és meghívott előadók az alábbi témakörökből tartottak előadásokat. Dr. Szabó Árpád: a bibliai eszkatológia és időszerű vonatkozásai köréből: a) Eszkatológia az Ószövetségben, b) Dániel könyve, c) Eszkatológia az Újszövetségben, d) János apokalipszise; D. dr. Erdő János a rendszeres teológia köréből: a) Az ember természete, b) Az ember mint gondolkozó és erkölcsi lény, c) Az ember szabadakaratú, d) Az ember rendeltetése; az egyháztörténet köréből pedig: a) Egyházunk Agh István püspöksége alatt, b) A Türelmi rendelet és az Unitá-

rius Egyház, c) P. Horváth Ferenc főgondnok és az Egyház megújítása, d) Lázár István egyházépítő munkássága, e) Körmöczi János reformjai, f) Az Unitárius Világszövetség története, szervezete és tevékenysége; dr. Izsák Vilmos a gyakorlati teológia köréből tartott előadásai: a) A prédikáció és a család, gyülekezet és emberiség, b) A prédikáció mint kommunikáció, c) A prédikáció lélektani szempontjai, d) A prédikáció és a gyülekezet igényei, e) A prédikáció formái kérdései, f) A prédikáció liturgiai környezete; a gyakorlati teológia körébe tartozóan, a lelkész ügyviteli, közigazgatási és gazdasági-pénzügyi feladatait ismertették Sebe Ferenc és András György előadótanácsosok; dr. Nagy Jenőné Murvai Júlia főtanácsi tag, mint meghívott előadó a templomdíszítésről, Halmágyi Pál bethlenszentmiklósi lelkész az egyházi ének és zene mai kérdéseiről tartott előadást.

Az időszerű kérdések köréből Hoinărescu Tepeş a Vallásügyi Hivatal Kolozs megyei területi főinspektora az állam és az egyház közötti viszonyról, Keszthelyi Gyula az Igazság napilap főszerkesztője a Románia Szocialista Köztársaság álláspontja a világbéke kérdésében címen, míg Bazsó Zsigmond újságíró az agrárforradalomról tartott előadást.

Az előadásokat szeminárium-szerű megbeszélés követte. A napi munkát áhítat vezette be, amelyet a résztvevő lelkészek rendre végeztek a belvárosi templomban.

A tanfolyam aug. 6-án a kiértékelő megbeszéléssel ért véget. Ennek során megállapítást nyert, hogy a tanfolyam eredményes volt, hasznosnak bizonyult; és a jövőre nézve olyan tapasztalatot nyújtott, amelynek birtokában a következő tanfolyamokat még eredményesebbé lehet tenni. A bezáró ülés után a tanfolyam hallgatói és előadói szeretetvendégségen vettek részt. (S. F.)

Dr. Kovács Lajos püspök jún. 30. és júl. 2. napjain súlyos epeműtéten ment át az egyetemi sebészeti klinikán. Tíz heti gyógykezelés után, mely idő alatt családja, közvetlen munkatársai, lelkészek és hívek gondoskodása és szeretete vette körül, felgyógyult és újra megkezdte munkásságát.

D. dr. Erdő János „Minns” előadásai az Egyesült Államokban.

Az előadások alapítója *Susan Minns* (1839—1938) volt, ismert természettudós és a harvardi egyetem (Cambridge, Mass.) tanára, az amerikai unitárius egyház lelkes tagja. Vagyonát művelődési és emberbaráti célokra hagyta. Alapítványt tett — egyebek mellett — egy évenkénti előadássorozat tartására a vallás, teológia, etika és egyháztörténelem köréből. Az alapítvány gondozását a Bostonban székelő *Minns Előadások Bizottsága* végzi, melynek feladata az előadó kijelölése és az előadássorozat megrendezése. A Minns előadásokat 1942-től évenként megtartották, rendszerint egyetemi városokban.

A Minns Előadások Bizottságának felkérésére D. dr. Erdő János öt előadást tartott az unitárius egyház történetéből, angol nyelven. Jún. 17-én Bostonban: *Az erdélyi unitárius egyház megalapítása*, jún. 23-án Brunswick-ben (Maine állam) az Amerikai Unitárius Egyház évi közgyűlése keretében: *Dávid Ferenc radikális reformációjának teológiai alapja*,

jún. 28-án Bostonban: *Az unitarizmus hozzájárulása a vallási türelem megteremtéséhez Erdélyben*, jún. 30-án Bostonban: *Dávid Ferenc pere és elítéltetése*, júl. 7-én Chicagóban: *Az erdélyi unitárius egyház megalapítása* címen; ez utóbbi a jún. 17-i előadás megismétlése volt.

Az előadások, melyeket nagyszámú közönség hallgatott végig, meglepő érdeklődést váltottak ki. A hozzászólások során a résztvevők sok kérdést tettek fel Dávid Ferenc életével és reformátori munkásságával kapcsolatban.

A Minns Bizottság az előadások kiadását határozta el, hogy azokat minél szélesebb körben megismerhessék. D. dr. Erdő János előadásaiival és megbeszéléseivel jó szolgálatot végzett egyházaink közötti kapcsolat erősítése érdekében.

Az Amerikai Unitárius Egyház közgyűlése

Június 21—26 napjain tartotta évi közgyűlését az Amerikai Unitárius Egyház, Brunswick városban, a Bowdoin College épületében. Az egyházközségek képviselőit 1353 delegátus és mintegy 500 vendég vett részt a gyűlésen, és a vele kapcsolatban tartott előadásokon és ünnepélyeken. A közgyűlésen jelen volt mint külföldi vendég Diether Gehrman az IARF főtitkára, Roy Smith az Angol Unitárius Egyház főtitkára és D. dr. Erdő János.

A közgyűlés középpontjában dr. Eugene Pickett elnöki jelentése állott, mely az egyház fejlődésének és jövőjének alapját a megújulás teológiájában jelölte meg. Ezpedig nem más, mint az ember alkotó erejében, felemelkedésében és fejlődésében való hit. Ezzel a hittel az egyén felül tud emelkedni a kétségbeesésen s reménytelenségen, az intézmény képes a hanyatlásból a fejlődés útjára lépni, és a világ legyőzheti a rosszat.

Az egyház valóság szemléletéről és felelősségtudatáról tanúskodnak a közgyűlés határozatai, melyek közül érdemesnek tartjuk kiemelni a következőket:

— a megújulás teológiájának alkalmazása az egyházi élet minden területén;

— a nukleáris fegyverkezés és háború elítélése. Ennek teológiai alapja: Isten jó és igaz; az emberek pedig mint Isten gyermekei, testvérek. Következésképpen az egyház nem szentesítheti a háborút, ezt a földi poklot. Akik tehát Isten nevében foglalkoznak a nukleáris háború gondolatával, azok istenkáromlást követnek el;

— az embereknek és népeknek tartós békére van szükségük. Az Unitárius Egyház következetesen harcol a békéért. Ennek az állásfoglalásnak súlyt adott az a tény, hogy az unitárius lelkészek és hívek tömegesen vettek részt a jún. 14-én New Yorkban az ENSZ rendkívüli leszerelési ülészaka alkalmából rendezett béketüntetésen. Június 24-én pedig, Nikkyo Niwano az Unitárius Világszövetség jelenlegi elnöke, az ENSZ leszerelési ülésén mondott beszédében fejezte ki az unitárius és szabadelvű egyházak, vallási szervezetek szilárd állásfoglalását a leszerelés és béke biztosítása mellett;

— az izraeli-palesztinai-arab konfliktus ügyében a közgyűlés kifejezte, hogy az izraeli népnek joga van ahhoz, hogy békében és biztos

határok között éljen. Ugyanakkor azonban tiszteletben kell tartani a palesztinai nép önrendelkezési jogát is, egészen az önálló állam alapításáig. Elítélte a terrorcselekményeket, és szükségesnek tartja, hogy Izrael végrehajtsa az ENSZ határozatait.

Prágai unitárius emlékünnepelely

Az Unitárius Világszövetség védnöksége alatt júl. 1—11 napjain a tagueyházak képviselői emlékünnepelelyt tartottak Prágában a csehszlovákiai Unitárius Egyház 60. alapítási évfordulójáról, és megemlékeztek dr. Norbert Capekról, az egyházalapítóról, mártírhalálának 40. évfordulójáról. Az istentisztelet és ünnepelely keretében az egyházalapítóról emlékbeszédelet tartottak: dr. Andre Gounelle, a Grenoble-i protestáns teológiai fakultás professzora, dr. William Schulz, az Amerikai Unitárius Egyház alelnöke, Diether Gehrman, az IARF főtitkára, Bohdana Haaspl lelkész-nő, dr. Capek leánya és dr. Dusan Kafka az egyház jelenlegi elnöke. Az ünnepelely befejezése után a résztvevők Münchenbe utaztak és felkeresték a dachauai náci koncentrációs tábor, ahol 40 évvel ezelőtt dr. Norbert Capek mártírhalált szenvedett. A tábor főemlékművén koszorút helyeztek el, és a múzeum egyik szobájában dr. Capek Norbert emléktábláját helyezték el. Ez alkalommal emlékbeszédelet mondottak dr. Dusan Kafka, dr. William Schulz, Horst Prem, a német unitáriusok elnöke, Yukkio Okada az IARF titkárságának tagja és Roy Smith az Angol Unitárius Egyház főtitkára.

Felhívás a békés és biztonságos légkör megteremtésére.

Az a norvég bizottság, amely a svéd Alva Myrdalnak és a mexikói Alfonso Garcia Roblesnek ítélte oda az idej Nobel-békedíjakat, nyilatkozatot tett közzé, amelyben rámutat, milyen elsődleges fontossága van a béke, a leszerelés és a népek közötti barátság előmozdítását szolgáló tevékenységnek. Ezirányban két úton lehet előrehaladni: az egyik a következetes tevékenység a kölcsönös leszerelésre irányuló nemzetközi tárgyalásokon, a másik a számtalan békemozgalom, melynek növekvő szerepe van a közvélemény hangulatának befolyásolásában. Mindkét út fontos, és a Nobel Bizottság véleménye szerint az idej két díjazott érdemlegesen követte ezt a két utat. A nyilatkozat kifejezi azt a meggyőződést, hogy az 1982. évi Nobel-békedíjak ösztönzőleg hatnak a békés légkör megteremtését szolgáló erőfeszítésekre.

Újonnan felfedezett kéziratok a Sinai hegyi Szent Katalin kolostorban.

A kéziratokat 1975. május—júniusában találták meg, de hivatalos tájékoztatás csak 1981. október elején, a Bécsben tartott 16. nemzetközi bizantológiai kongresszuson történt, ahol Damian érsek részletesen ismertette a kutatás eddigi eredményeit. Beszámolója szerint a kéziratokat a következőképpen osztályozták:

1. 36 papirusz és több kisebb töredék

2. 1148 szöveggyűjtemény (kódexek), amelyek közül 305 teljes; 836 görög nyelvű; mások arab, szír, szláv és örmény nyelven íródtak; 2 latin és 1 héber nyelvű.

3. 20 teljes könyv, 200 töredék okiratokból, levelekből, könyvelési naplókából stb.

Ami tartalmukat illeti, a kéziratok általában vallásos jellegűek. Így vannak köztük Bibliák, szertartásrendek, egyházi törvények, imakönyvek, ünnepi szertartások, szentek élete, bizánci zenei kéziratok, s néhány írás az egyházatyák és aszkéták korából.

A klasszikus görög irodalmat csak az Iliász és Arisztotelész néhány műve képviseli. Viszont felfedezték a bizánci Makedon dinasztia korából származó Katonai szabályzat teljes szövegét.

A kéziratok időrendi szempontból főként a 8—10. századból valók, de megtalálták a 4. századi híres Codex Sinaiticus néhány részletét is.

Keresztény enciklopédia

David Barrett anglikán lelkész nagyszámú tanácsadó és szakértő közreműködésével egy keresztény enciklopédiát adott ki, melyre összegyűjtötte mindazt az adatot, melyet a mai kereszténységgel kapcsolatban tudni lehet. Lehetetlen összefoglalni ezt a nagy terjedelmű könyvet. Egyik érdekes adata, hogy a világ lakosságának 28,8 százaléka ateista vagy nem vallásos meggyőződésű. A másik adat pedig az elmúlt évre vonatkozik: 1200 év után először nem fehér emberek alkotják a kereszténység többségét.

Élet és béke: Uppsala 1983

Élet és béke, ez a két szó lesz a témája annak a béke világkonferenciának, melyet az északi egyházak vezetői terveznek Uppsalában (Svédország) a következő év tavaszára. A konferencián részt vesznek a keresztény felekezetek képviselői, hogy a nukleáris pusztítás veszélyéről tárgyaljanak.

HALOTTAINK

Dr. Gál Miklósné Kilyéni Ferenc Krisztina, dr. Gál Miklós volt főgondnok felesége, 91 éves korában szept. 8-án Tordán, elhunyt. Szept. 10-én helyezték örök nyugalomra a kövendi temetőben.

Ifj. Végh Mihály kocsordi lelkész szept. 25-én, 48 éves korában elhunyt. 1934. máj. 22-én született Homoródújfalun. Teológiai tanulmányait a Protestáns Teológiai Intézetben végezte az 1952—1957. években. 1957-től lelkészi szolgálatot végzett a csegezi és az alsórákosi egyházközségben. 1972-től a kocsordi egyházközségben szolgált.

Emlékük legyen áldott!

Előfizetőink figyelmébe!

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1982. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján, vagy közvetlenül az egyházi központban (3400—Cluj-Napoca Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest, VII. Lövölde tér 7 sz. — fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból az ILEXIM — Departamentul Export—Import Presă, P.O. Box 136—137 — telex: 11226, București str. 13 Decembrie nr. 3 címre fizetendő.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, mely összeg ugyancsak az ILEXIM — Departamentul Export—Import Presă, P.O. Box 136—137 — telex: 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3 címre fizetendő.

KÖNYVSZEMLE

Kőrösi Csoma Sándor: *Buddha élete és tanításai*. Fordította, az előszót írta és jegyzetekkel ellátta Bodor András. II. javított kiadás. Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1982. 224 l.

A híres ázsiai utazó és nyelvtudós nagy érdeklődést kiváltó vallástörténeti munkája *The Life and Teachings of Buddha* (Buddha élete és tanításai) címen 1957-ben, Calcuttában jelent meg. A könyv négy tanulmányt tartalmaz. Az elsőben W. W. Hunter, angol író Kőrösi Csoma Sándor életét mutatja be. A következő kettő Kőrösi Csoma két tanulmánya a tibeti buddhizmusról, a negyedik, *Függelék*ként egy ismeretlen szerzőnek *The Literature of Tibet* (A tibeti irodalom) c. dolgozata. Ennek a Calcuttában kiadott könyv fordítását nyújtja a Kriterion Könyvkiadó a *Függelék* elhagyásával.

Kőrösi Csoma Sándor a tibetológia első nagy európai képviselője. Filológiai jelentősége mellett a vallástörténelem elismert úttörője is. Jól ismerte a szanszkrit és tibeti nyelvet. A tibeti kolostorokban eredeti források alapján tanulmányozta a buddhizmus irodalmát, annak *Kah-gyur* és *Sztan-gyur* néven ismert nagy kanonikus gyűjteményeit. Vallástörténeti érdeklődéséről tanúskodnak a tibeti buddhizmusról írt közleményei és tanulmányai, melyek a Bengáliai Ázsiai Társaság folyóiratában jelentek meg. 1833-ban *Origin of the Shakya Race* (Shakya nemzetség eredete) címen tanulmányt közölt Buddha nemzetségének történetéről. 1836-ban *Notices on the Life of Shakya* (Jegyzetek Shakya életéről) címen a tibeti buddhista kánonnak Buddhára vonatkozó részeit ismertette. Ugyanebben az évben jelent meg két alapvető tanulmánya: az *Analysis of the Kah-gyur* és az *Analysis of the Stan-gyur* a (Kah-gyur, illetve a Sztan-gyur elemzése). Utolsó nagyobb művét 1838-ban publikálta *Notices on the Different Systems of Buddhism* (Jegyzetek a Buddhizmus különböző rendszereiről) címen. Végül érdemesnek tartjuk megemlíteni, hogy Kőrösi Csoma Sándor a buddhizmus ismertetése mellett foglalkozott a protestáns vallásos irodalom átültetésével is tibeti nyelvre (pl. imák, zsoltárok). A calcuttai kiadású könyv Kőrösi Csoma *Jegyzetek Shakya életéről* és a *Kah-gyur elemzése* c. tanulmányait közli teljes egészében.

Kőrösi Csoma vallástörténeti munkáit az óvatos fogalmazás, a pozitívista adatközlés és bizonyos fokig az értékelés hiánya jellemzi. Ennek oka részben a szerző ismert tudományos szerénysége és alaposságra való

törekvése. Tudatában volt ugyanis a vallástörténeti anyag óriási, nehezen átfogható voltának, és ezért tartózkodott az általánosításoktól. B. Saint Hilaire, a nagynevű francia orientalista így értékeli munkásságát: „Kőrösi Csoma Sándor neve érdemes arra, hogy örökre fennmaradjon, még pedig két oknál fogva. A filológia története sohasem feledkezhet meg arról, hogy Csoma kivételes felfedezést tett, amikor Tibet nyelvét és irodalmát feltárta a tudomány számára, s ezt a munkálkodást annyi kitartás, önfeláldozás és nélkülözés árán vitte véghez, mint senki más. A tudomány hőseinek és vértanúinak sorában Csoma mellett senki más nem lehet említeni“.

Kőrösi Csoma Buddha-tanulmánya Bodor András kiváló fordításában, bevezető tanulmányával és jegyzeteivel először 1972-ben jelent meg. A II. javított kiadást az olvasóközönségnek a könyv iránt megnyilvánuló érdeklődése tette szükségessé. Ez pedig Kőrösi Csoma vallástörténeti munkásságának az elismerését is jelenti.

Rezi Elek

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România

Anul 88

Nr. 3

1982

CLUJ-NAPOCA

CUPRINS

23 August 125

STUDII

Dr. Gene Reeves: „Process“ filozofie și concepția despre Dumnezeu 127
Lajos Kelemen: Din trecutul parohiei unitariene Cioc 135
Pál Binder: Cariera celor trei intelectuali unitarieni din sfârșitul
secolului al XVI-lea din Ardeal 139
György Gaal: Foile manuscrite ale Colegiului Unitarian din Cluj 144
Júlia Murvay: Decorația interioară a bisericii 151

LUCRĂRI OMILETICE

Sándor Benedek: Veniți după mine 155
László Székely: Nu mai sînt vrednic să mă numesc fiul tău 158
Domokos Simén: Fericiți făcătorii de pace 159
Mózes Kedei: Fiți desăvîrșiți 161
Ferenc Szász: Cu smerenie să mergi înaintea Dumnezeului tău 163
Endre Májay, László Székely, Mózes Kedei: Schițe de predici 165

VIATA BISERICESCA ȘI ȘTIRI 174

RECENZII 181

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P.S.S. dr. Lajos Kovács, membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), Ferenc Sebe și György András

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. Romania

Volume 88

1982

Number 3

CLUJ-NAPOCA

CONTENTS

August 23rd 125

STUDIES

The Process Thinking and the Conception of God, G. Reeves . . . 127
Data from the Past of the Unitarian Parish Csokfalva, L. Kelemen . . . 135
The Way of Life of Three Unitarian Intellectuals at the End of the
16th Century in Transylvania, P. Binder 139
Manuscript Gazettes of the Unitarian College from Cluj, G. Gaal . . . 144
The Inside Decoration of the Church, J. Murvay Nagy 151

SERMONS

Come with me, and I Will Make you Fishers of Men, S. Benedek . . . 155
The Prodigal Son, L. Székely 158
Blessed Are the Peacemakers, D. Simén 159
Towards Perfection, M. Kedei 161
Walk Wisely before your God, F. Szász 163
Sermon Sketches, E. Májay, L. Székely, M. Kedei 165

CHURCH LIFE — NEWS 174

BOOK REVIEW 181

Redacție — Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9, R. S. Romania, Tel. 146—09

Intreprinderea Poligrafică Cluj, Municipiul Cluj-Napoca, cda. nr. 3024

